

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: Η επίδραση της νηπιαγωγού στη διαμόρφωση του
φύλου στην προσχολική ηλικία.

Της φοιτήτριας
Μπασδέκη Νίκης

Υπεύθυνες καθηγήτριες
1. Βιδάλη Άννα
2. Κοντογιάννη Άλκηστις

ΒΟΛΟΣ
2004-2005



**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 3859/1
Ημερ. Εισ.: 23-09-2005
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΠΠΕ
2005
ΜΠΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή.....	σελ.3
2. Πρώτο κεφάλαιο: Θεωρίες διαμόρφωσης του φύλου- Η θεωρία της Ν. Τσόντορωφ.....	σελ.10
2.1. Θεωρίες της ταυτότητας του φύλου.....	σελ.11
2.2. Η Βιολογική προσέγγιση.....	σελ.11
2.3. Η Ψυχαναλυτική θεωρία του Σ. Φρόυντ.....	σελ.13
2.4. Η θεωρία της Κοινωνικής μάθησης.....	σελ.16
2.5. Συμπεράσματα.....	σελ.18
2.6. Οι φεμινιστικές θεωρίες της ταυτότητας του φύλου.....	σελ.19
2.7. Συμπεράσματα.....	σελ.22
2.8. Η κοινωνική κατασκευή της ταυτότητας του φύλου.....	σελ.23
2.9. Η θεωρία της Ν. Τσόντορωφ- Εισαγωγή.....	σελ.25
2.10. Γιατί οι γυναίκες γίνονται μητέρες.....	σελ.28
2.11. Βιολογικός Ντετερμινισμός.....	σελ.32
2.12. Ταυτότητα του φύλου- Η αναπαραγωγή της μητρότητας. σελ.	40
2.13. Πρώιμη ψυχολογική ανάπτυξη.....	σελ.43
2.14. Οι γυναίκες μητέρες- Η απελευθέρωση των γυναικών.....	σελ.57
2.15. Ο ρόλος της νηπιαγωγού.....	σελ.63
3. Δεύτερο κεφάλαιο: Μεθοδολογία έρευνας.....	σελ.68
3.1. Δυσκολίες της έρευνας.....	σελ.77
3.2. Χώρος διεξαγωγής.....	σελ.79
4. Τρίτο κεφάλαιο: Έρευνα πεδίου.....	σελ.81
4.1. Παρατηρήσεις.....	σελ.82
4.2. Συνέντευξη.....	σελ.97
5. Τέταρτο κεφάλαιο: Ανάλυση της παρατήρησης- Ανάλυση της συνέντευξης.....	σελ.109
5.1. Ανάλυση παρατηρήσεων.....	σελ.110
5.2. Ανάλυση συνέντευξης.....	σελ.124
6. Πέμπτο κεφάλαιο: Συμπέρασμα.....	σελ.127
7. Βιβλιογραφία.....	σελ.134

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην ηλικία των είκοσι δύο χρόνων που έχω φτάσει μέχρι τώρα βλέπω συνεχώς τριγύρω μου τα πράγματα και τις εικόνες να αλλάζουν. Με απασχολεί πολύ πώς γίνεται να υπάρχει τόσο μεγάλη κρίση στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Διακρίνω ότι υπάρχει σύγχυση ακόμα και σε ιδιωτικό επίπεδο.

Τι θέλω να πω με αυτό; Βλέπω ότι υπάρχει σύγχυση ρόλων. Η πρώτη σύγχυση αφορά το ερώτημα *ποιος είμαι και τι είμαι*. Δεν μπορείς να διακρίνεις αν ο φαινομενικά άντρας είναι πραγματικά άντρας και αν η φαινομενικά γυναίκα είναι πραγματικά γυναίκα. Και τι θα πει άντρας και γυναίκα; Ποιος ορίζει την πραγματική τους έννοια; Ποιος διαμορφώνει τους όρους και τα χαρακτηριστικά τους; Και γιατί εμένα να με απασχολεί αυτό; Κι όμως με ενδιαφέρει πολύ σαν θέμα, και πιστεύω ότι είναι πολλοί αυτοί που τους απασχολούν εξίσου τέτοια ερωτήματα.

Στις μέρες μας καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε το διαφορετικό και να δεχτούμε τη διαφορετικότητα του άλλου. Στην τηλεόραση, στο ράδιο, στις εφημερίδες, στη διπλανή πόλη, στους γείτονες, ακόμα και στις παρέες μας μερικοί βλέπουμε και ακούμε για τη σεξουαλικότητα, τη διαμόρφωση του φύλου, για τις ανωμαλίες, για περίεργα υπονοούμενα, καυχιόμαστε για την αρρενωπότητα ή τη θηλυκότητα που μας διακρίνει και κατακρίνουμε πολλές φορές τη διαφορετικότητα των άλλων και την άρνησή τους στο φύλο που ανήκουν. Από τι δημιουργήθηκε αυτή η διαφορετικότητα; Είναι κάτι που δημιουργήθηκε τώρα ή υπήρχε από παλιά και τώρα αρχίζει δειλά δειλά να βγαίνει στην επιφάνεια; Εμείς οι ίδιοι, ως άνθρωποι, είμαστε έτοιμοι να δεχτούμε την όποια διαφορετικότητα του άλλου;

Από την άλλη, είναι καλό να καυχιόμαστε για τα χαρακτηριστικά του φύλου μας; Μήπως έτσι καταλήγουμε σε ακραίες περιπτώσεις που αγγίζουν και τα όρια του ρατσισμού; Άραγε από πότε συνειδητοποιούν οι άνθρωποι ότι ανήκουν στο ένα ή στο άλλο φύλο; Τελικά πόσα φύλα υπάρχουν; Ποιοι είναι οι παράγοντες που διαμορφώνουν το κάθε φύλο και μας οδηγούν προς την ανάλογη κατεύθυνση;

Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα που έχω θέσει στον εαυτό μου μέχρι τώρα και που έχω συζητήσει με γονείς και φίλους. Όταν άρχισα τη μελέτη αυτή, η άποψή μου για τη διαμόρφωση του φύλου ήταν πολύ απόλυτη. Πίστευα ότι το φύλο του παιδιού διαμορφώνεται καθαρά βιολογικά από τη στιγμή που γεννιέται: είναι ή αγόρι ή κορίτσι, έννοιες τις οποίες ουσιαστικά αφομοιώνει κατά τη νηπιακή ηλικία, όταν έχει φτάσει σε ένα καλό επίπεδο σκέψης και κατανόησης και μπορεί να κατανοήσει και να έρθει σε επαφή με τους γονείς και τους συνομιλήκους του. Έτσι η νηπιαγωγός καθόλου δε θα μπορούσε να επηρεάσει το φύλο, όπως θα αποδειχθεί στη συνέχεια.

Λόγω του ότι είμαι μια μέλλουσα νηπιαγωγός, έκρινα ότι πρέπει να εμβαθύνω σε αυτό το θέμα και να μάθω όσο το δυνατό περισσότερα

πράγματα για το θέμα αυτό, για να ξέρω πώς θα πρέπει να λειτουργώ μέσα στην τάξη, σε αλληλεπίδραση με τα νήπια, ώστε να συμβάλλω θετικά στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.

Οι θεωρίες που έχουν διατυπωθεί πάνω στο θέμα της διαμόρφωσης του φύλου στους ανθρώπους είναι πολλές, με κυριότερες τις θεωρίες των επιστημόνων της βιολογίας και της ψυχολογίας, της ψυχαναλυτικής θεωρίας, της θεωρίας της κοινωνικής μάθησης και της φεμινιστικής ψυχολογίας. Σύμφωνα με τις νεότερες προσεγγίσεις πάνω στο θέμα της φυλετικής ταυτότητας, οι συνέπειες της εστίασης σε διαφορές μεταξύ των φύλων είναι βαρύνουσας σημασίας, και όχι αυτές καθαυτές οι διαφορές. Η φυλετική ταυτότητα φαίνεται να έχει κοινωνικό και ιστορικό χαρακτήρα και να μην επηρεάζεται από τις φυσιολογικές διαφορές των ανθρώπων.

Το θέμα που θα μας απασχολήσει είναι αρχικά αν διαμορφώνεται το φύλο, σε ποια ηλικία και ποια είναι η διαδικασία που ακολουθεί η διαμόρφωση αυτή. Ποιοι είναι οι παράγοντες που συντελούν σε αυτή τη διαμόρφωση, ποιες είναι οι θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί πάνω σε αυτό το θέμα, καθώς και ποιες είναι οι ουσιαστικές διαφορές των δύο φύλων-αν πραγματικά υφίστανται. Τέλος, θα ερευνήσω το πώς πρέπει και αν πρέπει να παρεμβαίνει η νηπιαγωγός στα παιδιά, αλλά και πώς να μην αδικούνται τα παιδιά του κάθε φύλου.

Δεν υπάρχει ένας συγκεκριμένος ορισμός με τον οποίο να συμφωνούν όλοι οι επιστήμονες μέχρι σήμερα. Η μία θεωρία ανατρέπει την άλλη. Ενδεικτικά θα αναφέρω έναν ορισμό της Μαρίας Νασιάκου, σύμφωνα με τον οποίο *ταυτότητα του φύλου* είναι το ιδιαίτερο συναίσθημα που αποκτά ένα παιδί όταν συνειδητοποιεί ότι ανήκει στο ένα ή στο άλλο φύλο. Συνεχίζοντας η ίδια, η ταυτότητα αυτή είναι φυσικά στηριγμένη στη βιολογία, αφού από τη γέννηση το φύλο ορίζεται με βάση τα ανατομικά χαρακτηριστικά. Εκτός όμως από τη βιολογική ταυτότητα, ένα παιδί θα αποκτήσει και την ψυχολογική ταυτότητα του φύλου του, η οποία συγκροτείται και διαπλάθεται από τον τρόπο με τον οποίο το περιβάλλον το ανατρέφει, το αναγνωρίζει και γενικότερα ανταποκρίνεται σε αυτό (Νασιάκου, 1979). Μάλιστα, η κοινωνική ταυτότητα του φύλου είναι τόσο δυνατή, ουσιαστική και αμετάκλητη για το υπόλοιπο της ζωής ενός ανθρώπου, που αποδεικνύεται συνεχώς ότι είναι προτιμότερο να προσαρμόζεται, όταν χρειάζεται, το ανατομικό φύλο στο ψυχολογικό φύλο ενός ανθρώπου, παρά το αντίθετο. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι είναι πολύ σημαντική η απόκτηση της ταυτότητας του φύλου ενός ανθρώπου στην εξέλιξή του, αλλά και την ομαλή του ένταξη στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Και αυτή η πορεία ξεκινάει μέσα από μια δυναμική σχέση αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους γονείς και σε άλλους σημαντικούς ενήλικες και στο παιδί, που έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση της ψυχολογικής ταυτότητας του φύλου.

Υπάρχει μερίδα επιστημόνων, που επηρεάζονται από τη θεωρία του Σ. Φρόντ. Αυτοί, λοιπόν, πιστεύουν ότι οι κοινωνικοί παράγοντες οδηγούν τα παιδιά στο να αποκτήσουν την ταυτότητα του φύλου τους και να αναγνωρίσουν τον εαυτό τους ως άνδρες ή γυναίκες, όπως επίσης και να αποκτήσουν τις αντίστοιχες στάσεις και συμπεριφορές που αντιστοιχούν στο κάθε φύλο, σύμφωνα με τους κανόνες της εκάστοτε κοινωνίας στην οποία μεγαλώνουν. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι υπάρχουν διαφορές ανάμεσα σε αυτό που ονομάζουμε βιολογικό και κοινωνικό φύλο. Πιο συγκεκριμένα, το βιολογικό φύλο είναι ένα ευδιάκριτο και τις περισσότερες φορές μόνιμο χαρακτηριστικό του ανθρώπου, που το αποκτά με τη γέννησή του και αφορά τα αναπαραγωγικά όργανα και τις λειτουργίες των δύο φύλων. Αφορά, δηλαδή, τα χαρακτηριστικά του σώματος του ανθρώπου. Το κοινωνικό φύλο, όμως, είναι ανεξάρτητο από το βιολογικό. Εκτός από τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά, αφορά και εκείνα τα κοινωνικά, πολιτισμικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά, καθώς και τα στερεότυπα και τους ρόλους των φύλων, που αποδέχεται και ορίζει η κοινωνία για τους άνδρες και τις γυναίκες. Αναφέρω, επίσης και το ψυχολογικό φύλο, το οποίο έχει σχέση με το ποιο νιώθει το ίδιο το άτομο ότι είναι το φύλο του και πώς το εκφράζει. Ενδεικτικά αναφέρω τις τραβεστί, που το βιολογικό τους φύλο δεν ανταποκρίνεται στο φύλο που νιώθουν ότι πραγματικά ανήκουν, γι' αυτό και πολλές καταλήγουν σε αλλαγή φύλου, μην μπορώντας να ανεχθούν άλλο το ίδιο τους το σώμα και τους κανόνες συμπεριφοράς που έχει ορίσει η κοινωνία για το αντίστοιχο φύλο.

Σε κάθε πολιτισμικό σύνολο υπάρχουν συγκεκριμένα πρότυπα για το ρόλο του κάθε φύλου, που αποτελούν τις πιο κατάλληλες γι' αυτά αξίες, κίνητρα, χαρακτηριστικά, συμπεριφορές και αντικατοπτρίζουν τα στερεότυπα, σύμφωνα με τα οποία κατηγοριοποιούμε τους ανθρώπους σε διαφορετικά φύλα. Τα στερεότυπα του φύλου αποτελούν ευρύτατα διαδεδομένες κοινωνικές αντιλήψεις, οι οποίες αποδίδουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, είτε θετικά είτε αρνητικά, σε ομάδες ατόμων, με γνώμονα πάντα το φύλο τους. Δεν αφορούν μόνο το φύλο, αλλά και την εθνικότητα, την ηλικία, τη θρησκεία, το βάρος, την κοινωνική τάξη και οποιοδήποτε άλλο χαρακτηριστικό το οποίο μπορεί να διαιρέσει τους ανθρώπους σε ομάδες (Lips, 1988). Αυτό συμβαίνει και με τα στερεότυπα του φύλου, που διαιρούν τους ανθρώπους σε άνδρες και γυναίκες. Η διαίρεση αυτή έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται ζεύγη αντιθέτων, όπως λογική- συναίσθημα, φύση- πολιτισμός, έκφραση- λειτουργικότητα κ.ά. ώστε οποιαδήποτε απομάκρυνση από το στερεότυπο του ενός φύλου θα οδηγήσει προς το στερεότυπο του άλλου φύλου. Ακόμη, επικρατεί η αίσθηση ότι οι άνδρες και οι γυναίκες πρέπει να διακρίνονται και να διαχωρίζονται αυστηρά σε διάφορα κοινωνικά πλαίσια, στην εκκλησία, στην εργασία, στο σχολείο. Βέβαια, εφόσον

είπαμε ότι τα κοινωνικά στερεότυπα ισχύουν ανάλογα με τα εκάστοτε κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια για τις ομάδες που αφορούν, συμπεραίνουμε ότι διατηρούνται και αναπαράγονται ακριβώς επειδή δικαιολογούν τις προκαταλήψεις και την ανισότητα ενάντια στη συνήθως υποδεέστερη ομάδα των γυναικών (Lips, 1988). Βρίσκονται σε άμεση σχέση με τους κανόνες εξουσίας. Λειτουργούν, δηλαδή, στα πλαίσια του σεξισμού, που αναφέρεται στις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις με βάση το φύλο, που δυστυχώς συνήθως είναι οι γυναίκες.

Στο πρώτο κεφάλαιο αυτής της εργασίας αναλύω τις κυριότερες θεωρίες που υπάρχουν για τη διαμόρφωση του φύλου. Αυτές είναι τέσσερις. Πρώτον, η *βιολογική προσέγγιση*, που πρεσβεύει πως υπάρχουν τρία συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που καθορίζουν το κάθε φύλο. Αυτά είναι τα χρωμοσώματα, τα γεννητικά όργανα και οι ορμόνες. Υπάρχουν, δηλαδή, γενετικές και ορμονικές διαφορές που διαχωρίζουν τα φύλα. Μια δεύτερη θεωρία είναι η *ψυχαναλυτική*, με κύριο εκπρόσωπο τον S. Freud. Ο Φρόντ ανέπτυξε τη θεωρία του, κατά την οποία η διαμόρφωση του φύλου επιτυγχάνεται κατά την οιδιπόδεια σύγκρουση, μέσω της ταύτισης με το πρότυπο, δίνοντας έμφαση στη σεξουαλική ανάπτυξη του παιδιού. Ο Φρόντ, όμως, έδωσε έμφαση στην πατριαρχική δόμηση της κοινωνίας, γύρω από την οποία ανέπτυξε και τη θεωρία του. Μια άλλη θεωρία είναι η θεωρία της *κοινωνικής μάθησης*, σύμφωνα με την οποία ο καθορισμός του φύλου επιτυγχάνεται μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Βασικές έννοιες της θεωρίας αυτής είναι η παρατήρηση του προτύπου, η μίμηση και η ενίσχυση. Τέλος, υπάρχουν και οι *φεμινιστικές* θεωρίες της ταυτότητας του φύλου. Αυτές οι θεωρίες διατυπώθηκαν για να εναντιωθούν στις θεωρίες της παραδοσιακής ψυχολογίας, που παραγκωνίζουν και υποβιβάζουν το γυναικείο φύλο, αναδεικνύοντας τα θετικά στοιχεία που προκύπτουν από τις διαφορές των δύο φύλων.

Ασχολούμαι σε αυτό το κεφάλαιο περαιτέρω με τη φεμινιστική θεωρία της N. Chodorow, που χρησιμοποίησε στο δείγμα της έρευνάς της και γυναίκες, θεωρώντας τα γνωρίσματά τους αξιόλογα και ωφέλιμα για την ανάπτυξη των παιδιών, χωρίς να γίνεται σύγκριση με τους άνδρες. Κάνει λόγο για την αναπαραγωγή της μητρότητας, που θεωρείται αποκλειστικά ευθύνη των γυναικών ως απασχόληση.

Αυτό που απασχολεί τη συγγραφέα είναι το πώς συνεχίζει να αναπαράγεται ο κοινωνικός ρόλος της μητρότητας, ο οποίος ευθύνεται για την επακόλουθη ανισότητα και τον καταμερισμό της εργασίας ανάμεσα στα δύο φύλα. *Κοινωνική μητρότητα* ορίζεται η ευρύτερη βιολογική, ψυχολογική και συναισθηματική σχέση φροντίδας και ευθύνης ανάμεσα στη βιολογική μητέρα και στο παιδί της (Chodorow, 1978). Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η κοινωνική μητρότητα επεκτείνεται πέρα από τις βιολογικές λειτουργίες της εγκυμοσύνης και

του τοκετού. Κάνω επίσης λόγο για τον τόσο σημαντικό ρόλο της νηπιαγωγού στη διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου των νηπίων και πώς ο ρόλος αυτός συνεχώς αναπαράγεται.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσω τη μεθοδολογία της έρευνας, με ποιον τρόπο, δηλαδή, εργάστηκα για να διεξάγω την έρευνα σε έναν παιδικό σταθμό της Κατερίνης. Η μεθοδολογία της έρευνας έχει σχέση με τις θεωρίες για τις μεθόδους διεξαγωγής μιας έρευνας, ποια μέθοδο ακολούθησα προσωπικά και γιατί, τον τρόπο παρατήρησης που επέλεξα- καθώς και τον τρόπο που απέρριψα-, τον τρόπο που συνέλεξα τα δεδομένα κατά την έρευνα αυτή.

Ακολουθούν στο τρίτο κεφάλαιο οι παρατηρήσεις οχτώ ημερών στο νηπιαγωγείο και η συνέντευξη της νηπιαγωγού, που έκρινα απαραίτητο να συμπεριλάβω, καθώς έχει σημασία να αναλύσουμε την άποψή της πάνω στο θέμα. Η νηπιαγωγός κλήθηκε να διατυπώσει την άποψή της ύστερα από ένα ζήτημα που προέκυψε κατά την παρατήρησή μου στον παιδικό σταθμό.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύω τα δεδομένα των παρατηρήσεων και της συνέντευξης, στηριζόμενη στο θεωρητικό κομμάτι της εργασίας μου.

Τέλος, καταλήγω σε κάποια συμπεράσματα και προτείνω λύσεις για την άμβλυνση του προβλήματος του διαχωρισμού των φύλων στο χώρο του νηπιαγωγείου, είτε προέρχεται αυτός ο διαχωρισμός από τη νηπιαγωγό είτε από τα ίδια τα παιδιά.

Ανακεφαλαίωση.

Παρόλο, λοιπόν, που οι διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών δεν είναι πολλές και ουσιαστικές, η ταυτότητά τους επηρεάζει συναισθηματικά στον τρόπο που αναπτύσσουν τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά. Αυτό που πρέπει να κρατήσουμε είναι ότι το βιολογικό φύλο αφορά τα ανατομικά χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου, τα οποία καθορίζονται από τη στιγμή της γέννησής του, ενώ το κοινωνικό φύλο αφορά το σύνολο επίκτητων και πολιτισμικών ρόλων και συμπεριφορών. Έτσι δημιουργούνται τα στερεότυπα μιας κοινωνίας, με τα οποία οι άνθρωποι κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους διαφορετικού φύλου. Ακριβώς επειδή τα στερεότυπα του φύλου βασίζονται σε ζεύγη αντιθέτων, διαιρούν τους ανθρώπους σε δύο ομάδες, και αυτή η διαίρεση διατηρείται και αναπαράγεται διαρκώς, καθώς δικαιολογεί την ανισότητα των δύο φύλων.

Σε τελική ανάλυση, οι θεωρίες που έχουν διατυπωθεί πάνω στο θέμα της διαμόρφωσης του φύλου στους ανθρώπους είναι πολλές, με κυριότερες τις θεωρίες των επιστημόνων της βιολογίας και της ψυχολογίας, της ψυχαναλυτικής θεωρίας, της θεωρίας της κοινωνικής μάθησης και της φεμινιστικής ψυχολογίας. Σύμφωνα με τις νεώτερες προσεγγίσεις πάνω στο θέμα της φυλετικής ταυτότητας, οι συνέπειες της εστίασης σε διαφορές μεταξύ των φύλων είναι βαρύνουσας σημασίας, και όχι αυτές καθαυτές οι διαφορές. Η φυλετική ταυτότητα φαίνεται να έχει κοινωνικό και ιστορικό χαρακτήρα και να μην επηρεάζεται από τις φυσιολογικές διαφορές των ανθρώπων.

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

**ΘΕΩΡΙΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ
Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ Ν. ΤΣΟΝΤΟΡΩΦ**

Θεωρίες της ταυτότητας του φύλου.

Όπως έγραψα και στο εισαγωγικό κομμάτι, έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες για την ταυτότητα του φύλου. Παρακάτω θα αναπτύξω ορισμένες από αυτές.

Με τις θεωρητικές προσεγγίσεις του φύλου έχουν ασχοληθεί οι επιστήμονες, που εστιάζουν στις βιολογικές διαφορές, οι οποίες ευθύνονται για τις διαφορές στη συμπεριφορά και προδιαθέτουν τους άνδρες και τις γυναίκες να υιοθετήσουν διαφορετικούς και τυπικούς ρόλους για το φύλο τους. Αντίθετα, οι επιστήμονες της ψυχολογίας υποστηρίζουν οι διαφορές στη συμπεριφορά των ανδρών και των γυναικών οφείλονται σε κοινωνικούς παράγοντες. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην ταυτότητα του φύλου στο πλαίσιο των θεωριών που αναπτύχθηκαν ως συνέπεια του φεμινιστικού κινήματος.

Η βιολογική προσέγγιση.

Σύμφωνα με τη βιολογική προσέγγιση, τρία είναι τα χαρακτηριστικά που καθορίζουν το βιολογικό φύλο του κάθε ατόμου: τα χρωμοσώματα, τα γεννητικά όργανα και οι ορμόνες του φύλου.

Σύμφωνα με τον Shaffer (1989), από βιολογική σκοπιά, οι άνδρες διαφέρουν από τις γυναίκες σε πέντε σημεία: 1) στα χρωμοσώματα φύλου, που είναι XY για τους άνδρες και XX για τις γυναίκες, 2) στις ορμόνες- οι άνδρες έχουν περισσότερα ανδρογόνα και υψηλότερα επίπεδα τεστοστερόνης, ενώ οι γυναίκες έχουν περισσότερα οιστρογόνα, 3) στη σύνθεση γονιδίων, 4) στο εσωτερικό αναπαραγωγικό σύστημα και 5) στα εξωτερικά γεννητικά όργανα. Ο ίδιος αναφέρει ότι για πολλούς επιστήμονες αυτές οι γενετικές και ορμονικές διαφορές στα δύο φύλα ευθύνονται για τα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές που εμφανίζουν τα παιδιά από τη γέννησή τους και μετά.

Οι γυναίκες θεωρούνται καλύτερα εξοπλισμένες από τη φύση τους και συνεπώς ικανότερες ψυχολογικά από τους άνδρες στο μέγαλωμα και τη φροντίδα των παιδιών, επειδή διαθέτουν μητρικό ένστικτο, την εγγενή τάση, δηλαδή, για τη φροντίδα των αβοήθητων βρεφών και αυτό οφείλεται στην ορμόνη οξυτοκίνη. Ενώ τα αγόρια εμφανίζονται να είναι πιο επιθετικά, γεγονός που οφείλεται στα ανδρογόνα και τους προετοιμάζει καλύτερα για τον μετέπειτα ανταγωνισμό της επαγγελματικής ζωής. Ιδιαίτερα στην εκπαίδευση οι βιολογικές διαφορές των φύλων χρησιμοποιήθηκαν για να δικαιολογήσουν την αποτυχία των κοριτσιών στα μαθήματα των θετικών επιστημών (Sayers, 1987).

Ο κάθε άνθρωπος όμως δε διαθέτει όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά στον ίδιο βαθμό. Αυτή η προσέγγιση έχει δεχτεί έντονη κριτική, αφού η

άποψη ότι η ζωή μας καθορίζεται βιολογικά έχει επηρεάσει τις ζωές πολλών γυναικών ανά τον κόσμο διαμορφώνοντας κοινωνικές και πολιτικές αντιλήψεις. Επιπλέον, δεν υπάρχει επαρκής εμπειρική κάλυψη για τις βασικές υποθέσεις των θεωριών, αλλά ούτε και έρευνες ή αλληλοσυγκρουόμενα δεδομένα, με συνέπεια να υπάρχουν ασάφειες και αοριστίες. Τέλος, υιοθετείται μια λογική, σύμφωνα με την οποία το γεγονός ότι μια συμπεριφορά συνεχίζεται από γενιά σε γενιά αποδεικνύει ότι αυτή είναι έμφυτη, οπότε θα συνεχίσει να αναπαράγεται. Η ανθρώπινη συμπεριφορά επηρεάζεται από το κοινωνικό πλαίσιο και καθοδηγείται από τη μάθηση. Όμως η καθολικότητα ενός φαινομένου δε συνεπάγεται ότι αυτό είναι έμφυτο και όχι επίκτητο. Το πιο πιθανό είναι ότι τα έμφυτα χαρακτηριστικά βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με το περιβάλλον και έτσι διαμορφώνουν την εξέλιξη της ταυτότητας του φύλου στο παιδί.

Η ψυχαναλυτική θεωρία του Σ. Φρόυντ.

Ο Φρόυντ θεωρούσε ότι η ανάπτυξη του παραδοσιακού ρόλου του φύλου είναι πολύ σημαντική για το παιδί. Πίστευε ότι για ν' αποκτηθεί η ταυτότητα του φύλου, το παιδί έχει ανάγκη από ένα περιβάλλον το οποίο προσφέρει τα πρότυπα του παραδοσιακού ρόλου του φύλου. Η απόκτηση της ταυτότητας του ρόλου του φύλου απ' το παιδί, σύμφωνα με το Φρόυντ, πραγματοποιείται μέσω της οιδιπόδειας σύγκρουσης. Σύμφωνα με το Φρόυντ, το παιδί βρίσκει αφόρητη την εσωτερική σύγκρουση, συνεπώς έχει ανάγκη να μειώσει αυτή την ψυχολογική απειλή. Αυτό το επιτυγχάνει με τη βοήθεια ενός μηχανισμού άμυνας, που είναι γνωστός ως ταύτιση με τον επιτιθέμενο. Θεωρούσε ότι αυτός ο μηχανισμός είναι ιδιαίτερα κρίσιμος για την υγιή σεξουαλική ανάπτυξη του παιδιού.

Ο Φρόυντ είναι ο πρώτος επιστήμονας- ψυχαναλυτής που έθεσε το θέμα της σεξουαλικότητας και ασχολήθηκε βασικά με αυτό. Η ανάλυση του Φρόυντ για την ψυχολογία της γυναίκας γίνεται παράλληλα με την έννοια της πατριαρχίας. Πιο αναλυτικά, αρχικά υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος από τη στιγμή της γέννησής του είναι αμφισεξουαλικός, γεγονός που οφείλεται στο ότι κληρονομεί χαρακτηριστικά και των δύο γονέων, και των δύο φύλων. Θέτει το ζήτημα πώς ο άνθρωπος, αυτό το «ανθρώπινο ζώο» με την αμφισεξουαλική ψυχολογική προδιάθεση, μετατρέπεται στο κοινωνικό σεξουαλικό όν που ονομάζουμε άντρα ή γυναίκα. Συνδυάζει στη θεωρία του τη σημασία και των βιολογικών αλλά και των περιβαλλοντικών παραγόντων. Υποστηρίζει ότι για να κατανοήσουμε το ασυνείδητο, πρέπει να κατανοήσουμε ουσιαστικά τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η ιδεολογία του μύθου του πρωταρχικού πατέρα στην κοινωνία. Επιπλέον, ο γενετήσιος ερωτισμός κατά το φαλλικό στάδιο της ψυχοσυναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών και η σημασία που δίνει το παιδί στις διαφορές των γεννητικών οργάνων, οδηγεί το αγόρι στον ανδρισμό και το κορίτσι στη θηλυκότητα, όπως επίσης και στις αντίστοιχες συμπεριφορές για το κάθε φύλο.

Τα παιδιά και των δύο φύλων θέλουν να πάρουν τη θέση και των δύο γονέων, αλλά κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό. Γι' αυτό το λόγο, το κάθε φύλο μαθαίνει να απωθεί τα χαρακτηριστικά του άλλου. Μόλις, όμως συνειδητοποιούν τους κανόνες της κοινωνίας, επιθυμούν και τα δύο φύλα να καταλάβουν τη θέση του πατέρα. Μόνο το αρσενικό παιδί θα καταφέρει να μπει στη θέση του πατέρα και κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με την επιθυμία της μητέρας, που είναι ο φαλλός- μωρό. Και πάλι το αγόρι είναι αυτό που μπορεί ουσιαστικά να ικανοποιήσει αυτή την επιθυμία της μητέρας. Συνεπώς, τονίζει ο Φρόυντ, και τα δύο φύλα απωθούν τη θηλυκότητα, μια απωθημένη ιδιότητα, που μπορεί να αποκτηθεί δευτερευόντως με διεστραμμένη μορφή. Ακριβώς εξαιτίας αυτής της απώθησης, η θηλυκότητα επιστρέφει με τη μορφή

συμπτωμάτων, όπως είναι η υστερία. Ο Φρόντ, δηλαδή, παρουσιάζει τις γυναίκες ως περισσότερο αμφισεξουαλικές από τους άντρες, γιατί διακατέχεται από μια δυνατή επιθυμία, όσο και του αγοριού, να καταλάβει τη θέση του πατέρα και να είναι ο φαλλός για τη μητέρα.

Το αγόρι έρχεται αντιμέτωπο με το φόβο του ευνουχισμού, βλέποντας ως αντίπαλο τον πατέρα αλλά και συνειδητοποιώντας ότι τα κορίτσια προφανώς έχουν ευνουχιστεί, γι' αυτό και δε διαθέτουν το αντίστοιχο γεννητικό όργανο. Τελικά στρέφεται προς τον πατέρα προκειμένου να μειώσει το φόβο του και τη σεξουαλική του έλξη προς τη μητέρα του κι έτσι επιλύει το «Οιδιπόδειο σύμπλεγμα».

Το κορίτσι έχει να αντιμετωπίσει μεγαλύτερα προβλήματα, καθώς νιώθει ήδη ευνουχισμένο και έτσι νιώθει κατωτερότητα ως προς το αγόρι. Για το λόγο αυτό κατηγορεί τη μητέρα. Το μόνο που της απομένει είναι αποδεχτεί τον ευνουχισμό της. Έτσι, η εχθρότητα που νιώθει προς τη μητέρα, που θα έπρεπε να έχει φαλλό και τελικά αποδείχτηκε ευνουχισμένη, την κάνει να στραφεί ενάντια στις γυναίκες και στην ίδια τη γυναικεία της υπόσταση. Υποτιμά και εξευτελίζει τις γυναίκες, όπως κάνουν και οι άνδρες, και καταλήγει να γίνει νευρωτική. Τέλος, ακολουθώντας μια πορεία παθητικής ενόρμησης, μπορεί να μεταφέρει πλέον τη σεξουαλική της επιθυμία από τη μητέρα προς τον πατέρα. Έτσι, η αποδοχή του ευνουχισμού στο κορίτσι σημαίνει ότι γίνεται σαν τη μητέρα της, ότι ταυτίζεται μαζί της. Αυτό που τελικά τη στρέφει προς τη γυναικεία συμπεριφορά είναι η επιθυμία για ένα παιδί, προοπτική που την κάνει να στραφεί προς τους άνδρες. Ο πατέρας στη συγκεκριμένη στιγμή ενισχύει τη θηλυκή συμπεριφορά της κόρης, καθιστώντας τελικά τη μητέρα ως πρότυπο, από το οποίο θα μιμηθεί συμπεριφορές που θα την κάνουν ελκυστική για τους άνδρες και ενισχύοντας την αποκατάσταση των σχέσεων μεταξύ κόρης και μητέρας.

Ο Φρόντ συμπεραίνει ότι τα κορίτσια αναπτύσσουν διαφορετικά ψυχολογικά χαρακτηριστικά από τα αγόρια επειδή δεν έχουν ισχυρό κίνητρο φόβου για να επιλύσουν το σύμπλεγμα με το γονέα του αντίθετου και να ταυτιστούν με το γονέα του ίδιου φύλου. Συνεπώς παράλληλα με τη θηλυκή ταυτότητα, τα κορίτσια αναπτύσσουν αισθήματα κατωτερότητας και μαζοχισμού, τάση για ζήλια, περιφρόνηση προς τις άλλες γυναίκες, επιθυμία για παιδιά, εμμονή στη σεξουαλική γοητεία και αδύνατο υπερεγώ. Σε αντίθεση με τα αγόρια, τα οποία εμφανίζουν ένα ισχυρό υπερεγώ και συναισθήματα περιφρόνησης ή φόβου προς τις γυναίκες. Οι άνδρες έχουν τάσεις επιθετικότητας, γίνονται καταπιεστικοί και προσανατολίζονται στην επιτυχία, λόγω του άγχους του ευνουχισμού.

Η θεωρία του Φρόντ άνοιξε μεν τους δρόμους προς την έρευνα σε σεξουαλικά θέματα, προκάλεσε δε έντονες κριτικές και διαμάχες μεταξύ των ερευνητών κυρίως από το φεμινιστικό κίνημα. Καταρχάς, ο Φρόντ

συνέδεσε τις διαφορές ως προς την ανατομία των δύο φύλων με συναισθήματα ανωτερότητας και κατωτερότητας. Οι φεμινίστριες υποστήριζαν ότι αυτά τα συναισθήματα τα δημιουργεί η κοινωνία στα άτομα και όχι οι βιολογικές τους διαφορές. Σε γενικές γραμμές θα λέγαμε ότι ο Φρόντλ παρούσασε την εξέλιξη της ταυτότητας του φύλου από μια ανδροκεντρική σκοπιά, εφόσον τα παιδιά αντιλαμβάνονται το φύλο τους σε σχέση με την παρουσία ή την απουσία του πέους. Ακόμη, συνέδεσε την ανάγκη της γυναίκας για μητρότητα με την επιθυμία των κοριτσιών να γίνουν αρσενικά, καθώς το μωρό αποτελεί γι' αυτές ένα συμβολικό αντικατάστατο του φαλλού. Τέλος, υποστήριξε ότι το φύλο καθορίζεται από το σεξουαλικό προσανατολισμό ενός ανθρώπου και ότι η ανατομία εξυπηρετεί καθαρά τη βιολογική αναπαραγωγή (Sayers, 1987). Οι μεταγενέστεροι θεωρητικοί και ίσως και ο ίδιος, υποστήριζαν ότι αν δεν προηγηθεί αυτή η διεργασία, το παιδί θα μεγαλώσει και θα γίνει ομοφυλόφιλος. Οι ερευνητές κατέληξαν ότι δεν υπήρχε κίνδυνος σύγχυσης του ρόλου του φύλου απ' το παιδί με τον τρόπο που υπέθετε η ψυχαναλυτική θεωρία.

Σύμφωνα με τους επικριτές του Φρόντλ, λοιπόν, η θεωρία του στηρίζεται στις πατριαρχικές του αντιλήψεις και στο μισογυνισμό του και ουδεμία σχέση έχουν με κλινικά και επιστημονικά δεδομένα. Παρόλ' αυτά, υπήρξαν φεμινίστριες που στηρίχτηκαν στη θεωρία του Φρόντλ για να την ανατρέψουν, κυρίως σε σχέση με την ανάπτυξη της γυναικείας ταυτότητας και το ρεύμα αυτό ονομάστηκε *γυναικοκεντρική προσέγγιση στην ψυχανάλυση*, καθώς εστιάζει στις δυνατότητες αναπαραγωγής των γυναικών, αντίθετα με τη *φαλλοκεντρική* θεωρία του Φρόντλ.

Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης.

Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι μαθαίνουν την κατάλληλη συμπεριφορά, και κατ' επέκταση τις διαφορές του φύλου από την κοινωνία και απ' τις προσδοκίες των ατόμων του περιβάλλοντός τους. Η μάθηση της ενίσχυσης είναι ένας πολύ σημαντικός τρόπος μάθησης. Ακόμα, τα παιδιά παρατηρούν τη συμπεριφορά των ατόμων του ίδιου φύλου και τη μιμούνται. Η μάθηση μέσω παρατήρησης και μίμησης δείχνει ότι μια συγκεκριμένη συμπεριφορά θεωρείται κατάλληλη για τα κορίτσια, ενώ άλλες διαφορετικές μορφές συμπεριφοράς θεωρούνται κατάλληλες για τα αγόρια.

Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με η θεωρία της κοινωνικής μάθησης, το παιδί κατά την ανάπτυξη της ταυτότητάς του περνά μέσα από μια διαδικασία μάθησης του φυλετικού του ρόλου, που περιλαμβάνει την παρατήρηση, τη μίμηση και τη θετική ή αρνητική ενίσχυση (Doyle,1985). Αυτό αποδεικνύεται και από σχετικές έρευνες, κατά τις οποίες γονείς και εκπαιδευτικοί επιβραβεύουν ή επικρίνουν τα παιδιά ανάλογα με το αν επιδεικνύουν κατάλληλες ή μη συμπεριφορές για το φύλο τους.

Οι γονείς αποτελούν το πρώτο και βασικό πρότυπο των παιδιών, καθώς αυτά τείνουν να ακολουθούν τις συμπεριφορές του γονέα του ίδιου φύλου. Η κοινωνία τονίζει διαρκώς τη θέση του παιδιού ως αγόρι ή κορίτσι και ενισχύει τις αντίστοιχες αρμόζουσες συμπεριφορές, ώστε σταδιακά το παιδί μαθαίνει να φέρεται ως αγόρι ή κορίτσι. Αυτό έχει ως συνέπεια το παιδί μέσα από τη μίμηση, την παρατήρηση και την ενίσχυση, να διαμορφώσει τον κατάλληλο φυλετικό ρόλο, που συντελεί στην απόκτηση της ταυτότητας του φύλου. Οι κοινωνικοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι τα κορίτσια μπορούν να παρακολουθήσουν καλύτερα το γυναικείο πρότυπο απ' ότι τα αγόρια το αντρικό και ότι τα αγόρια, για να αποδεχθούν τον ανδρικό ρόλο πρέπει να φερθούν σε αντίθεση με οτιδήποτε θηλυκό ή συνδεδεμένο με τις γυναίκες, πράγμα πολύ ασαφές και αόριστο. Αυτό οφείλεται στη συχνή απουσία του άντρα- πατέρα από το σπίτι σε σχέση με τη μητέρα, έτσι ώστε το αγόρι να βιώνει άγχος και ανησυχία για το αν ακολουθεί σωστά το ανδρικό πρότυπο, ώστε να αποφύγει την τιμωρία. Αυτή η ανησυχία προκαλεί στα αγόρια έντονη προσκόλληση σε τυπικούς για το φύλο τους κανόνες συμπεριφοράς.

Σύμφωνα με τη Sayers (1987) , η θεωρία της κοινωνικής μάθησης αδυνατεί να ορίσει την προέλευση των στερεοτύπων για τα δύο φύλα και τους λόγους για τους οποίους κάποιες συμπεριφορές θεωρήθηκαν τυπικές για το κάθε φύλο. Ακόμη, αμφισβητήθηκε το γεγονός ότι η απευθείας ενίσχυση έχει αποτέλεσμα στα παιδιά που είναι παθητικοί δέκτες, όπως διαφαίνεται στη θεωρία αυτή, ενώ πλέον η κοινωνικοποίηση θεωρείται

μια πολύ σύνθετη διαδικασία (Lips, 1988) . Τέλος, δεν είναι επιβεβαιωμένο ότι οι γονείς κάνουν τόσο έντονες διακρίσεις ανάλογα με το φύλο του παιδιού τους, καθώς και το αν τα ίδια τα παιδιά ακολουθούν τόσο πιστά το μοντέλο που επιβάλει η εκάστοτε κοινωνία.

Συμπεράσματα.

Οι φυλετικές διαφορές, οι ρόλοι και η τοποθέτησή τους στην κοινωνία ήταν περισσότερο αποτέλεσμα ιδεολογικής διαμάχης και λιγότερο επιστημονικής διερεύνησης. Ωστόσο είναι πλέον αποδεκτό ότι η τόσο δεδομένη και αναλλοίωτη γυναικεία φύση αποτελεί καθαρά κοινωνικό κατασκεύασμα.

Όσον αφορά την ταυτότητα του φύλου, υπάρχει και ο ισχυρισμός πως οι βιολογικοί και κοινωνικοί παράγοντες βρίσκονται σε μια συνεχή αλληλεπίδραση και αυτό ίσως φαίνεται και στις θεωρίες που ανέπτυξα προηγουμένως. Συνεπώς, θα μπορούσε να είναι ωφέλιμο να γίνει ένας συνδυασμός αυτών, ώστε να κατανοήσουμε τη διαδικασία διαφοροποίησης των φύλων (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 1994).

Για να αντιληφθούμε τη σπουδαιότητα της διαμόρφωσης του φύλου, πρέπει να ανατρέξουμε ιστορικά στις κοινωνικές σχέσεις που καθορίστηκαν από το βιολογικό φύλο των ανθρώπων. Μόνο έτσι καταλαβαίνουμε τη σπουδαιότητα της ανατομίας της γυναίκας, κάτι τελείως φυσιολογικό όσο και η ανατομία του άνδρα, και της αναπαραγωγικής της ικανότητας, που οδήγησε στη διαμόρφωση της σύγχρονης κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης, όπως επίσης και των διακρίσεων στα φύλα σε μια κοινωνία. Σαν επακόλουθο, οι γυναίκες έρχονται αντιμέτωπες με διακρίσεις εις βάρος τους σε διάφορους τομείς, στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική τους δραστηριότητα, γεγονός που ξεκινάει ακόμη και από τους ίδιους τους γονείς τους. Για το λόγο αυτό το φύλο είναι εξέχουσας σημασίας για τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς, αλλά και στα παιδιά τα ίδια, καθώς και στη ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του ανθρώπου (Sayers, 1987).

Με άλλα λόγια, η κοινωνία και οι δομές της έχουν καθοριστικό ρόλο στις διαφορές μεταξύ των φύλων. Έτσι, το βιολογικό φύλο μετατρέπεται σε κοινωνικό με διαδικασίες τις οποίες διαθέτει κάθε κοινωνία και που αποτελεί ένα ιστορικό και πολιτισμικό φαινόμενο.

Οι φεμινιστικές θεωρίες της ταυτότητας του φύλου.

Η φεμινιστική ψυχολογία έθεσε σε αμφισβήτηση τα ευρήματα και τις υποθέσεις της παραδοσιακής ψυχολογίας σε σχέση με τις γυναίκες και την αδυναμία να διαπιστώσει τις σχέσεις εξουσίας που υφίστανται ανάμεσα στα δύο φύλα. Αυτό έγινε με τρεις τρόπους. Πρώτον, επέκρινε τη μέθοδο της παραδοσιακής ψυχολογικής επιστήμης, που είτε απέκλεισε είτε διαστρέβλωσε τη γυναικεία εμπειρία. Δεύτερον, ανέδειξε το ουσιαστικό πρόβλημα που δεν είναι οι γυναίκες, αλλά η χρόνια καταπίεση που δέχονται, και, τρίτον, επέστησε την προσοχή στις ίδιες τις γυναίκες αναδεικνύοντας τις διαφορές τους από θετική σκοπιά.

Τα προβλήματα της επιστήμης υπόκεινται στις σχέσεις εξουσίας. Η παραδοσιακή ψυχολογία χρησιμοποιούσε μόνο ανδρικά δείγματα ή αξιολογούσε τις γυναίκες σύμφωνα με τα ανδρικά πρότυπα και συμπεριφορές, γεγονός που οδηγούσε σε ερευνητικά λάθη. Παρουσίαζε καθετί ανδρικό ως νόμο της φύσης και, βέβαια, όλα ήταν δημιουργήματα των ανδρών, πατεράδων, συζύγων, πολιτικών, επιστημόνων. Η κατωτερότητα των γυναικών οφείλεται στην πραγματικότητα στη διαφορετική τους κοινωνικοποίηση, η οποία συμβάλλει στην αποδοχή και υιοθέτηση συμπεριφορών και γνωρισμάτων επιβλαβών για τις ίδιες. Αυτό έχει ως συνέπεια ακόμη κι όταν απουσιάζουν οι εξωτερικοί παράγοντες να καταπιέζουν από μόνες τους τον εαυτό τους.

Έτσι, η φεμινιστική ψυχολογία έρχεται να εστιάσει στις γυναίκες ως γυναίκες, χωρίς απαραίτητα αυτό να σημαίνει και σε σύγκριση με τους άνδρες. Επιπλέον, οι φεμινίστριες κατανοούν ότι οι γυναίκες διαφέρουν από τους άνδρες, αλλά αναδεικνύουν τα θετικά στοιχεία αυτών των διαφορών και συμφωνούν ότι οι παραδοσιακοί ψυχολόγοι έχουν παρουσιάσει έναν ανδρικό κόσμο ως απόλυτο και αντικειμενικό, χωρίς να λάβουν υπόψη τους τη γυναικεία φωνή. Έρχονται, λοιπόν, να αναθεωρήσουν τα υπάρχοντα θεωρητικά σχήματα, προκειμένου να αλλάξουν τη σκέψη και τη συμπεριφορά των ανδρών κι έτσι να δημιουργηθεί μια επιστήμη πιο δίκαιη και πιο αντιπροσωπευτική της πραγματικότητας.

Η Γιώτα Παπαγεωργίου στην κριτική της πάνω στις έρευνες για θέματα φύλου παρατήρησε ότι τη δεκαετία του '50 στις κοινωνικές επιστήμες κυριαρχούσαν οι θεωρίες των παραδοσιακών κοινωνιολόγων, που υιοθετούσε τις τρεις εξής θέσεις σχετικά με την ανάλυση των φύλων. Πρώτον, οι διαφορές μεταξύ των φύλων είναι φυσικά φαινόμενα και εξηγούνται με βάση την ανθρώπινη βιολογία. Οι δραστηριότητες των αντρών και τα χαρακτηριστικά τους έχουν μεγαλύτερη κοινωνική σημασία, υπολογίζονται και επιβραβεύονται περισσότερο από τα αντίστοιχα γυναικεία. Δεύτερον, σε αυτές τις βιολογικές διαφορές οφείλεται η εμφάνιση διαφορετικών ρόλων. Και μάλιστα, η λειτουργία

των αντρών, ως ανέκαθεν κοινωνικά και καταξιωμένη, ήταν αυτή που θεωρούνταν άξια διερεύνησης και ανάλυσης. Τέλος, τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας διαμορφώνονται και παγιώνονται στην παιδική ηλικία. Η κοινωνικοποίηση του ατόμου, η προσωπικότητά του και η συμπεριφορά του ακολουθούν μια σταθερή πορεία, η οποία συντελεί και στη σταθεροποίηση των χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς του σε όλη τη διάρκεια της ζωής του.

Με αυτές τις θεωρίες, όμως, κατασκευάζονται συμβολικά σχήματα και έννοιες που νομιμοποιούν τη γυναικεία καταπίεση. Απώτερος σκοπός τους, συνεχίζει η Παπαγεωργίου, είναι να αφαιρέσουν όσο το δυνατόν περισσότερα δικαιώματα από τις γυναίκες. Έτσι, τα στοιχεία που εκφράζουν αυτά τα μοντέλα δεν είναι βάσιμα, εφόσον οι έννοιες και οι ερμηνείες που δίνουν έχουν ως επίκεντρο τον άντρα.

Οι φεμινίστριες ερευνήτριες υποστήριξαν επίσης την άποψη ότι η κατηγοριοποίηση των αντρών και των γυναικών με βάση τη βιολογία υποβαθμίζει την κοινωνική διάσταση στην κατασκευή των φύλων και καταλήγει σε σχέσεις αλληλοαποκλεισμού, δηλαδή ό,τι δεν είναι ο ένας είναι ο άλλος και το αντίστροφο και οι θέσεις δεν αλλάζουν. Όμως το κοινωνικό φύλο έχει άμεση σχέση με την κουλτούρα, εφόσον είναι και κοινωνικό κατασκεύασμα, συνεπώς επιδέχεται αλλαγές. Εκλαμβάνεται ως ένα σύνολο κοινωνικών προσδοκιών, που αναπαράγεται και μεταδίδεται μέσω μιας διαδικασίας κοινωνικής μάθησης. Οι προσδοκίες του άντρα και της γυναίκας αποτελούν βασικά στοιχεία της προσωπικότητας, όμως η κοινωνική μάθηση είναι κοινωνικό προϊόν, που εξαρτάται από μια συγκεκριμένη πολιτική και κοινωνική δομή. Η σημασία που δίνεται στο κοινωνικό φύλο οφείλεται στο γεγονός ότι με αυτό τον τρόπο μπορεί να γίνουν κατανοητές οι κοινωνικές σχέσεις, μελετώντας παράλληλα και τις δραστηριότητες των ατόμων μέσα στην κοινωνία.

Όσο για τους κοινωνικούς ρόλους, αναγνωρίζεται η σημασία της κοινωνικής μάθησης, γιατί δε διαφαίνεται η διάσταση της δύναμης - εξουσίας, εξαιρετικά σημαντικής για το κοινωνικό φύλο. Όμως σε σχέση με τους κύκλους ζωής, υπάρχει ασυμφωνία, γιατί σαν άποψη αποκλείει τη μαθητεία στην ώριμη ηλικία αλλά και γιατί η γυναίκα παρουσιάζεται σαν παθητικό άτομο που δεν επιδέχεται καμία αλλαγή από το κοινωνικό και ατομικό της περιβάλλον.

Με μια πιο πρόσφατη αντίληψη, μπορεί να αναπτυχθεί μια φεμινιστική κοινωνιολογία, η οποία θα εξετάζει και τους άντρες και τις γυναίκες τονίζοντας τη γυναικεία προοπτική, με σκοπό να προσφέρει πιο ισχυρή και πιο πλήρη γνώση. Συνεπώς, κύριος σκοπός της φεμινιστικής θεωρίας είναι να συλλέξουν δεδομένα για την ανάπτυξη μιας θεωρίας που να βασίζεται στη γυναικεία εμπειρία, αλλά να συμπεριλαμβάνει και

την αντρική προοπτική, όπως επίσης και να προετοιμάσει τις γυναίκες για ενεργή κοινωνική παρέμβαση.

Θα ασχοληθώ περαιτέρω με τη φεμινιστική θεωρία της N. Chodorow, που χρησιμοποίησε στο δείγμα της έρευνάς της και γυναίκες, θεωρώντας τα γνωρίσματά τους αξιόλογα και ωφέλιμα για την ανάπτυξη των παιδιών, χωρίς να γίνεται σύγκριση με τους άνδρες. Κάνει λόγο για την αναπαραγωγή της μητρότητας, που θεωρείται αποκλειστικά ευθύνη των γυναικών ως απασχόληση.

Αυτό που απασχολεί τη συγγραφέα είναι το πώς συνεχίζει να αναπαράγεται ο κοινωνικός ρόλος της μητρότητας, ο οποίος ευθύνεται για την επακόλουθη ανισότητα και τον καταμερισμό της εργασίας ανάμεσα στα δύο φύλα. *Κοινωνική μητρότητα* ορίζεται η ευρύτερη βιολογική, ψυχολογική και συναισθηματική σχέση φροντίδας και ευθύνης ανάμεσα στη βιολογική μητέρα και στο παιδί της (Chodorow,1978) . Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η κοινωνική μητρότητα επεκτείνεται πέρα από τις βιολογικές λειτουργίες της εγκυμοσύνης και του τοκετού.

Συμπεράσματα.

Οι φεμινιστικές θεωρίες συνέβαλαν στην κατανόηση της ανάπτυξης της προσωπικότητας των φύλων, εμπειρικλείοντας τις γυναίκες, οι οποίες είχαν αποκλειστεί από άλλες σχετικές θεωρίες. Γι' αυτό και εστίασαν στην ψυχοσυναισθηματική τους ανάπτυξη και την εξελικτική πορεία της θέσης τους στην κοινωνία. Θεωρούν ότι οποιαδήποτε θεωρία οφείλει να μελετά τη ζωή και των δύο φύλων, ότι δεν ωφελεί η αποκλειστική ανδρική κυριαρχία τα παιδιά και ότι υπάρχουν όντως διαφορές στον τρόπο που μεγαλώνουν οι άνδρες και οι γυναίκες. Ερμηνεύουν τη διαφορετικότητα ως απόρροια πολιτισμικών, κοινωνικών και ψυχολογικών δομών και σίγουρα απορρίπτουν την άποψη ότι οι γυναίκες είναι βιολογικά καθορισμένες λόγω της αναπαραγωγικής τους ικανότητας να μεγαλώνουν και να φροντίζουν παιδιά.

Όπως ήταν αναμενόμενο, υπάρχουν και αντιδράσεις πάνω σ' αυτές τις θεωρίες. Η Tong (1995) στην κριτική της πάνω στη θεωρία της Chodorow κατέκρινε το γεγονός ότι η συγγραφέας δεν ασχολήθηκε με τις ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις του προβλήματος, αλλά εστίασε στον εσωτερικό ψυχισμό των γυναικών. Επιπλέον, αναφέρθηκε μόνο στη δομή της λευκής πυρηνικής οικογένειας της μεσαίας τάξης, η οποία σίγουρα δεν αντιπροσωπεύει όλα τα είδη των οικογενειών. Τέλος, η Tong θεώρησε εσφαλμένη τη διατύπωση της θέσης ότι η ανάθεση της φροντίδας των παιδιών και στους δύο γονείς θα λύσει το πρόβλημα της καταπίεσης των γυναικών.

Η κοινωνική κατασκευή της ταυτότητας του φύλου.

Σύμφωνα με τις νεώτερες προσεγγίσεις στο χώρο της φεμινιστικής ψυχολογίας σε σχέση με την ταυτότητα του φύλου, οι διαφορές των φύλων αποτελούν κατά συνθήκη κατασκευασμένες κατηγορίες και δεν οφείλονται σε ουσιαστικές διαφορές ανάμεσα στα φύλα. Ενδιαφέρει, λοιπόν, να δούμε πώς κατασκευάζονται τα φύλα στα πλαίσια μιας καθημερινής αλληλεπίδρασης καθώς και ποιες είναι οι συνέπειες αυτής της κατασκευασμένης φυλετικής ταυτότητας.

Η θεωρία της κοινωνικής δόμησης ισχυρίζεται ότι το φύλο είναι ένα κατασκευασμένο προϊόν και όχι ένα φυσικό γνώρισμα των ανθρώπων, και καθορίζει ποιες συμπεριφορές είναι κατάλληλες για το κάθε φύλο. Με αυτό τον τρόπο οι άνθρωποι αποκτούν την ταυτότητα του φύλου τους, μαθαίνοντας να συμβιβάζονται με τις ανάλογες φυλετικές προσδοκίες και να συμπεριφέρονται ως έμφυλα υποκείμενα.

Σε αντίθεση με την παραδοσιακή ψυχολογία, η οποία εστίαζε στις διαφορές μεταξύ των φύλων, η φεμινιστική ψυχολογία δίνει βάση στις μεταξύ τους διαπροσωπικές σχέσεις και στους κοινωνικούς θεσμούς. Βέβαια, δεν υπάρχουν ενστάσεις, κατά τη Marecek(1995) ως προς τις βιολογικές διαφορές των φύλων, αλλά ως προς το ότι η έννοια του φύλου έχει μία και σταθερή σημασία σε όλους τους πολιτισμούς, σε όλες τις κοινωνικές τάξεις, σε όλες τις ιστορικές περιόδους. Οι άνδρες, θέλοντας να τονίσουν την ανωτερότητά τους υπέρ των γυναικών, δίνουν έμφαση στις διαφορές των φύλων. Έτσι και οι φεμινίστριες, αν αποδεχθούν αυτές τις διαφορές, σημαίνει ότι αποδέχονται και την κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας από την ισχύουσα ομάδα.

Σήμερα η αποδόμηση θεωρείται μια λύση του προβλήματος, δίνοντας μια άλλη τροπή στο πώς ο άνδρας δομείται ως η θεμελιακή αρχή της κοινωνίας, ενώ η γυναίκα ως το αποκλεισμένο «άλλο» αυτής της αρχής (Τεντοκάλη, 1998) . Σύμφωνα με την ίδια, αποδόμηση είναι η κριτική και αναλυτική διαδικασία, βάσει της οποίας μπορούμε να υπονομεύσουμε δυϊσμούς και αντιθέσεις της κοινωνίας, σύμφωνα με τις οποίες κοινωνικοποιούνται τα άτομα των δύο φύλων. Με την αποδόμηση δίνεται έμφαση στην ίδια τη γυναίκα με τα όποια χαρακτηριστικά και διαφορές στην κοινωνική τάξη, την εκπαίδευση, τη θρησκεία, την ηλικία κ. ά. Η ίδια η γυναίκα όμως είναι αυτή που θα ορίσει το περιεχόμενο της αποδόμησης, πράγμα που σημαίνει ότι αυτή θα διαφέρει από γυναίκα σε γυναίκα.

Με λίγα λόγια, σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής δόμησης, το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο δεν αποτελεί πλέον διαφορά ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες, αλλά μια αρχή που πηγάζει μέσα από την κοινωνική οργάνωση και που ορίζει τις σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα. Η κατηγοριοποίηση των φύλων γίνεται σύμφωνα με ιδεολογικά και όχι

βιολογικά κριτήρια και πλέον το ενδιαφέρον στρέφεται στις διαφορές που υπάρχουν μέσα στην κάθε ομάδα. Το ιδανικό θα ήταν, βέβαια, να μελετηθεί η περίπτωση κάθε ατόμου ξεχωριστά και ο τρόπος με τον οποίο η κοινωνική ταυτότητα των ανθρώπων τους κάνει να διαφέρουν μεταξύ τους, ώστε οι κατηγορίες του φύλου να μην αντιμετωπίζονται ως καθολικές.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ Ν. ΤΣΟΝΤΟΡΩΦ

Εισαγωγή.

Όπως ανέφερα και προηγουμένως, η Τσόντορωφ έχει ασχοληθεί με την έρευνα πάνω στο θέμα γιατί οι γυναίκες αναλαμβάνουν το ρόλο της μητέρας, που συνεπάγεται την έγνοια της φροντίδας και το μέγιστο των παιδιών. Μία έγνοια που φαίνεται να τις απασχολεί διά βίου, σε αντίθεση με τους άντρες, που δεν είναι επιφορτισμένοι με εξίσου τόσες πολλές ευθύνες. Οι γυναίκες δεν είναι μόνο οι βιολογικές μητέρες των παιδιών, αλλά φαίνονται να κατέχουν αυτό το ρόλο σε κάθε ηλικία, σε κάθε κοινωνία και σε κάθε οικογένεια. Αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι ακόμη και σε επαγγέλματα που έχουν σχέση με τα παιδιά και τη φροντίδα προς αυτά, κατά μεγάλη πλειοψηφία απασχολούνται γυναίκες. Παρόλο, λοιπόν, που αντιμετωπίζουμε καθημερινά αυτή την κατάσταση και ο ρόλος της γυναίκας ως μητέρα είναι εξέχουσας σημασίας για την εσωτερική δομή της οικογένειας, για τις σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα, αλλά και για τις φυλετικές ανισότητες μέσα και έξω από το οικογενειακό περιβάλλον, πολύ λίγα πράγματα έχουν αναλυθεί και δεν έχει δοθεί έως τώρα η απαραίτητη προσοχή.

Ιστορικά, οι πραγματικές απαιτήσεις για να φέρει μια γυναίκα στον κόσμο ένα παιδί και να το μεγαλώσει έχουν μειωθεί. Όμως, η μητρότητα της γυναίκας συνεχίζεται μέσα στην οικογένεια και ο ρόλος αυτός φαίνεται να έχει πάρει ψυχολογικές και ιδεολογικές διαστάσεις, έχοντας φτάσει πια σε ένα επίπεδο που να ορίζει τις ζωές των γυναικών. Πριν δύο αιώνες, η έννοια του γάμου ήταν ταυτόσημη με την ανατροφή των παιδιών. Το ανδρόγυνο μαζί με τα παιδιά του αποτελούσαν μια συνεργατική παραγωγική μονάδα. Τα παιδιά εισάγονταν από πολύ νωρίς στον κόσμο των ενηλίκων και της εργασίας, ενώ οι άντρες είχαν αναλάβει την εκπαίδευση των αγοριών, όταν αυτά έφταναν σε μια κατάλληλη ηλικία. Οι ευθύνες των γυναικών, από την άλλη, είχαν σχέση με την ανατροφή και την εκπαίδευση των κοριτσιών του σπιτιού για τη μετέπειτα επαγγελματική τους δραστηριότητα. Οι γυναίκες, δηλαδή, είχαν αναλάβει παραγωγικές και αναπαραγωγικές ευθύνες, όπως άλλωστε έκαναν πάντα.

Κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων τα επίπεδα γονιμότητας και θανάτων των βρεφών έχουν μειωθεί σημαντικά και τα παιδιά περνούν πολλά χρόνια από τη ζωή τους μέσα στις σχολικές τάξεις. Με την ανάπτυξη του Καπιταλισμού και της επακόλουθης βιομηχανοποίησης, η παραγωγή μέσα έξω από το σπίτι έχει αυξηθεί σημαντικά, ενώ αντίστοιχα, η παραγωγή μέσα στο σπίτι έχει μειωθεί. Έτσι τώρα ο το σπίτι έχει διαχωριστεί από το χώρο εργασίας. Το γεγονός αυτό είχε και σαν συνέπεια η οικογένεια να χάσει τον εκπαιδευτικό και

θησκευτικό της ρόλο, καθώς και την ευθύνη των αρρώστων και των ηλικιωμένων. Ο ρόλος των γυναικών μέσα στην οικογένεια επικεντρώθηκε στη φροντίδα των παιδιών και του συζύγου. Αυτός ο ρόλος, όμως, εμπεριέχει περισσότερο από την έννοια της φυσικής γέννας. Αναπτύχθηκε, λοιπόν, η έννοια της μητρότητας στις γυναίκες.

Οι δυτικές οικογένειες γίνονταν όλο και περισσότερο πυρηνικές για αιώνες, υπό την έννοια ότι στην οικογένεια υπήρχαν περισσότερα από ένα ζευγάρι με παιδιά. Αλλά αυτά τα παιδιά θα ανατρέφονταν μέσα στα πλαίσια της οικογένειας εφόσον δεν ήταν παντρεμένα και τα νοικοκυριά συμπεριλάμβαναν και άλλα μέλη, εκτός από την οικογένεια, που ήταν υπηρέτες, παππούδες, μαθητευόμενοι, οικότροφοι και ένοικοι. Στις μέρες μας, η οικογένεια περιλαμβάνει λιγότερα παιδιά κι αυτά τα παιδιά εισάγονται στη σχολική βαθμίδα από τις πολύ μικρές ηλικίες. Η φροντίδα των βρεφών και των παιδιών έχει εξελιχθεί στην κύρια απασχόληση των βιολογικών μανάδων, που σταδιακά απομονώνονται από οποιαδήποτε άλλη ασχολία τους, με λιγότερες κοινωνικές επαφές και κάποια υποτυπώδη γονεϊκή βοήθεια. Παρόλο που τα επίπεδα γεννήσεων έχουν μειωθεί και τάισμα με το μπουκάλι έχει διαδοθεί, οι γυναίκες φαίνονται να αφιερώνουν πολύ χρόνο στο μέγλωμα των παιδιών. Έχουν φτάσει στο σημείο να ορίζουν τον εαυτό τους μέσα στην κοινωνία διά μέσου της ανάπτυξης του ρόλου τους ως μητέρες.

Αν ανατρέξουμε ιστορικά, θα διαπιστώσουμε ότι οι γυναίκες είχαν πάντα διαφορετική αντιμετώπιση από το νόμο και από την πολιτεία. Αν και πλέον θεωρούνται ισότιμες σε όλα, φαίνεται πως συνεχίζουμε να ζούμε σε μια πατριαρχική κοινωνία, γεγονός που θα πρέπει να έχουν υπόψιν όλοι όσοι θέτουν ερωτήματα σχετικά με το φύλο και τις αντίστοιχες ανισότητες που προκύπτουν, και πώς θα μπορούσε όλο αυτό το σκηνικό να αλλάξει. Αυτό είναι, άλλωστε, που ώθησε και τις φεμινίστριες ψυχολόγους να επικεντρώσουν στην προσωπική ζωή των γυναικών, στον έλεγχο των σωμάτων τους και της σεξουαλικότητάς τους, στις ενδοοικογενειακές σχέσεις, στο διαχωρισμό των φύλων μετά τη γέννα, όπως επίσης και στην ισότητα της πληρωμένης οικονομίας και πολιτικής. Οι γυναίκες έχουν διαπιστώσει ότι οι καθοριστικές αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις δεν επιφέρουν ,δυστυχώς, και τις ανάλογες αλλαγές μέσα στο σπίτι.

Η Τσόντορωφ ισχυρίζεται ότι ο αναπαραγόμενος ρόλος της μητέρας οφείλεται στις ίδιες τις μητέρες, που αναπαράγουν κόρες με μητρικές ικανότητες και με την επιθυμία να γίνουν και οι ίδιες μητέρες. Αυτές οι ικανότητες χτίζονται και αναδύονται μέσα από τη σχέση μάννας-κόρης. Σε αντίθεση, οι γυναίκες πάλι ως μητέρες αναπαράγουν γιους, των οποίων οι ικανότητες και οι ανάγκες τους για φροντίδα έχουν συστηματικά περιοριστεί και κατασταλεί. Αυτό είναι που προετοιμάζει τους άντρες για τον μετέπειτα λιγότερο συμμετοχικό τους ρόλο στην

οικογένεια και για την πρόωρη συμμετοχή τους στον απρόσωπο οικογενειακό ρόλο της εργασίας και της δημόσιας ζωής. Φαίνεται, λοιπόν, πως η μητρότητα της γυναίκας είναι ένα κεντρικό και καθοριστικό γνώρισμα της κοινωνικής κατασκευής του φύλου και εμπλέκεται στην εγκαθίδρυση και αναπαραγωγή της ανδρικής κυριαρχίας. Σαν συμπέρασμα, όλα τα συστήματα του φύλου οργανώνουν το ίδιο το φύλο, το γένος και τα μωρά και ο διαχωρισμός του φύλου στη γέννα, κατά τον οποίο οι μητέρες οργανώνουν τα μωρά τους, οργανώνει και την εσωτερική και τη δημόσια σφαίρα. Ο γάμος μεταξύ ετερόφυλων, που συνήθως δίνει στους άντρες δικαιώματα για τις γυναικείες σεξουαλικές και αναπαραγωγικές ικανότητες και διαμορφώνει τα δικαιώματα των παιδιών, οργανώνει και το φύλο. Και οι δύο αυτοί παράγοντες οργανώνουν και αναπαράγουν το γένος ως μια άνιση κοινωνική σχέση.

Γιατί οι γυναίκες γίνονται μητέρες.

Οι μητέρες είναι γυναίκες, φυσικά, επειδή η μητέρα είναι ο θηλυκός γονέας και ένα θηλυκό που είναι γονιός, πρέπει να είναι ενήλικος, δηλαδή πρέπει να είναι γυναίκα. Ομοίως, οι πατέρες είναι αρσενικοί γονείς, γι' αυτό και είναι άντρες. Όμως εννοούμε κάτι διαφορετικό όταν λέμε ότι ένα παιδί το ανάθρεψε η μαμά του απ' ότι όταν λέμε ότι ανατράφηκε από τον μπαμπά του. Γιατί το να είσαι μητέρα δε σημαίνει μόνο ότι γεννάς ένα παιδί, αλλά και ότι το μεγαλώνεις και το φροντίζεις και το κοινωνικοποιείς. Προκύπτει, λοιπόν, το ερώτημα, *γιατί το άτομο που θα τα κάνει όλα αυτά δεν μπορεί να είναι ο άντρας;*

Οι γυναίκες ως μητέρες είναι οι πρωταγωνιστές στη σφαίρα της κοινωνικής αναπαραγωγής. Βρίσκουν την πρωταρχική τους κοινωνική θέση μέσα σε αυτή τη σφαίρα. Κι αυτό συμβαίνει επειδή η παραγωγή έχει πάρει κατεύθυνση εκτός σπιτιού, οπότε η αναπαραγωγή έχει γίνει ακόμη πιο καθοριστική για τις γυναικείες δραστηριότητες, αλλά και για τις ίδιες τις γυναίκες.

Πολλοί θεωρητικοί επιστήμονες αποδίδουν τη δομή της γονεϊκής οργάνωσης σε βιολογικές εξηγήσεις. Από το συμπέρασμα αυτό προκύπτει ότι αυτό που φαίνεται καθολικό προέρχεται από το ένστικτο και ό,τι προέρχεται από το ένστικτο ή έχει ενστικτώδεις καταβολές είναι αναπόφευκτο και δεν επιδέχεται αλλαγές. Τότε, η μητρότητα των γυναικών, ως χαρακτηριστικό της κοινωνικής δομής, δεν ευσταθεί χωριστά από το γεγονός ότι οι γυναίκες γεννούν παιδιά και θηλάζουν. Το γεγονός, δηλαδή, ότι οι γυναίκες είναι και μητέρες θεωρείται ότι είναι καθορισμένο από τη φύση. Όμως έχουμε δει ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά δεν εξαρτάται από εσωτερικούς παράγοντες, όπως είναι το ένστικτο, αλλά διαμορφώνεται μέσα από την κουλτούρα της κάθε κοινωνίας. Συνεπώς ένα ερώτημα κοινωνιολογικής προέλευσης που προκύπτει είναι γιατί οι άνδρες δεν είναι οι κύριοι γονείς, όπως οι γυναίκες.

Πρέπει να θέσουμε υπό αμφισβήτηση όλες αυτές τις θεωρίες που χρησιμοποιούν βιολογικούς όρους για να αιτιολογήσουν τις κοινωνικές δομές, δεδομένης της νέας ανάδειξης της κοινωνιοβιολογίας και τις ιστορικά εκτενείς δικαιολογήσεις βασισμένες στις βιολογικές διαφορές των φύλων, για να εξηγήσουν την καταπίεση και την ανισότητα. Αλλά ακόμα και αυτά τα ίδια τα γεγονότα δε στηρίζονται απλά πάνω σε βιολογικές εξηγήσεις. Παρόλο που υπάρχουν άνθρωποι που γεννιούνται με διαφοροποιημένα χρωμοσώματα και γεννητήσιες ανωμαλίες, εμείς συνεχίζουμε να τους κατατάσσουμε στο ένα ή στο άλλο φύλο. Βιολογικές διαφορές υπάρχουν, όμως δεν μπορούμε να τις διακρίνουμε ξεκάθαρα. Επιπλέον, οι κοινωνίες έχουν διαμορφώσει αποκλειστικά δύο και μόνο δύο φύλα, σύμφωνα με αυτές τις διαφορές. Η συγγραφέας θέτει

το ερώτημα αν υπάρχει μια βιολογική βάση για τις ικανότητες των γυναικών στο θέμα της φροντίδας των παιδιών και αν οι γυναίκες είναι υποχρεωμένες να εφαρμόσουν αυτές τους τις ικανότητες στα παιδιά.

Πρώτα απ' όλα πρέπει να διαχωρίσουμε τη γέννηση των παιδιών από τη φροντίδα των παιδιών. Πολλοί πιστεύουν ότι η γυναίκα που μεγαλώνει ένα παιδί και αποτελεί τον κύριο γονέα είναι και η γυναίκα που το γεννάει. Δεύτερον, πρέπει να μάθουμε αν υπάρχει κάποια βιολογική βάση για τις βιολογικές μητέρες στο να φροντίζουν τα παιδιά τους και ποια είναι αυτά τα στοιχεία της βιολογικής προέλευσης. Και αν υπάρχει κάποια βιολογική ή προερχόμενη από το ένστικτο εξήγηση, ποια είναι τα όριά της, αν διαρκεί τους πρώτους μήνες ζωής των βρεφών ή αν επεκτείνεται σε περισσότερα χρόνια, ακόμη και καθόλη τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας. Τρίτον, οφείλουμε να ξεκαθαρίσουμε το αν υπάρχουν ενστικτώδεις ή βιολογικές καταβολές που να εξηγούν το γιατί υπάρχουν «υποκατάστατες μητέρες» που είναι πρόθυμες να προσφέρουν τη φροντίδα τους και σε παιδιά που δεν έχουν γεννήσει οι ίδιες, ενώ δεν υπάρχει τέτοια προθυμία από τους άντρες. Και τέλος, θέλουμε να εξακριβώσουμε τις θεωρίες, σύμφωνα με τις οποίες οι γυναίκες είναι υποχρεωμένες να είναι και μητέρες.

Μια εξήγηση θα μπορούσε να δοθεί σύμφωνα με τη θεωρία των ανθρωπολόγων, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η ικανότητες των ανδρών, η δύναμή τους, η ταχύτητά τους και η επιθετικότητά τους είναι τα στοιχεία που τους ώθησαν φυσιολογικά στα καθήκοντα του κυνηγού, και συνεπώς οι γυναίκες επιφορτίστηκαν με τη συγκέντρωση στο σπίτι και το μέγλωμα των παιδιών. Επιπλέον, δίνουν έμφαση στις απαιτήσεις της εγκυμοσύνης και της ανατροφής των παιδιών, ισχυριζόμενοι ότι οι γυναίκες που θηλάζουν οφείλουν να είναι κοντά στα βρέφη για μεγάλο μέρος της βρεφικής ηλικίας, και ότι η ακριβώς η εγκυμοσύνη και ο θηλασμός προέκυψαν ως επικίνδυνες δραστηριότητες για τις ίδιες, για τα παιδιά που κουβαλούσαν στην κοιλιά τους και για το γενικότερο σύνολο της ομάδας στην οποία ανήκαν, όταν έβγαιναν αυτές για κυνήγι. Κάτι τέτοιο είχε πραγματικά αντίκτυπο στην ομάδα, καθώς υπήρχε μεγάλη παιδική θνησιμότητα. Αλλά ακόμη και αν κάποιες γυναίκες ήταν εξίσου δυνατές και γρήγορες με τους άντρες και ήταν το ίδιο δυνατές, και πάλι ήταν επιφορτισμένες με την απόκτηση και τη φροντίδα των παιδιών, εφόσον οι άντρες δεν μπορούν εκ φύσεως να γεννήσουν. Συνεπώς, το γεγονός ότι οι άντρες δεν ασχολούνταν με τα παιδιά είναι κάτι που προφανώς ήταν βολικό και αναγκαίο για την επιβίωση της ομάδας. Έτσι έχει επεκταθεί μέσα από τους αιώνες και έχει διαμορφωθεί η αντίληψη στις περισσότερες κοινωνίες ότι η ανατροφή των παιδιών είναι καθαρά γυναικείο καθήκον. Οι διαφορές στην εργασία ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες έχουν σχέση με τις σωματικές διαφορές ανάμεσά τους. Η γυναίκα μαθαίνει το ρόλο της και περνάει στο υποσυνείδητό της ότι η

ικανότητά της να γεννά και να μεγαλώνει τα παιδιά της επεκτείνεται και σε όλους τους τομείς της ζωής της, έχοντας την ευθύνη τους ακόμα και όταν αυτά μεγαλώσουν τόσο ώστε να μπορούν να καλύπτουν τις ανάγκες τους.

Ένας δεύτερος ισχυρισμός σχετικά με το γιατί οι γυναίκες γίνονται και μητέρες είναι ότι διαθέτουν το μητρικό ένστικτο. Γι' αυτό είναι τελείως φυσιολογικό να λειτουργούν με αυτό τον τρόπο και έτσι πρέπει να γίνεται. Προκύπτει, λοιπόν, ότι οι μητέρες ασκούν το ρόλο τους από ένστικτο, ότι οι μητέρες είναι καλύτεροι γονείς από τους πατέρες για βιολογικούς λόγους και, τέλος, ότι οι γυναίκες το έχουν πραγματικά ανάγκη.

Παρόλ' αυτά, όταν θέλουμε να εξακριβώσουμε τέτοιου είδους ισχυρισμούς για κάποια βάση ενστικτώδους ή βιολογικής προέλευσης, συνειδητοποιούμε ότι είναι πολύ δύσκολο, επειδή έχουν γίνει λίγες έρευνες στους ανθρώπους και καμιά δεν έχει φτάσει σε συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Η επιθυμία για ένα παιδί και οι ικανότητες πάνω στη συμπεριφορά των γονιών δεν μπορούν να εξηγηθούν με τη μελέτη των χρωμοσωμάτων.

Ο τρόπος με τον οποίο το άτομο εκτελεί τα γονεϊκά του καθήκοντα έχει άμεση σχέση με τις εμπειρίες του κατά την παιδική ηλικία. Οι γυναίκες αναλαμβάνουν τα συγκεκριμένα καθήκοντα σύμφωνα με τις ικανότητές τους να εγκυμονούν και να θηλάζουν και όχι σύμφωνα με το ένστικτό τους. Επιπλέον, αυτή η θεωρία δεν μπορεί να ερμηνεύσει το γιατί οι γυναίκες αναλαμβάνουν τη φροντίδα των παιδιών σήμερα, τη στιγμή που οι κοινωνίες δε χρειάζονται πλέον τις γυναίκες ως αποκλειστικά αναπαραγωγικά όντα, καθώς υπάρχουν διευκολύνσεις των μητέρων με τη βοήθεια στο σπίτι, αλλά και με το διαδεδομένο τάισμα με το μπουκάλι. Δεν υπάρχει τίποτα που να αποδεικνύει ότι τα θηλυκά χρωμοσώματα και οι ορμόνες προκαλούν κάτι διαφορετικό στη μητρότητα. Άλλωστε, βλέπουμε ότι και η μη βιολογικές μητέρες, τα παιδιά και οι άντρες μπορούν να είναι εξίσου καλοί γονείς και να είναι εξίσου στοργικοί με τα παιδιά, όπως οι βιολογικές μητέρες.

Οι φεμινιστικές θεωρίες υποστηρίζουν την άποψη ότι οι μητέρες εκπαιδεύονται στο να ασκούν το ρόλο τους. τα κορίτσια μαθαίνουν να γίνονται μητέρες, να είναι στοργικές, και τους λένε ότι οφείλουν να γίνουν μητέρες. Η εξήγηση, λοιπόν, που δίνεται στο ερώτημα γιατί οι άντρες δε μεγαλώνουν τα παιδιά τους, είναι ότι αυτοί κρατούν την εξουσία της κοινωνίας στα χέρια τους. Το να ασκούν τα καθήκοντα του γονέα είναι μια απασχόληση για την οποία δεν πληρώνονται. Υποδηλώνει χαμηλό κοινωνικό επίπεδο, λιγότερη δύναμη και λιγότερη επιρροή στην κοινωνία από την αμειβόμενη απασχόληση. Γι' αυτό και οι γυναίκες βρίσκονται σε κατώτερη θέση από τους άντρες μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

Όσον αφορά τη σχέση μητέρας- παιδιού, φαίνεται πως υπάρχει μια αλληλεπίδραση στις προσδοκίες της συνέχισης αυτής της σχέσης. Αυτή η σχέση αλληλεπίδρασης αρχίζει να αναπτύσσεται μόλις η γυναίκα ξεκινάει να φροντίζει ένα συγκεκριμένο παιδί και συνήθως συμπεριλαμβάνει ευχαρίστηση αλλά και απογοήτευση για το παιδί και τη μητέρα. Αυτό που είναι άξιο απορίας είναι ότι ενώ οι άνδρες αναπαράγονται από γυναίκες, οι γυναίκες αναπαράγονται από τον εαυτό τους.

Η Ν. Τσόντορωφ ανέπτυξε τη θεωρία της πάνω στη σχέση με το αντικείμενο. Ως αντικείμενο νοούνται οι άνθρωποι, η εικόνα τους, ή ακόμα και οι συμβολισμοί που τους αντιπροσωπεύουν. Τα άτομα χρησιμοποιούν υποσυνείδητες λειτουργίες κατά την ψυχολογική εμπειρία τους με τους άλλους ως μηχανισμούς άμυνας. Εάν νιώσουν ότι απειλούνται ή ότι χάνουν τον έλεγχο μιας σχέσης, μπορεί να εσωτερικεύσουν το αντικείμενο της σχέσης, που μπορεί να είναι ένα συναίσθημα ή μια σχέση με κάποιον άλλο, έχοντας την εντύπωση ότι είναι ένα κομμάτι του εαυτού τους. Με την εσωτερίκευση, οι εμπειρίες που αποκτά το παιδί από το κοινωνικό του περιβάλλον παίρνουν διάφορες ψυχολογικές διαστάσεις, ανάλογα με τα συναισθήματα άνεσης, εξάρτησης, φόβου και αγάπης. Εξαρτάται από την ποιότητα που επηρεάζει τη σχέση, από τις βάσεις αυτής της σχέσης, στο φυσικό ή ερωτικό περιεχόμενό της και από το επίπεδο ωριμότητας του παιδιού. Οι πρώιμες εσωτερικεύσεις των αντικειμένων συμβαίνουν στο προγλωσσικό στάδιο και αφορούν τις σωματικές εμπειρίες. Μπορεί να είναι μια φαντασίωση, το στήθος, η αγκαλιά της μητέρας, το χέρι που ταΐζει το παιδί. Μπορεί, όμως, και να είναι οι ψυχολογικές προσδοκίες του ατόμου, η μητέρα ή ο πατέρας που το προστατεύει ή που το εγκαταλείπει. Αντίστοιχα, μπορεί και να εξωτερικεύσουν το αντικείμενο, υποθέτοντας ότι οι άλλοι έχουν ικανότητες, οι οποίες είναι στην ουσία δικές τους.

Η Τσόντορωφ, λοιπόν, αποδέχεται την ψυχανάλυση ως μια θεωρία που εξηγεί την ανάπτυξη, το πώς δηλαδή οι κοινωνικές φόρμες και πρακτικές, που επηρεάζουν το άτομο. Αυτή η ανάπτυξη είναι συστηματική, δηλαδή είναι αποτέλεσμα της οικογενειακής δομής στην οποία οι γυναίκες έχουν το ρόλο της μητέρας. Εξετάζοντας ψυχοδυναμικές μελέτες που εισάγει η ψυχανάλυση, μπορούμε να προχωρήσουμε στην κατανόηση της οργάνωσης των φύλων.

Βιολογικός Ντετερμινισμός

Σύμφωνα με την Τσόντορωφ, η Ψυχανάλυση αναπτύχθηκε στα πλαίσια της ανακάλυψης ότι τίποτα δεν είναι αναπόφευκτο στην ανάπτυξη της επιλογής του σεξουαλικού αντικειμένου, τύπου ή σκοπού, αλλά ούτε και ότι υπάρχει εσωτερικά η έννοια της αρρενωπότητας ή της θηλυκότητας στον άνθρωπο. Το πώς κάποιος κατανοεί, φαντάζεται, συμβολίζει, αναπαριστά εσωτερικά και νιώθει σχετικά με την φυσιολογία του είναι προϊόν της ενδοοικογενειακής κατάστασης, σχετίζεται με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους με αυτή τη φυσιολογία, και ίσως να διαμορφώνεται από σκέψεις και λόγους εντελώς άσχετους. Ταυτόχρονα, κατά την ίδια, ο Φρόντ ισχυρίζεται ότι τα θέματα που αφορούν την επιλογή του φύλου έχουν σχέση με το βιολογικό ντετερμινισμό.

Πιο συγκεκριμένα, η ψυχανάλυση φαίνεται να θεωρεί αυτή την ανάπτυξη σαν μια συγκεκριμένη εξήγηση της έννοιας της σεξουαλικής διαφοροποίησης. Το συμπέρασμα είναι ότι η διαφοροποίηση αυτή υπηρετεί τη βιολογική αναπαραγωγή. Η ανατομία, συνεπώς, είναι και αυτή που καθορίζει τη μοίρα του ανθρώπου, με τη λειτουργική έννοια, σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία.

Οι ψυχαναλυτές επίσης υποθέτουν ότι οι άντρες θα παίζουν τον αναπαραγωγικό τους ρόλο, δηλαδή ότι θα είναι ετεροσεξουαλικοί και θα διαθέτουν το αντρικό μόριο. Όμως δεν αναφέρουν ότι αυτό θα είναι και το αποκλειστικό κέντρο στο νόημα της ζωής τους. Αντίθετα, υποστηρίζουν πως οι άντρες θα ασχοληθούν και με άλλα πράγματα κοινωνικής και αναπαραγωγικής φύσεως. Οι καταπιέσεις και οι αντίστοιχες επεξεργασίες που παράγουν αυτή την ετεροσεξουαλικότητα στους άντρες είναι υπεύθυνες και για τις υπόλοιπες δραστηριότητες.

Με άλλα λόγια, οι ψυχαναλυτές δεν υποστηρίζουν μόνο ότι οι γονείς δρουν και τα παιδιά αντιδρούν- μιμούνται, αλλά και ότι η μητέρα και ο πατέρας πρέπει να παίζουν ένα συγκεκριμένο ρόλο με σκοπό να γίνουν τα παιδιά τους ετεροσεξουαλικά. Η Τσόντορωφ ισχυρίζεται, λοιπόν, ότι ο Φρόντ στηρίζει τη θεωρία του στο βιολογικό ντετερμινισμό, δηλαδή στο ότι το φύλο είναι βιολογικά προκαθορισμένο, ότι οι διαφορές των φύλων είναι ανατομικές και ότι οι σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα στην οικογένεια βοηθούν στην ανάδειξη της ετεροφυλοφιλίας. Δεν αναγνωρίζει, όμως, την κρατούσα άποψη ότι ο Φρόντ στηρίζει τη θεωρία του πάνω σε ψυχολογικά και ηθικά θέματα. Για την ακρίβεια, ο Φρόντ αναλύει τον ηθικό νόμο και το ταμπού της αιμομιξίας. Ο Φρόντ υποστηρίζει την ανάπτυξη των ετεροσεξουαλικών σχέσεων για τη διαιώνιση του είδους (Freud, 1913).

Η Τσόντορωφ, λοιπόν, συμπεραίνει ότι οι εμπειρίες σε σχέση με το αντικείμενο είναι αυτές που διαμορφώνουν την ανάπτυξη των παιδιών,



καθώς αντικατοπτρίζουν τις αιτιακές σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας. Η ψυχολογική διαδικασία και τα χαρακτηριστικά του αντίστοιχου φύλου της προσωπικότητας του κάθε ατόμου που βγαίνει από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, εδραιώνονται μέσα από τις οικογενειακές δομές και σχέσεις.

Όποια και να είναι όμως η θεωρία του Φρόυντ, υπάρχουν κενά και ασυνέχειες σε αυτήν, κατά τη Ν. Τσόντορωφ. Στην περίπτωση της σχέσης του πατέρα με την κόρη ο Φρόυντ διαχωρίζει τη φαντασίωση του κοριτσιού ότι αποπλανάται από τον πατέρα σε σχέση με την πραγματική της αποπλάνηση από αυτόν. Αγνωσεί, όμως, ότι η απουσία της αποπλάνησης από τον πατέρα δεν είναι το ίδιο με την απουσία των φαντασιώσεων αποπλάνησης ή την ανάλογη συμπεριφορά που αφορούν την κόρη και εκδηλώνουν αυτή τη φαντασίωση. Στην περίπτωση πατέρα-γιου, σύμφωνα με τη φυλογενετική θεωρία του Φρόυντ, η πραγματική επίθεση ήταν από τη μεριά του πατέρα προς το γιο, μονοπωλώντας τα σεξουαλικά του δικαιώματα αναφορικά με τις γυναίκες, που βασιζονται στη σωματική του δύναμη. Αντίθετα, οι κλινικές του έρευνες και οι θεωρητικές του τοποθετήσεις σχετικά με το οιδιπόδειο σύμπλεγμα εντοπίζει την κατεύθυνση αυτών των επιθετικών συναισθημάτων εξολοκλήρου από τη μεριά του γιου προς τον πατέρα. Υποστηρίζει, δηλαδή, ότι αναδύονται μέσα από την κατάσταση της λίμπιντο του γιου, και όχι μέσα από τη συμμετοχή σε μια σχέση διπλής κατεύθυνσης.

Αυτές οι αντιθέσεις στη θεωρία του Φρόυντ, συνεχίζει η Τσόντορωφ, δείχνουν πώς οι εσωτερικευμένες σχέσεις με το αντικείμενο αποτελούν μέρος μιας ευρύτερης κατάστασης. Αυτό υποδηλώνει και την εσωτερικευμένη κατάσταση του οιδιπόδειου συμπλέγματος του ίδιου του γονέα, η οποία προέρχεται και αναδύεται μέσα από τις εμπειρίες της παιδικής ηλικίας του. Επίσης υποδηλώνει την έννοια που έχουν δώσει οι γονείς στη συζυγική τους σχέση και την εξωτερικευμένη αλληλεπίδραση που επακόλουθα δημιουργείται. Αυτή, λοιπόν, η αλληλεπίδραση προέρχεται από και ταυτόχρονα διαμορφώνει τις φαντασιώσεις των παιδιών, επηρεάζοντας την εσωτερικευμένη οιδιπόδεια κατάστασή τους.

Οι σεξουαλικές ορμές του γονέα προς το παιδί είναι ένα κοινό φαινόμενο, κατά την Τσόντορωφ, και ειδικότερα όταν έχει προϋπάρξει μια ευχάριστη προοιδιπόδεια σχέση μεταξύ τους, η οποία έχει ενδυναμώσει την αγάπη του γονέα προς το παιδί του. Η κοινωνία δεν αποδέχεται αυτού του είδους τις επιθυμίες και το μεγαλύτερο μέρος τους καταπιέζεται από το υπερεγώ. Ωστόσο, το παιδί συχνά διαισθάνεται τις ασυνείδητες φαντασιώσεις και τα συναισθήματα του γονιού του. Σε αυτή την περίπτωση τα συναισθήματα του γονιού εμπεριέχουν και την έννοια της ενοχής και της διαμάχης, γεγονός που τους κάνει να φαίνονται ακόμη πιο δυνατοί και ακαταμάχητοι στα μάτια του παιδιού. Συνεπώς, αυτή η

οιδιπόδεια κατάσταση του γονιού βοηθά να αναπαραχθεί μια αντίστοιχη και στο παιδί του.

Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι ότι τα μέλη και από τις δυο γενιές διακατέχονται από ασυνείδητες και συνειδητές διαμάχες σχετικά με τη λίμπιντο, αναπτύσσουν επιθετικά συναισθήματα και φαντασιώσεις, καθώς επίσης βλέπουν την επερχόμενη σεξουαλική ωρίμανση της νέας γενιάς, που έρχεται να αντικαταστήσει τους μεγαλύτερους. Οι γονείς έχουν συναισθήματα, φαντασιώσεις και τρόπους συμπεριφοράς, με τους οποίους μεταδίδουν στα παιδιά τους τις δικές τους απόψεις σχετικά με τη σεξουαλικότητα και πιθανόν σχετικά με την ανάλογη αξία των αντίστοιχων- αρσενικών και θηλυκών- γεννητικών οργάνων. Οι γονείς με τα παιδιά τους συμμετέχουν σε μια εμπειρία σε σχέση με το αντικείμενο, που βασίζεται στις φαντασιώσεις και στον τρόπο αντίληψης της πραγματικότητας.

Τα κορίτσια βγαίνουν από αυτή τη φάση έχοντας διαμορφώσει την ονομαζόμενη «εμπάθεια» κατά τον πρώιμο προσδιορισμό του εαυτού κατά τέτοιον τρόπο που δε συμβαίνει το ίδιο και στα αγόρια. Πιο συγκεκριμένα, τα κορίτσια αντιλαμβάνονται τις ανάγκες και τα συναισθήματα του άλλου σαν να είναι δικά τους ή έχουν την εντύπωση ότι κάποιος άλλος βιώνει τις ίδιες ανάγκες και συναισθήματα με τα δικά τους. Από πολύ νωρίς, λοιπόν, λόγω του ότι ανατρέφονται από ένα άτομο του ίδιου φύλου- τη μητέρα- (πράγμα που σημαίνει ότι αυτό το άτομο έχει ήδη εσωτερικεύσει ασυνείδητες φαντασιώσεις, έννοιες και την ανάλογη εικόνα του εαυτού της σχετικά με το συγκεκριμένο φύλο, που της θυμίζει τη δική της εσωτερικευμένη σχέση με τη μητέρα της), τα κορίτσια αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως λιγότερο διαφοροποιημένες από τα αγόρια, σε σχέση με τη μητέρα, και ως συνέχεια αυτής.

Ένα άλλο θέμα που θίγει η Τσόντορφ είναι ότι τα κορίτσια δεν επιλύουν το οιδιπόδειο σύμπλεγμα στον ίδιο βαθμό με τα αγόρια. Τα κορίτσια δεν καταπιέζουν ούτε εγκαταλείπουν εντελώς την προοιδιπόδεια και την οιδιπόδεια προσκόλληση με τη μητέρα, αλλά ούτε και την οιδιπόδεια προσκόλληση με τον πατέρα. Αυτό σημαίνει ότι τα κορίτσια μεγαλώνοντας συνεχίζουν να απασχολούνται από τις εσωτερικευμένες σχέσεις με το αντικείμενο, καθώς και τις εξωτερικευμένες σχέσεις. Αυτό οφείλεται στη στενή σχέση που αναπτύσσουν με τη μητέρα. Προσπαθούν να διαχωρίσουν τον εαυτό τους και να απεξαρτητοποιηθούν από τη μητέρα. Ταυτόχρονα, εμπλέκονται σε ένα συναισθηματικό- ίσως και ερωτικό- αμφισεξουαλισμό ανάμεσα στη μητέρα και στον πατέρα τους. Αυτό υπό την έννοια ότι τις απασχολούν θέματα ανάμεσα στη σχέση μητέρας- παιδιού και αρσενικού- θηλυκού.

Ο τρόπος που η μητέρα μεγαλώνει τα παιδιά της είναι αυτός που παράγει ασυμμετρίες στις σχεσιακές εμπειρίες που βιώνουν τα κορίτσια και τα αγόρια καθώς αναπτύσσονται. Σε αυτό το γεγονός οφείλονται οι

διαφορές στην προσωπικότητα των αντρών και των γυναικών. Έτσι μεγαλώνουν έχοντας διαμορφώσει την προσωπικότητά τους μέσα από διαφορετικές εμπειρίες, μέσα από διαφορετικό τρόπο εσωτερικευσης των αντικειμένων και μέσα από τη γενικότερη ενασχόληση με διαφορετικά θέματα.

Αυτά τα διαφορετικά θέματα αφορούν τους εξής τομείς. Η γυναίκα σχηματίζει την εικόνα του εαυτού της χωρίς να αναγκάζεται να καταπιέσει τη σχέση και την εικόνα που έχει για το εσωτερικευμένο αντικείμενο. Ακόμα, αισθάνεται σαν να διατηρεί μια συνέχεια στις σχέσεις της με τα εξωτερικευμένα αντικείμενα. Από τη διατήρηση της προσκόλλησης με τη μητέρα από το προοιδιπόδειο στάδιο ακόμη, τα κορίτσια που μεγαλώνουν ορίζουν και κατανοούν τον εαυτό τους ως συνέχεια των άλλων. Η εμπειρία του εαυτού περιέχει πιο ελαστικά όρια του Εγώ. Αντίθετα τα αγόρια βιώνουν τον εαυτό τους ως ξεχωριστά όντα, που κρατούν απόσταση από τους άλλους. Έτσι, έχουν την αίσθηση της διαφοροποίησης και των ακριβών ορίων του εαυτού. Η συναίσθηση που έχει η γυναίκα για τον εαυτό της έχει σχέση με τον κόσμο, ενώ η συναίσθηση του άντρα για τον εαυτό του είναι αποκομμένη από τον κόσμο. Δηλαδή, η γυναίκα ορίζει τον εαυτό της μέσα από τις σχέσεις με τους άλλους, ενώ ο άντρας αναμένεται να αρνηθεί τέτοιες εκφάνσεις της θηλυκότητας, όπως είναι οι σχέσεις με τους άλλους. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, πως η ικανότητα για να αναπτύσσουν σχέσεις με άλλους ανθρώπους είναι εκτεταμένη στις γυναίκες, ενώ στους άντρες είναι περιορισμένη. Το κάθε φύλο βιώνει διαφορετικά τις σεξουαλικές του επιθυμίες και φαντασιώσεις για το οιδιπόδειο τρίγωνο, γι' αυτό και εξέρχονται από αυτό το στάδιο έχοντας διαμορφώσει διαφορετικές σεξουαλικές ανάγκες κι επιθυμίες. Αυτό το συμπέρασμα αποδεικνύει, σύμφωνα με την Τσόντορφ, την προετοιμασία του αγοριού και του κοριτσιού στο να μη συμμετάσχει ή να συμμετάσχει αντίστοιχα στη σφαίρα των σχέσεων, αλλά αποδεικνύει και τις διαφορετικές τους ανάγκες, καθώς και τους φόβους και την εκπλήρωση των επιθυμιών που προκύπτουν μέσα από τις σχέσεις αυτές.

Αντιμετωπίζουμε, λοιπόν, αυτή τη διαδικασία σε γυναίκες και άντρες που ανατρέφονται και μεγαλώνουν σε οικογένειες όπου η μητέρα είναι κύρια υπεύθυνη για την ανατροφή των παιδιών. Αυτές οι διαφοροποιημένες ικανότητες στις σχέσεις και η διαφορετική διαμόρφωση της ταυτότητας για το κάθε φύλο είναι υπεύθυνες για την υιοθέτηση των ρόλων του κάθε φύλου κατά την ενήλικη ζωή τους, καθώς αυτή η διάκριση συνεχίζει να υφίσταται ακόμα κι όταν η κοινωνικοποίηση των παιδιών και των δύο φύλων είναι η ίδια, όταν πηγαίνουν στο σχολείο, όταν γίνονται ενήλικες. Το αποτέλεσμα είναι να τοποθετείται η γυναίκα από την πρώτη στιγμή στη σφαίρα της αναπαραγωγής, σε μια άνιση φυλετικά κοινωνία.

Στη σημερινή κοινωνία η μητέρα για τα κορίτσια είναι τόσο συχνά παρούσα όσο απών είναι ο πατέρας- ή άλλοι ενήλικες- για τα αγόρια. Έτσι το κορίτσι αναπτύσσει στενούς προσωπικούς δεσμούς με τη μητέρα τους, επειδή ο δεσμός μεταξύ τους είναι πραγματικός και αναδύεται μέσα από τη στενή τους σχέση. Το κορίτσι μαθαίνει από πολύ νωρίς πώς είναι να είσαι γυναίκα, μέσω της προσωπικής ταύτισης με τη μητέρα ή μέσω άλλων γυναικείων προτύπων. Τέτοια πρότυπα μπορούν να αποτελούν τα θηλυκά μέλη από το σόι, η δασκάλα, οι φίλες της μητέρας ή ακόμα και οι μητέρες των φίλων του κοριτσιού. Συμπεραίνουμε ότι η ταύτιση του κοριτσιού με το θηλυκό πρότυπο βασίζεται σε μια σταδιακή εκμάθηση του ρόλου, παίρνοντας παράδειγμα από το άτομο με το οποίο έρχεται συχνότερα σε επαφή και εξοικειώνεται στην καθημερινή της ζωή.

Δε συμβαίνει το ίδιο και με το αγόρι. Το αγόρι καλείται να ταυτιστεί με το αρσενικό πρότυπο κατά την απουσία του πατέρα του- ή όποιου άλλου αρσενικού ατόμου που τον αντικαθιστά. Αυτή η θέσει ταύτιση προκύπτει ψυχολογικά, αλλά και μέσω της κοινωνίας. Ψυχολογικά, όπως φαίνεται και από την περιγραφή του οιδιπόδειου συμπλέγματος, τα αγόρια εξιδανικεύουν το πρόσωπο του πατέρα και τις εκφάνσεις της αρρενωπότητας από φόβο μήπως στραφούν εναντίον τους σε αντίθετη περίπτωση. Δεν ταυτίζονται, όμως, μαζί του εξ ολοκλήρου. Από τη μεριά της η κοινωνία θέτει πρότυπα αρσενικά και τύπους αντρών προς μίμηση για τα αγόρια τα οποία δεν έρχονται σε τόση πολύ επαφή με τον πατέρα τους.

Συνεπώς, τα αγόρια διδάσκονται πιο συνειδητά το πώς να μιμηθούν τον αντρικό τους ρόλο, παρά τα κορίτσια το γυναικείο. Όταν οι πατεράδες ή γενικότερα οι άντρες δεν είναι συχνά παρόντες, τα κορίτσια διδάσκονται για το ποιος είναι αυτός του αντίθετου φύλου, τη στιγμή που τα αγόρια υποτίθεται ότι θα μάθουν το ρόλο τους χωρίς να τους τον διδάξει κάποιος σχετικός, μέσω της αλληλεπίδρασης με τη μητέρα. Η αρρενωπότητα και ο αρσενικός ρόλος είναι κάτι το οποίο το φαντάζονται ή και το εξιδανικεύουν τα αγόρια(ίσως και τα κορίτσια), ενώ τα κορίτσια ακολουθούν ένα ρεαλιστικό και σταθερό πρότυπο, σχετικά με τη θηλυκότητα και το γυναικείο τους ρόλο. Βλέπουμε, λοιπόν, πως τα αγόρια ακολουθούν ένα κοινωνικό στερεότυπο του ρόλου τους, ενώ τα κορίτσια τείνουν να ταυτίζονται με τις όψεις του ρόλου που κρατάει η μητέρα τους. Οι γυναίκες είναι στη μέση από δύο όψεις: ανάμεσα στους κοινωνικούς και ανάμεσα στους πολιτισμικούς παράγοντες, τους οποίους έχουν θέσει οι άντρες. Καταφέρνουν, όμως, να γεφυρώσουν το κενό ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό, κάνοντας μεταβάσεις και αλλαγές, κυρίως όσο αφορά το ρόλο τους ως μητέρες υπεύθυνες για την κοινωνικοποίηση των παιδιών τους.

Ο τρόπος που μεγαλώνουν οι μητέρες τα παιδιά τους σε μια πυρηνική οικογένεια, που ανήκει στην καπιταλιστική κοινωνία,

δημιουργεί συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στην προσωπικότητα του άντρα, τα οποία αναπαράγουν και μια συγκεκριμένη ιδεολογία, αλλά και την ψυχοδυναμική της αντρικής κυριαρχίας και υπεροχής, ως προς τις απαιτήσεις της παραγωγής. Έτσι προετοιμάζονται οι άντρες για τη συμμετοχή τους σε μια ανδροκρατούμενη οικογένεια και κοινωνία, για μια συναισθηματική συμμετοχή ως προς τα καθήκοντα μέσα στην οικογένεια και για τη συμμετοχή τους στον καπιταλιστικό κόσμο της εργασίας.

Η ανάπτυξη του ανδρισμού του αγοριού γίνεται σε μια οικογένεια, όπου η μητέρα είναι κύρια υπεύθυνη της ανατροφής του και ο πατέρας δεν ασχολείται ιδιαίτερα με τη φροντίδα του παιδιού και τη γενικότερη οικογενειακή ζωή. Η ανάπτυξη, επίσης, του ανδρισμού λαμβάνει χώρα σε μια κοινωνία που χαρακτηρίζεται από φυλετικές ανισότητες και την κρατούσα άποψη ότι ο άντρας είναι ανώτερος από τη γυναίκα. Αυτό φαίνεται και στην ιδεολογία που επικρατεί μέσα στην οικογένεια, σύμφωνα με την οποία ο άντρας είναι το σημαντικό πρόσωπο του σπιτιού και θεωρείται ως η κεφαλή του νοικοκυριού. Οι γυναίκες, από τη μεριά τους, επικεντρώνουν την προσοχή τους και αφιερώνουν την ενέργειά τους στους συζύγους τους, ή τουλάχιστον έτσι ισχυρίζονται. Συνήθως ισχυρίζονται ότι αγαπούν τους συζύγους τους. Επιπλέον, παρουσιάζουν στα παιδιά τον πατέρα τους ως κάποιον πολύ σημαντικό άνθρωπο, τον οποίο αυτές αγαπούν. Μπορεί ακόμη και να πλάσουν μια ιδεατή εικόνα του πατέρα, για να αποκαταστήσουν την απουσία του και να αναπληρώσουν το κενό που αυτή δημιουργεί, τη στιγμή που οι ίδιες είναι συχνά παρούσες στις στιγμές της ζωής των παιδιών τους.

Ακριβώς επειδή η έννοια του ανδρισμού είναι τόσο αφηρημένη, είναι αναγκαίο για την αρσενική ταυτότητα το αγόρι να γνωρίζει ότι υπάρχουν συγκεκριμένες κοινωνικές δραστηριότητες, που χαρακτηρίζονται ως αντρικές και ανώτερες, και ότι οι γυναίκες είναι ανίκανες να ασχοληθούν με πολλά πράγματα που θεωρούνται σημαντικά για την κοινωνία. Τότε γίνεται σημαντικό να νομίζουν ότι η συνεισφορά των γυναικών στην οικονομία και στην κοινωνία δεν μπορεί να είναι ισάξια με αυτή των αντρών.

Ο τρόπος που μεγαλώνουν οι γυναίκες τα παιδιά τους είναι αυτός που παράγει το ψυχολογικό και ιδεολογικό πρότυπο, το οποίο θέλει τους άντρες να θεωρούν τις γυναίκες υποδεέστερες και φυλετικά άνισες. Κι αυτό συμβαίνει επειδή έχουν από την αρχή την ευθύνη της ανατροφής των παιδιών και την ευθύνη της μετέπειτα κοινωνικοποίησής τους. Ένας άλλος λόγος είναι επειδή οι πατεράδες απουσιάζουν συχνά από το σπίτι, αλλά κι επειδή γενικά οι δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται οι άντρες έχουν σχέση με το χώρο εκτός του σπιτιού, αντίθετα με τις γυναίκες, που ακόμα ασχολούνται με πολλές δραστηριότητες και υποχρεώσεις μέσα στο σπίτι. Αυτό το τελευταίο είναι που δυσχεραίνει τη

σταθερότητα του αντρικού ρόλου και της ταύτισης του αγοριού με αυτόν. Συνεπώς, τα αγόρια ουσιαστικά φαντάζονται και εξιδανικεύουν το ρόλο που καλούνται να αναλάβουν και τον πατέρα τους που αποτελεί πρότυπο προς μίμηση, κάτι που άλλωστε η ίδια η κοινωνία ορίζει ως επιθυμητό.

Η συνεχώς αυξανόμενη απουσία του πατέρα και η συνεχής παρουσία της μητέρας στην οικογένεια είναι αυτή που παράγει την προσωπικότητα του άντρα, η οποία ανταποκρίνεται στην αρρενωπότητα και την αντρική κυριαρχία και ταυτόχρονα ταιριάζει απόλυτα στις απαιτήσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας. Οι άντρες συνεχίζουν να επιβάλλουν τη διάκριση των φύλων ως τρόπο άμυνας ενάντια στην έλλειψη ισχύος στην αγορά εργασίας. Η άρνηση του άντρα να εξαρτάται και να προσκολλάται στη γυναίκα βοηθάει στο να εγκαθιδρύνουν την αρρενωπότητά τους και την κυριαρχία τους στον εργασιακό χώρο. Η μη διαθεσιμότητα του πατέρα και η υπερβολική διαθεσιμότητα της μητέρας δημιουργούν τον αρνητικό ορισμό του ανδρισμού, καθώς και το φόβο και την απόρριψη για τις γυναίκες. Αυτό σημαίνει ότι καταλήγουν να εκλαμβάνουν την έννοια του αρσενικού ως αυτό που δεν είναι γυναικείο.

Το γεγονός ότι τα παιδιά και των δύο φύλων ανατρέφονται από τη μητέρα, τους κάνει να επιζητούν την επιστροφή σε αυτού του είδους τη σχέση, τόσο συναισθηματικά όσο και ψυχικά. Ο άντρας το επιτυγχάνει αυτό μέσα από ετεροσεξουαλικές σχέσεις, οι οποίες αντικαθιστούν την πρώιμη αποκλειστική σχέση μητέρας- παιδιού. Σε αυτή την πορεία τους συμπαραστέκονται οι γυναίκες, οι οποίες μέσα από τη δική τους ανάπτυξη είναι ανοικτές σε οποιαδήποτε σχεσιακή ανάμειξη και ανάγκη.

Το αποτέλεσμα της κοινωνικής οργάνωσης για τη γονεϊκή φροντίδα για τους άντρες είναι το εξής. Από τη μια μεριά, οι άντρες έρχονται σε δεύτερη μοίρα και δεν είναι το αποκλειστικό αντικείμενο αγάπης, όπως η μητέρα. Από την άλλη, εξιδανικεύονται και βιώνονται ως αναγκαίοι στη ζωή των παιδιών τους. Στην ουσία, όμως, είναι ανίκανοι είτε να εκφράσουν τις ατομικές τους συναισθηματικές ανάγκες είτε να ανταποκριθούν σε αυτές των γυναικών.

Όσον αφορά τις γυναίκες, προσπαθούν να εκπληρώσουν την ανάγκη τους να αγαπηθούν, να ολοκληρώσουν το σχεσιακό τρίγωνο, να βιώσουν την αίσθηση της δυαδικής συνέχειας που είχαν με τη μητέρα, την οποία οι άντρες καλύπτουν συνάπτοντας ετεροσεξουαλικές σχέσεις. Οι γυναίκες, λοιπόν, ενώ αναμένεται να εξελιχθούν ετεροσεξουαλικά, ενθαρρύνονται και από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι άντρες στην αγάπη και από τις προσωπικές τους σχεσιακές ιστορίες, να ψάξουν κάπου αλλού να βρουν την αγάπη που τους προσέφερε η μητέρα.

Ένας τρόπος να γίνει αυτό είναι να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν σχέσεις με άλλες γυναίκες, κάτι που παρατηρούμε γύρω μας. Δηλαδή, οι γυναίκες τείνουν να έχουν περισσότερους στενούς δεσμούς μεταξύ τους, αντίθετα από τους άντρες. Η Deutsch ισχυρίζεται

ότι οι σχέσεις μεταξύ ενηλίκων γυναικών εκφράζουν μερικές φορές την ψυχολογική συμμετοχή τους στο σχεσιακό τρίγωνο της παιδικής τους ηλικίας. Μερικές γυναίκες, συνεχίζει, χρειάζονται μια άλλη γυναίκα αντίζηλο κατά τη σχέση τους με τους άντρες. Άλλες πάλι χρειάζονται μια καλύτερη φίλη, με την οποία θα μοιράζονται όλα τα μυστικά τους από τις ετεροσεξουαλικές τους σχέσεις. Αυτές οι σχέσεις αντικαθιστούν το δεσμό μητέρας- κόρης.

Ο προοιδιπόδειος δεσμός μητέρας- παιδιού και το οιδιπόδειο τρίγωνο έχουν διαρκέσει μέχρι τα τελευταία χρόνια της παιδικής ηλικίας της γυναίκας, αν όχι μέχρι και καθόλη την ανάπτυξή της. Μέχρι το σημείο στο οποίο ο άντρας αρχίζει να αποκτά σημασία για τη γυναίκα αυτός ο δεσμός είναι ελλιπής. Δεδομένου της σχέσης του τριγώνου και της συναισθηματικής ασυμμετρίας κατά την ανατροφή της, ο δεσμός της γυναίκας με τον άντρα απαιτεί κι ένα τρίτο πρόσωπο, που να συμπληρώνει το τρίγωνο αυτό, ενώ δεν ισχύει το ίδιο και από τη μεριά του άντρα. Αυτό επειδή η σχέση του με τη μητέρα αρχικά ήταν ως ταύτιση, μετά ως δυαδική ενότητα και τέλος ως σχέση ανάμεσα σε δύο ανθρώπους, μέχρι την ώρα που θα εμφανιστεί ο πατέρας στο προσκήνιο. Ως προς την ψυχική δομή, λοιπόν, ένα παιδί έρχεται να συμπληρώσει τη σχέση στο τρίγωνο για τη γυναίκα, όπως υποστηρίζει η Deutsch. Το νεογέννητο παιδί αναπαράγει την ποθητή αποκλειστικότητα μητέρας- παιδιού για τη γυναίκα, αποκλειστικότητα που διακόπτεται όμως για τον άντρα, όπως άλλωστε τη διακόπτει ο πατέρας του άντρα, σχετιζόμενος με τη μητέρα.

Για όλους αυτούς τους λόγους αποδεικνύεται ως λογικό, από ψυχολογική άποψη, η γυναίκα να στρέφει το ενδιαφέρον της μέσα στο γάμο στην οικογένεια και να ασχολείται με τα παιδιά της και όχι με το σύζυγό της. Λειτουργώντας έτσι, αναπαράγει για τον εαυτό της το εσωτερικευμένο ασύμμετρο σχεσιακό τρίγωνο. Αυτή η ανάγκη προκύπτει για τη γυναίκα από τη δομή της οικογένειας και όχι από την εκμάθηση του ρόλου της.

Οι γυναίκες αναπτύσσουν την ικανότητα για το ρόλο της μητέρας μέσα από τη σχέση με το αντικείμενο. Αυτό προκύπτει από την ειδική φύση τους και από το εύρος της προοιδιπόδειας σχέσης με τη μητέρα τους, αλλά και από τη γενικότερη ενασχόλησή τους με τη σχέση μάννας- κόρης κατά την ανάπτυξή τους. Επίσης, προκύπτει από το γεγονός ότι δεν έχουν διαμορφώσει τις ειδικές άμυνες ενάντια στη σύναψη σχέσεων, όπως συμβαίνει με τους άντρες. Σαν συνέχεια σε αυτά, αναπτύσσουν την ανάγκη και την επιθυμία να γίνουν μητέρες, από την οιδιπόδεια εμπειρία τους και την αντίδρασή τους στην ετεροσεξουαλική αγάπη που έχει προκύψει.

Ταυτότητα του φύλου.
Η αναπαραγωγή της μητρότητας.

Παρά τον πολύ στενό δεσμό ανάμεσα στην ικανότητα που έχουν οι γυναίκες να ανατρέφουν παιδιά και στις ευθύνες που έχουν γι' αυτή την ανατροφή, και παρά τον ιστορικά αποδεδειγμένο- ίσως και αναγκαίο για την επιβίωση του είδους- φυλετικό διαχωρισμό, δεν υπάρχουν απαντήσεις πάνω στο ερώτημα γιατί οι γυναίκες επιλέγουν το ρόλο της μητέρας. Από την άλλη, η επιλογή του ρόλου της μητέρας από τις γυναίκες ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της κοινωνικής δομής, απαιτεί μια εξήγηση μέσα στα πλαίσια της ίδιας της κοινωνικής δομής. Οι συμβατικές φεμινίστριες και οι κοινωνικοί ψυχολόγοι χρησιμοποιούν εξηγήσεις για τη γένεση των ρόλων των φύλων του τύπου τα κορίτσια και τα αγόρια διδάσκονται συγκεκριμένες συμπεριφορές και μαθαίνουν συγκεκριμένες λειτουργίες. Αυτές οι εξηγήσεις, όμως, δεν επαρκούν ούτε εμπειρικά ούτε μεθοδολογικά, ώστε να δώσουν απάντηση στο τιθέμενο ερώτημα.

Η ψυχαναλυτική θεωρία για την ανάπτυξη της αρρενωπότητας και της θηλυκότητας μας δίνει μια ερμηνεία της αναπαραγωγής της μητρότητας στις γυναίκες. Η μητρότητα στις γυναίκες, λοιπόν, αναπαράγεται από μόνη της μέσα από τη διαφοροποιημένη σχέση με το αντικείμενο. Ακριβώς επειδή έχουν ανατραφεί και οι ίδιες από γυναίκες, είναι πιο πιθανό να επιδιώξουν από μόνες τους να γίνουν μητέρες, αντί για τους άντρες, θέλοντας να επανατοποθετήσουν τον εαυτό τους στην πρότερη σχέση μητέρας- παιδιού, αποσκοπώντας με αυτό τον τρόπο να νιώσουν ευχαρίστηση μέσα από αυτή τη σχέση και να προετοιμαστούν ψυχολογικά για τον επικείμενο ρόλο τους.

Η διαφορετική δομή του αρσενικού και του θηλυκού οιδιπόδειου τριγώνου, καθώς επίσης και η διαδικασία της οιδιπόδειας εμπειρίας που προκύπτει από την ανατροφή της μητέρας, συνεισφέρει περισσότερο στη διαμόρφωση του φύλου της κάθε προσωπικότητας. Ο ετεροσεξουαλικός προσανατολισμός της γυναίκας αποτελεί έναν εσωτερικό διάλογο μεταξύ της προοιδιπόδειας και οιδιπόδειας σχέσης μητέρας και κόρης. Το οιδιπόδειο σύμπλεγμα ευθύνεται για το ταμπού που δημιουργείται και στα δύο φύλα, όσον αφορά το ρόλο του γονέα. Έτσι, και τ' αγόρια και τα κορίτσια ωθούνται σε ετεροσεξουαλικές προτιμήσεις μέσα και έξω από την οικογένεια. Αυτό είναι και το πρώτο βήμα για την υιοθέτηση του ρόλου του γονέα και του τρόπου που αυτοί θα αναθρέψουν τα παιδιά τους. Η ετεροσεξουαλικότητα της γυναίκας προκύπτει μέσα από τον τριγωνικό δεσμό και απαιτεί την παρουσία ενός τρίτου προσώπου- ενός παιδιού- για την ολοκλήρωση της υποδομής του συναισθηματικού της κόσμου. Ωστόσο, η δημιουργία και η διατήρηση του ταμπού της αιμομιξίας και της ετεροσεξουαλικότητας είναι διαφορετική στα αγόρια

και στα κορίτσια. Για τα αγόρια, η διαμόρφωση του υπερεγώ και η ταύτιση με τον πατέρα, παράλληλα με την ανταμοιβή που δέχονται για την υπεροχή του ανδρισμού τους έναντι στη θηλυκότητα, τους κάνει να διατηρούν το ταμπού αιμομιξίας με τη μητέρα. Ταυτόχρονα, η ετεροσεξουαλική τους ταυτότητα συνεχίζει από την πρότερη αγάπη ακόμα που ένιωθε γι' αυτήν. Για τα κορίτσια, η δημιουργία της ετεροσεξουαλικότητάς τους διατηρεί το ταμπού αυτό. Παρόλ' αυτά, η ετεροσεξουαλικότητα των γυναικών δεν είναι τόσο απόλυτη, όπως στους άντρες. Έτσι, η αναζήτηση ενός αντρικού προσώπου, που θα αντικαταστήσει τον πατέρα, γίνεται πιο εύκολη. Δεν ισχύει, όμως, το ίδιο και για τους άντρες. Μια ετεροσεξουαλική σχέση αρκεί από μόνη της για να επαναδημιουργήσει την πρότερη σχέση με τη μητέρα. Η ύπαρξη του παιδιού- ως τρίτου προσώπου- τη διακόπτει. Επιπλέον, οι άντρες δεν ορίζουν τον εαυτό τους μέσα από τις σχέσεις, σαν τις γυναίκες. Μάλιστα, καταπιέζουν την ικανότητά τους για δέσμευση και τις ανάγκες που προκύπτουν από αυτήν. Αυτό τους προετοιμάζει για τη μελλοντική συμμετοχή τους στον αποξενωμένο κόσμο της εργασίας, που δε δέχεται οποιαδήποτε επιρροή, και όχι για να εκπληρώνουν τις συναισθηματικές ανάγκες των γυναικών για οικείους και απόλυτους δεσμούς.

Η αναπαραγωγή της μητρότητας είναι υπεύθυνη για την αναπαραγωγή της θέσης της και των υπευθυνότητων της μέσα στο σπίτι. Αυτός ο τρόπος αναπαραγωγής του ρόλου της μητέρας γενικεύεται σε όλες τις γυναίκες και στη θέση τους μέσα στην οικογένεια, συνδέει τον τρόπο οργάνωσης του φύλου με τον τρόπο οργάνωσης της αναπαραγωγής. Έτσι, συνεισφέρει στην αναπαραγωγή και των δύο. Το ότι οι γυναίκες ασκούν και το ρόλο της μητέρας έχει σχέση με τα χαρακτηριστικά που οργανώνουν το σύστημα διαμόρφωσης του φύλου. Γενικεύεται, λοιπόν, η ψυχολογία και η ιδεολογία στο θέμα της αντρικής κυριαρχίας καθώς και των ικανοτήτων και της φύσης της γυναίκας. Οι γυναίκες, ως μητέρες και ως σύζυγοι, συνεισφέρουν ψυχικά και σωματικά στην αναπαραγωγή των ανδρών εργατών, συνεπώς και στην αναπαραγωγή του καπιταλιστικού συστήματος.

Αυτό είναι αποτέλεσμα της δομής της κοινωνίας. Τα παιδιά εξέρχονται από την οικογένεια με το χαρακτηρισμό του φύλου και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που το διέπουν, ανάλογα με την οργάνωση της κάθε κοινωνίας κι εποχής. Η κοινωνία αναπαράγει γυναίκες και άντρες με τα χαρακτηριστικά του φύλου τους, οι οποίοι συμμετέχουν σε ασύμμετρες ετεροσεξουαλικές σχέσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι άντρες αντιδρούν, φοβούνται και λειτουργούν ως ανώτερα άτομα από τις γυναίκες, συμμετέχοντας στον κόσμο της εργασίας, έξω από την οικογένεια, πράγμα που σημαίνει ότι δεν ασχολούνται με το ρόλο του γονέα. Για τις γυναίκες, όμως, δεν ισχύει το ίδιο. Οι γυναίκες ασχολούνται με την ανατροφή και το μέγαλωμα των παιδιών,

διδιωνίζοντας το φυλετικό και οικογενειακό διαχωρισμό, σύμφωνα με τον οποίο οι γυναίκες οφείλουν να κρατήσουν το ρόλο της μητέρας.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, η κοινωνική αναπαραγωγή είναι ασύμμετρη. Οι γυναίκες, από τη σκοπιά της θέσης τους μέσα στην οικογένεια, αναπαράγουν την έννοια του άντρα και τα παιδιά σωματικά, ψυχικά, καθώς και συναισθηματικά. Επίσης, λειτουργούν ως εργάτριες μέσα στο σπίτι, επαναφέροντας τον εαυτό τους στη θέση του σωματικά σε καθημερινή βάση και αναπαράγοντας τον εαυτό τους ως μητέρες συναισθηματικά και ψυχικά για τις επόμενες γενιές. Έτσι και οι ίδιες οι γυναίκες συμβάλλουν στη διαιώνιση του δικού τους κοινωνικού ρόλου και της θέσης τους στην ιεράρχηση των φύλων.

Πρώιμη ψυχολογική ανάπτυξη

Ύστερα από την ανάλυση των παραπάνω απόψεων, θα παρουσιάσω το θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο ανέπτυξε η φεμινίστρια ψυχαναλύτρια N. Chodorow. Βασική της θέση είναι ότι η διαμόρφωση του φύλου λαμβάνει χώρα πολύ πριν τη γλωσσική ανάπτυξη του βρέφους, κατά τη διαμόρφωση της σχέσης του με το αντικείμενο.

Πιο αναλυτικά, η αναπαραγωγή της μητρότητας ξεκινά από την πρώιμη σχέση μητέρας- βρέφους κατά την περίοδο ανάπτυξης του βρέφους. Αυτή, λοιπόν, η ανάπτυξη είναι πολύ βασική γι' αυτό για τρεις λόγους. Πρώτον, οι βασικές υποδομές των γονιών δημιουργούνται σε αυτήν την περίοδο, δεύτερον, γιατί οι άνθρωποι βγαίνουν από αυτή τη φάση έχοντας ζήσει μια οικειότητα, την οποία θέλουν να επαναδημιουργήσουν. Τέλος, οι εμπειρίες των ανθρώπων αυτή την περίοδο είναι και αυτές που διαμορφώνουν τις προσδοκίες των γυναικών για τη μητρότητα. Οι ψυχαναλυτές, λοιπόν, έχουν τονίσει τη σπουδαιότητα που έχει για το βρέφος η σχέση του με το άτομο ή τα άτομα που το φροντίζουν.

Στις δυτικές βιομηχανικές κοινωνίες, οι περισσότερες βιολογικές ή θετές μητέρες είχαν αποκλειστική έγνοια την ανάπτυξη του μωρού τους. Επίσης σε αυτές τις κοινωνίες, τα νοικοκυριά ήταν συνήθως πυρηνικά, υπό την έννοια ενός ζεύγους με παιδιά σε κάθε σπίτι, και γι' αυτό το λόγο παρατηρούμε μια μητέρα μόνη με τα παιδιά, παρόλο που σε πολλά νοικοκυριά υπήρχαν κι άλλα μέλη, όπως η υπηρέτρια, οικότροφοι ή ακόμα και άλλα συγγενικά μέλη της οικογένειας.

Φαίνεται πως η διαμόρφωση της ιδέας της μητρότητας στις γυναίκες αρχίζει ακόμα από την παιδική ηλικία και από τον τρόπο που αυτές μεγάλωσαν. Το ίδιο ισχύει και για τη διαμόρφωση της γενικότερης ιδέας του πώς είναι ένας γονιός και ποιες είναι οι αρμοδιότητές του. Θα έλεγα ότι έχει άμεση σχέση με το είδος εσωτερίκευσης αυτών των αντικειμένων κατά τη βρεφική ηλικία.

Ένα νεογέννητο δεν καθοδηγείται από το ένστικτό του ούτε έχει αναπτύξει ακόμη τις ικανότητες του Εγώ του, που κάνουν τους μεγάλους ανθρώπους να μπορούν να λειτουργούν ως αυτόνομοι οργανισμοί. Το βρέφος, πρώιμα αποκομμένο από το σώμα της μητέρας του, είναι άμεσα εξαρτημένο από αυτήν και τις φροντίδες που του προσφέρει, μέχρις ότου να αποκτήσει τις ικανότητες προσαρμογής στο περιβάλλον. Έτσι θα λέγαμε ότι η ανάπτυξη του βρέφους εξαρτάται από τις ανάγκες και τα θέλω του, αλλά και από τη φροντίδα που του προσφέρει το άτομο που το μεγαλώνει.

Βασικές προσδοκίες για τα συναισθήματα του ανθρώπου διαμορφώνονται κατά τη φάση αυτή. Όταν υπάρχει μια ασυμφωνία

ανάμεσα στα συναισθήματα και στις ανάγκες, το βρέφος αναπτύσσει μια ψευδαίσθηση, ένα συναίσθημα υπερβολικού άγχους, ότι δηλαδή κάτι δεν πάει καλά, ότι έχει έλλειψη σε κάτι. Αυτό είναι και το συναίσθημα που διαμορφώνει τη φύση του ανθρώπου και που μπορεί να μην είναι αναστρέψιμο, ακόμη κι αν επικαλυφθεί αργότερα κατά την ανάπτυξή του και τις εσωτερικές του άμυνες. Το άτομο δεν έχει συνειδητή επίγνωση αυτής της ψευδαίσθησης, επειδή λαμβάνει χώρα κατά το μη γλωσσικό στάδιο.

Η εξάρτηση τότε είναι κεντρικό σημείο στη βρεφική ηλικία και στη διαμόρφωση του ανθρώπου. Το βρέφος αρχικά βιώνει τη μητέρα του ως εξωτερικό εγώ, που του παρέχει φροντίδα και αγάπη. Δεν αποτελεί, δηλαδή, ξεχωριστή οντότητα, και γι' αυτό το λόγο δεν μπορεί να συμβιβαστεί με αυτή την έννοια. Τότε επινοεί τεχνικές προσπαθώντας να εμποδίσει ή και να απαρνηθεί τον αποχωρισμό και το διαχωρισμό του από τη μητέρα. Το στοματικό στάδιο, η φαντασίωση ότι παίρνει μέσα του τη μητέρα ή το στήθος της, για παράδειγμα, είναι ένας μηχανισμός άμυνας προς επανάκτηση της ταυτότητας, τη στιγμή που αρχίζει να αντιλαμβάνεται τη μητέρα ως ξεχωριστό άτομο. Με αυτό τον τρόπο εσωτερικεύει τη μητέρα του, την μεταλλάσσει σε αντικείμενο εσωτερικεύσης, σε μια προσπάθεια όχι μόνο να διώξει το άγχος του αποχωρισμού, αλλά και την απειλή της ύπαρξής του. Συνεπάγεται ότι εφόσον οι μητέρες προσφέρουν τη φροντίδα στα παιδιά τους, αυτά γίνονται απόλυτα εξαρτημένα από αυτήν.

Σε αυτό το στάδιο, το μωρό κρατάει στάση ναρκισσιστική. Πιστεύει ότι η εμπειρία του εαυτού του είναι η εμπειρία όλου του κόσμου του. Ότι δεν είναι Εγώ, εκλαμβάνεται ως κομμάτι του Εγώ. Αυτό ίσως και να οφείλεται στην άγνοιά του ότι η μητέρα του είναι κάποιο άλλο άτομο και όχι κομμάτι του εαυτού του. Από την κατάσταση της ανικανότητας διαφοροποίησης του Εγώ και του όχι Εγώ, του εσωτερικού και του εξωτερικού, το βρέφος αρχίζει να διαχωρίζει την ποιότητα των εμπειριών του ως καλή ή άσχημη. Ότι είναι Εγώ είναι και ευχάριστο, ενώ ότι δεν είναι Εγώ είναι δυσάρεστο και απωθείται. Μετά από αυτό βιώνει μια κατάσταση συμβίωσης με τη μητέρα ως μια ενότητα, όπου αντιλαμβάνεται τη μητέρα άλλοτε ως το ίδιο και άλλοτε ως ξεχωριστό άτομο. Έτσι ξεκινάει και μια άλλη διαδικασία, κατά την οποία η μητέρα λειτουργεί και εκλαμβάνεται ως το δικό του εξωτερικευμένο Εγώ, ως τον αντικατοπτρισμό του εαυτού του στον έξω κόσμο.

Ο ναρκισσισμός του βρέφους φαίνεται και από το γεγονός ότι ο πρωταρχικός του σκοπός είναι να αγαπηθεί και να ικανοποιηθούν οι ανάγκες του, χωρίς να είναι υποχρεωμένο να δώσει τίποτα ως ανταπόδοση σε αυτή την προσφορά. Η σωματική και ψυχολογική ύπαρξη του μωρού εξαρτάται από τη μητέρα του, κι έτσι το βρέφος συμπεραίνει ότι όντως έτσι έχουν τα πράγματα. Βιώνει τον εαυτό του και τη μητέρα

του ως μια ενότητα και αναπτύσσει τον εαυτό του μόνο όταν πειστεί πως ουσιαστικά είναι δύο ξεχωριστά πρόσωπα. Η μητέρα του είναι η πρωταρχική του αγάπη και το πρωταρχικό πρόσωπο προσκόλλησης. Του διδάσκει την πραγματικότητα. Αλλά όχι μόνο. Το βρέφος ορίζει τον εαυτό του μέσα από τη σχέση που έχει με τη μητέρα του, εσωτερικεύοντας τα πιο σημαντικά συστατικά της. Μεγαλώνοντας το άτομο, ανάλογα με τη σχέση που είχε αναπτύξει με μητέρα, διαμορφώνει και τη στάση του στις εσωτερικευμένες και εξωτερικευμένες σχέσεις του.

Σύμφωνα με αυτή τη διαδικασία, το βρέφος διατηρεί την αίσθηση ενότητας με τη μητέρα του, προβάλλοντας σε αυτή κάθε δυσάρεστο συναίσθημα ή αντίληψη του εαυτού, λειτουργώντας εγωιστικά και αγνοώντας τις δικές της ανάγκες. Παρόλ' αυτά σε μας τους ενήλικες, αυτή συμπεριφορά του μωρού αποτελεί περισσότερο μια αφελή εγωιστική συμπεριφορά, γιατί δεν είναι μια συνειδητή αγνόηση των αναγκών της μητέρας του, αλλά είναι έλλειψη της αίσθησης της πραγματικότητας και της ξεχωριστής ύπαρξης της μητέρας. Κατά τους πρώτους μήνες ζωής του, το μωρό σταδιακά αντιλαμβάνεται τη μητέρα ως ξεχωριστή και ως όχι Εγώ. Αυτό οφείλεται σε δύο παράγοντες. Ο ένας είναι η σωματική του ωρίμανση και ο άλλος είναι η εμπειρία της μητέρας να φεύγει. Ταυτόχρονα, αρχίζει να διαχωρίζει τις προσδοκίες του για φροντίδα από τη μητέρα και την αλληλεπίδρασή του με αυτήν, όπως επίσης και την ικανότητα να μπορεί να περιμένει και να ανυπομονεί για την ικανοποίηση των αναγκών του. Όταν, λοιπόν, αρχίζει να αντιλαμβάνεται τη μητέρα του ως ξεχωριστό άνθρωπο, σε συνδυασμό με την εσωτερική εμπειρία της συνέχισης και της αυτονομίας του εαυτού, δημιουργούνται οι βάσεις για την εμπειρία και την αντίληψη του εαυτού.

Παράλληλα με την ανάπτυξη του εαυτού και τη διαφοροποίηση από τη μητέρα μειώνεται και ο βαθμός εξάρτησης. Αρχικά, το μωρό εξαρτάται απόλυτα από τη μητέρα, και λόγω του ότι δεν αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ξεχωριστά, δεν μπορεί να γνωρίζει τίποτα για τη μητρική φροντίδα και δεν μπορεί να κάνει τίποτα γι' αυτήν. Σταδιακά, όμως, παύει να έχει την αίσθηση ότι επιδρά άμεσα στο περιβάλλον του. Αναπτύσσει ικανότητες ώστε να μπορεί να επηρεάζει και όχι απλώς να αλληλεπιδρά με το περιβάλλον του. Η μητέρα δεν ανταλλάσσεται πλέον με οποιοδήποτε πρόσωπο του προσφέρει φροντίδα, αφότου η απόλυτη εξάρτηση ενεργοποιείται. Ο αναπτυσσόμενος εαυτός φροντίζει μέσω της κάθεξης να απευθύνεται αποκλειστικά και μόνο στη δική του μητέρα και ο αποχωρισμός από αυτήν προκαλεί ένα άγχος, ότι δε θα επιστρέψει. Όσο περισσότερο το βρέφος αρχίζει να συναισθάνεται ότι αυξάνεται ο βαθμός εξάρτησής του από τη μητέρα του, ο βαθμός της πραγματικής εξάρτησης από αυτήν μειώνεται, καθώς το μωρό μεγαλώνει και αποκτάει ικανότητες αυτονομίας, που ίσως και να μην μπορεί να αποδεχτεί ή να αντιληφθεί

ότι τις έχει, ακόμη και να μη θέλει να το παραδεχτεί ότι έχει τέτοιες ικανότητες, γιατί έτσι διαχωρίζεται όλο και περισσότερο από τη μητέρα.

Όπως επισημαίνει ο Benedek, η ανάγκη του μωρού για τη μητέρα του είναι απόλυτη, ενώ η ανάγκη της μητέρας για το μωρό της είναι σχετική. Το μωρό έρχεται αντιμέτωπο με την εξής πραγματικότητα. Η μητέρα για το μωρό είναι αναντικατάστατη, ενώ το μωρό για τη μητέρα όχι, και αντικαθίσταται από κάποιο άλλο μωρό, από άλλους ανθρώπους, αλλά και από άλλες δραστηριότητες. Ακολούθως, η συμβιωτική κατάσταση των δυο τους έχει διαφορετικό νόημα για τον καθένα. Ένα σημαντικό σημείο όταν το παιδί εισάγεται στην πραγματικότητα είναι η σχέση της μητέρας του με άλλα πρόσωπα, όπως ο πατέρας ή τα αδέρφια. Κι αυτό γιατί τα όριά του δεν τα θέτει μόνο σε σχέση με τη μητέρα, αλλά και σε σύγκριση με τα άλλα πρόσωπα. Ο πατέρας, τα αδέρφια και γενικότερα όσα πρόσωπα το φροντίζουν, αλλά όχι τα κύρια πρόσωπα που το μεγαλώνουν, είναι πιο εύκολο να τα νοήσει ως ξεχωριστά από τον εαυτό του, επειδή η πρώτη σύνδεση με αυτά ενέχει το συναίσθημα της ζήλιας και του εαυτού σε αντίθεση με αυτά. Η σχέση που αναπτύσσει ο πατέρας με τη μητέρα, εφόσον αυτή παρέχει την πρωταρχική φροντίδα, έχει μεγάλη σημασία για το πώς θα τον εσωτερικεύσει το βρέφος ως αντικείμενο. Προκύπτει, λοιπόν, ότι ο πατέρας ως εσωτερικευμένο αντικείμενο δεν έχει άμεση επίδραση στην ψυχική δόμηση του βρέφους, αλλά ακολουθεί έπειτα από τη μητέρα και πάντα σε σχέση με αυτήν. Και μάλιστα, το μωρό προσπαθεί καθώς μεγαλώνει να αναπτύσσει τέτοιες σωματικές και διανοητικές ικανότητες, ώστε να μπορεί να υιοθετεί τα ενδιαφέροντά της και τη συμπεριφορά της, με σκοπό να παρατείνει τη σχέση του μαζί της.

Οι αρχές της πραγματικότητας τότε έχουν αντίκτυπο στο συναισθηματικό τομέα και στον τομέα αναγνώρισης του εαυτού. Το παιδί πλέον αναγνωρίζει ότι η μητέρα του είναι ένα ξεχωριστό όν με ξεχωριστές δραστηριότητες και ενδιαφέροντα. Αυτό όμως είναι κάτι που το ενοχλεί, αποτελεί μια άσχημη εμπειρία, ένα άσχημο αντικείμενο και γι' αυτό το λόγο το αντικείμενο αυτό όχι μόνο το απορρίπτει, αλλά και το εσωτερικεύει με σκοπό να το μισήσει και να το ελέγξει. Το εσωτερικεύει και το καταπνίγει/ καταστέλλει επειδή φαντάζει αβάσταχτο. Πιο συγκεκριμένα, μπορεί το βρέφος να απωθήσει την αντίληψη για τη μητέρα του και να εσωτερικεύσει μόνο τα αρνητικά στοιχεία της σχέσης τους ή το αντίθετο, να εσωτερικεύσει τη σχέση τους και να απωθήσει τα αρνητικά της στοιχεία.

Μέσα στα πρώτα χρόνια της ζωής του, το παιδί έχει αναπτύξει την αίσθηση της ταυτότητας και της ολότητας. Οι αντιθέσεις ανάμεσα στο συναίσθημα του άγχους αποχωρισμού, της ζήλιας, της απόρριψης και το συναίσθημα της αγάπης, της ασφάλειας και της εμπιστοσύνης προς τη

μητέρα είτε έχουν διαλειφθεί είτε έχουν επιλυθεί. Κάποιες, όμως, μπορεί και να έχουν παραμείνει ως μόνιμα συστατικά του ψυχισμού του παιδιού.

Όλα αυτά τα συναισθήματα έρχονται σε αντίθεση με την αγάπη προς τον πατέρα. Το παιδί τον αναγνωρίζει εξ αρχής ως ξεχωριστό πρόσωπο, εκτός αν παρέχει τις ίδιες φροντίδες προς το παιδί του, όπως η μητέρα. Παρόλο που ο πατέρας αποτελεί μια πραγματικότητα για το μωρό, είναι ταυτόχρονα και φαντασίωση, λόγω του ότι δεν αναπτύσσουν τους ίδιους συνεκτικούς δεσμούς μεταξύ τους. Έτσι το μωρό πρέπει να τον φανταστεί και να τον εξιδανικεύσει. Είναι ένα πρόσωπο που απουσιάζει συχνά, αλλά είναι πολύ σημαντικό για τη μητέρα. Μπορεί να μετατραπεί σε ελκυστικό πρόσωπο, σε ένα πρόσωπο που η άφιξή του θα το βγάλει από την ανία της καθημερινότητας, και γι' αυτό τον υποδέχεται με μεγάλη χαρά. Αν η μητέρα βρίσκεται μαζί με το μωρό τις ώρες που ο πατέρας είναι απών, δεν παρατηρείται το άγχος του αποχωρισμού, που εκφράζει το μωρό όταν αντίστοιχα η μητέρα απουσιάζει από το πλευρό του. Αυτό δεν οφείλεται μόνο στη σχέση μητέρας-παιδιού, αλλά και στη σχέση πατέρα-παιδιού, η οποία είναι και αυτή αναλόγως διαμορφωμένη στην αντίληψη των ανθρώπων της Δυτικής κοινωνίας

Το γεγονός, λοιπόν, ότι οι πρώτες σχέσεις που αναπτύσσει ένα παιδί είναι με μια γυναίκα αποτελεί προοδευτικά έναν πολύ σημαντικό παράγοντα στις σχέσεις αντικειμένου με τα μεταγενέστερα στάδια ανάπτυξης. Το ότι οι γυναίκες, και όχι οι άντρες, αναλαμβάνουν το ρόλο της μητέρας προβάλλεται σαν εικόνα στο παιδί πολύ πριν το φύλο αρχίσει να μετράει. Συνεπώς, οι μητέρες αναπτύσσουν ασυνείδητες και συνειδητές στάσεις ή προσδοκίες σε σχέση με τα παιδιά τους. Τα αγόρια και τα κορίτσια θεωρούν δεδομένη τη θυσία της μητέρας τους γι' αυτά, τη φροντίδα και την αγάπη της, και συνδυάζουν την εικόνα της με τους φόβους και τις αδυναμίες που φαίνεται να έχει ως γυναίκα. Αντίθετα, φαντασιώνονται τον πατέρα και συνδυάζουν την εικόνα του με τις εξιδανικευμένες αρετές και τη δύναμη που φαίνεται να έχει.

Θα ήθελα σε αυτό το σημείο να θίξω τα εξής προβλήματα που προκύπτουν μέσα από την ανάλυση της μητρότητας. Το πρώτο πρόβλημα που διαπιστώνουμε είναι ότι η μητέρα δεν είναι πάντα το μοναδικό άτομο που παρέχει φροντίδα στο παιδί της. Τι γίνεται όταν υπάρχουν περισσότερα από ένα πρόσωπα μέσα σε μια οικογένεια που ανατρέφουν το παιδί;

Σαν τέτοιες περιπτώσεις μπορούμε να αναφέρουμε το μοίρασμα της φροντίδας όταν η μητέρα λείπει στη δουλειά κι έτσι την υποκαθιστούν και αναλαμβάνουν καθήκοντα ο πατέρας, οι παππούδες, η μπέμπι-σίτερ ή σε μεγάλα νοικοκυριά, όπου τη φροντίδα αναλαμβάνουν περισσότερα από ένα άτομα. Τα παιδιά τότε και πάλι μεγαλώνουν αρμονικά. Η σύγχυση επέρχεται όταν παράλληλα με τα πολλά πρόσωπα υπάρχει ξαφνικός αποχωρισμός από το κύριο άτομο που το μεγαλώνει,

όταν η οικογένεια περνάει κρίσεις ή υπάρχει θάνατος του αγαπημένου προσώπου, ή ακόμα κι όταν τα άτομα που το φροντίζουν είναι τόσα πολλά, που το παιδί πλέον δεν μπορεί να αναπτύξει συνεκτικούς δεσμούς με κανέναν. Προκύπτει, λοιπόν, ότι δεν υπάρχει καμία ένδειξη και καμία βιολογική ανάγκη του παιδιού για απόλυτο πρωταρχικό δεσμό με ένα μόνο πρόσωπο: τη μητέρα, ούτε ότι η ανατροφή των παιδιών από ένα μόνο πρόσωπο είναι προτιμότερη. Αντιθέτως, το ρόλο της μητέρας μπορούν να τον αναλάβουν περισσότερα πρόσωπα, με τις προϋποθέσεις που προανέφερα.

Ένα δεύτερο πρόβλημα είναι η αντίληψη ότι η φροντίδα που παρέχει η μητέρα στο παιδί της είναι κάτι τελείως φυσιολογικό και αναμενόμενο, όπως επίσης και αναπόφευκτο. Όμως η κάθε μητέρα έχει διαφορετικό τρόπο να φροντίζει το παιδί της. Αυτό έχει να κάνει με τον τρόπο που το κρατάει και το κουβαλάει, με τον τρόπο που το προσέχει μέσα στο σπίτι ακόμα και κατά τη διάρκεια του ύπνου του, αν δηλαδή κοιμάται μόνο του, μαζί της ή και με τους δύο γονείς, αλλά έχει σχέση και με το πότε σταματάει το θηλασμό.

Αντιλαμβανόμαστε ότι υπάρχουν και εξαιρέσεις ή διαφοροποιήσεις πάνω στην ψυχαναλυτική θεωρία, όπως έχει διατυπωθεί μέχρι τώρα και όπως έχει διαμορφώσει τα ανάλογα μοντέλα για τις μητέρες της Δυτικής κοινωνίας. Οι ψυχαναλυτές έχουν διαμορφώσει μια θεωρία σχετικά με το ποια είναι η έννοια της καλής μητέρας. Εξαιτίας της απόλυτης σωματικής και ψυχολογικής εξάρτησης του βρέφους από αυτήν και της πλήρους έλλειψης ανάπτυξης των πτυχών του Εγώ του, η μητέρα πρέπει να διαμορφώσει αναλόγως το περιβάλλον στο οποίο πρόκειται να μεγαλώσει το παιδί της. Αυτό προαπαιτεί όχι μόνο την κάλυψη των αναγκών του σε σωματικό και ψυχικό επίπεδο, αλλά και την εξάλειψη του άγχους και την ικανοποίηση των ορμών που εμφανίζει. Γι' αυτό το λόγο η μητρική φροντίδα είναι πολύ κρίσιμη στην αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων που απασχολούν το βρέφος.

Αυτές οι διαφοροποιήσεις είναι που δεν έχουν τονιστεί, με συνέπεια ένα συγκεκριμένο μοντέλο να θεωρείται το πρόπο και να συνεχίζει να αναπαράγεται. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι πρέπει να πιέζει η μητέρα το παιδί της να μάθει να αντιμετωπίζει τους φόβους του ή να αναλαμβάνει η ίδια όλες τις ευθύνες, γιατί έτσι το παιδί δε θα καταφέρει να διαμορφώσει το Εγώ του σε ικανοποιητικό βαθμό. Πρέπει να γνωρίζει πότε είναι η κατάλληλη στιγμή να επιτρέψει στον εαυτό του να διαφοροποιείται από αυτήν, να παίρνει πρωτοβουλίες και να λειτουργεί αυτόνομα. Καλό είναι να το βοηθάει, μάλιστα, προς αυτή την κατεύθυνση και να του δίνει εναύσματα.

Βέβαια, η ευθύνη αυτή για τη μητέρα είναι πολύ σοβαρή, καθώς οφείλει να γνωρίζει τις διαθέσεις του βρέφους, το οποίο έχει συχνές εναλλαγές στη συμπεριφορά του. Μπορεί, δηλαδή, τη μια στιγμή να

αναζητάει την αυτονομία του και την άλλη να ζητάει απεγνωσμένα τη στήριξη της μητέρας του. Λόγω αυτών των διαθέσεων του μωρού και για να νιώσει ικανή, η μητέρα προσπαθεί πολύ να ανταποκριθεί στις ανάγκες του μωρού της, με συνέπεια στο τέλος να μην μπορεί να απεκδυθεί αυτών των ευθυνών. Οι ψυχαναλυτές, λοιπόν, θεωρούν ότι έτσι λειτουργούν οι περισσότερες «φυσιολογικές» μητέρες. Και μάλιστα, ότι οι μητέρες θεωρούν το παιδί τους ως προέκταση του εαυτού του και ως κομμάτι τους, γι' αυτό και παρέχουν τις φροντίδες τους προς το παιδί και νιώθουν απόλυτη ικανοποίηση.

Για το παιδί, η επαφή με τη μητέρα του αποτελεί και την κοινωνική του εμπειρία, εξασφαλίζοντας τη σωματική και ψυχολογική του ανάπτυξη, είτε συνδέεται μαζί της σε πραγματικό και φαντασιακό επίπεδο είτε όχι. Ενώ για τη μητέρα αυτή η σχέση έχει την αξία της αποκλειστικότητας και των αμοιβαίων συναισθημάτων, υπό την έννοια ότι δε συμπεριλαμβάνει άλλους ανθρώπους και διαφέρει κατά πολύ από τη σχέση με τους ενήλικες. Παρόλ' αυτά, η μητέρα συμμετέχει παράλληλα και στην οικογένεια, αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Αποτελεί ένα κοινωνικοποιημένο άτομο, που γνωρίζει ήδη τους κανόνες του να συμμετέχει σε μια οικογένεια, να μεγαλώνεις ένα παιδί, καθώς και, ως μέλος του ανδρόγυνου, έχει βιώσει τις διαφορές των φύλων σε σχέση με το σύζυγό της, με την οικονομική της εξάρτηση από αυτόν και τις απόψεις της για τους ρόλους του κάθε φύλου. Συνεπώς, σαν αντιπρόσωπος αυτής της κοινωνίας, διαπερνά τις αντίστοιχες «αξίες» και στο παιδί της, με αποτέλεσμα να αναπαράγεται το όλο σύστημα.

Σύμφωνα πάντα με τους ψυχαναλυτές, η ικανότητα να φροντίζει το παιδί του ο γονιός συνεπάγεται τα αντίστοιχα βιώματά του από τη δική του οικογένεια, όταν ήταν ο ίδιος παιδί. Έχοντας βιώσει κάποιες καταστάσεις, τις έχει εσωτερικεύσει και τις έχει διαμορφώσει έτσι, ώστε να τις εφαρμόζει όντας ενήλικας. Αλλά τότε, σε θεωρητικό επίπεδο ο καθένας έχει τις βάσεις για να γίνει ικανός γονιός, είτε είναι άντρας είτε γυναίκα, εφόσον έχουν και οι δύο εμπειρία από τη σχέση μητέρας-βρέφους. Ωστόσο εμπειρικά αποδεικνύεται ότι οι γυναίκες είναι πιθανότερο να γίνουν καλύτεροι γονείς και ότι, παρόλο που και οι άντρες και οι γυναίκες έχουν το ρόλο του γονέα, το βάρος το επιφορτίζεται η γυναίκα.

Ένα άλλο συμπέρασμα είναι ότι τα κορίτσια ταυτίζονται φυσιολογικά με τη μητέρα τους καθώς μεγαλώνουν και ότι αυτή είναι η αιτία που τα κάνει να επιθυμούν να γίνουν τα ίδια μητέρες. Όπως έχουν αποδείξει οι ψυχολόγοι, τα παιδιά ταυτίζονται με το γονέα του αντίστοιχου φύλου ακριβώς επειδή έχουν διδαχθεί ότι αυτό είναι ο τρόπος για να δείξεις σωστό θηλυκό και σωστό αρσενικό. Η ταύτιση, λοιπόν, είναι προϊόν διδασχής γύρω από τις διαφορές των φύλων.

Έτσι κατανοούμε ότι η ανάπτυξη της ιδέας της μητρότητας στα κορίτσια, και όχι στα αγόρια, προέρχεται από διαφορετικές σχέσεις με τον κόσμο των αντικειμένων, καθώς και από τον τρόπο που αυτές εσωτερικεύονται και οργανώνονται στο μυαλό τους. Η ανάπτυξη κατά τη βρεφική ηλικία και η αναγκαιότητα επίλυσης του Οιδιπόδειου συμπλέγματος, συμπεριλαμβάνει διαφορετικές ψυχολογικές αντιδράσεις, ανάγκες και εμπειρίες, οι οποίες διαμορφώνουν τις ανάλογες πιθανότητες για την ανάληψη του ρόλου του γονέα στα αγόρια και στα κορίτσια. Η δομή της οικογένειας, λοιπόν, παράγει πολύ σημαντικές και διαφορετικές εμπειρίες ανάμεσα στα δύο φύλα και στις οιδιπόδειες σχέσεις αντικειμένου, με τρόπο που να οικειοποιούνται από το άτομο, να εσωτερικεύονται και να μετασχηματίζονται.

Το γυναικείο οιδιπόδειο σύμπλεγμα δεν αφορά μόνο τη μεταφορά της αγάπης από τη μητέρα στον πατέρα και την «εγκατάλειψη» της μητέρας. Αφορά και τη διαρκή σημασία που έχει για το κορίτσι η εσωτερικευμένη και η εξωτερικευμένη σχέση που έχει με τη μητέρα, καθώς και ο τρόπος που συνδέεται η σχέση με τον πατέρα με όλα αυτά. Αυτή η διαδικασία αναδεικνύει μια μπερδεμένη σχέση, μέσα από την οποία το κορίτσι καλείται να προσδιορίσει τον εαυτό της και την προσωπικότητά της. Οι σχεσιακές ικανότητες περιορίζονται κατά το αντρικό οιδιπόδειο σύμπλεγμα για το αγόρι, ενώ το κορίτσι αναγκάζεται να τις αποδεχτεί.

Λόγω του ότι τα κορίτσια ανατρέφονται και πάλι από γυναίκες, αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως όχι και τόσο ξεχωριστά πρόσωπα, όπως συμβαίνει με τα αγόρια. Δηλαδή, τα κορίτσια φαίνεται να ορίζουν τον εαυτό τους μέσα από τις σχέσεις με τους άλλους. Η δομή εσωτερικευσης της σχέσης με το αντικείμενο είναι πιο περίπλοκη σε αυτή την περίπτωση. Τα χαρακτηριστικά της αίσθησης του εαυτού, λοιπόν, αντανακλούνται στην ανάπτυξη του υπερεγώ.

Η ανακάλυψη της προοιδιπόδειας σχέσης ανάμεσα στη μητέρα και την κόρη απαιτεί την αναδόμηση της ψυχαναλυτικής θεωρίας, καθώς και την κατανόηση της ανάπτυξης των σχέσεων με τα αντικείμενα. Ο Φρόυντ είχε υποστηρίξει ότι το οιδιπόδειο σύμπλεγμα ήταν ο βασικός πυρήνας της νεύρωσης και η βάση στην υποδομή της προσωπικότητας. Τώρα όμως είναι αναγκαία η αναθεώρηση αυτής της θέσης. Ο Φρόυντ συγκρίνει τη νέα του θεώρηση σχετικά με την προοιδιπόδεια φάση της γυναικείας ανάπτυξης με μια παρόμοια ιστορική ανακάλυψη. Όπως ακριβώς, δηλαδή, ο μινωικός και ο μυκηναϊκός πολιτισμός ενυπάρχει και εξηγεί την προέλευση και τη δομή της κλασικής Ελλάδας, έτσι και η προοιδιπόδεια φάση ενυπάρχει στο ασυνείδητο των κοριτσιών, εξηγεί και διαμορφώνει το γυναικείο οιδιπόδειο σύμπλεγμα.

Κατά το Φρόυντ, υπάρχουν τρία χαρακτηριστικά του οιδιπόδειου συμπλέγματος του κοριτσιού και της σχέσης του με τη μητέρα. Το πρώτο

είναι ότι η προοιδιπόδεια προσκόλληση με τη μητέρα διαρκεί και τις τρεις φάσεις της παιδικής σεξουαλικότητας, περίπου μέχρι τον τέταρτο-πέμπτο χρόνο ζωής του. Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό είναι ότι αυτή η προσκόλληση είναι ιδιαίτερα έντονη. Τέλος, παρατηρείται μια έντονη προσκόλληση με τον πατέρα, η οποία είναι αποτέλεσμα μιας εξίσου δυνατής προσκόλλησης με τη μητέρα. Καταλήγει, λοιπόν, ο Φρόντ στη διαπίστωση ότι προοιδιπόδεια προσκόλληση του κοριτσιού με τη μητέρα είναι αυτή που προσδιορίζει τη μετέπειτα οιδιπόδεια προσκόλληση με τον πατέρα και αργότερα με τους άντρες.

Η προοιδιπόδεια σχέση του κοριτσιού με τη μητέρα και η εισαγωγή του στην οιδιπόδεια φάση διαφέρει με αυτή του αγοριού. Ο Φρόντ υποστηρίζει ότι η προοιδιπόδεια φάση του αγοριού έχει μικρότερη διάρκεια από αυτή του κοριτσιού κι έτσι εισάγεται πιο νωρίς στην οιδιπόδεια προσκόλληση. Αν όμως το κορίτσι διατηρεί μια μακρά προοιδιπόδεια φάση και το αγόρι περνά μια οιδιπόδεια φάση προσκόλλησης με τη μητέρα, τότε προκύπτει ότι και το αγόρι και το κορίτσι παραμένουν προσκολλημένοι στη μητέρα τους κατά τη φάση της παιδικής σεξουαλικότητας. Από τη μια μεριά, φαίνεται πως και το αγόρι και το κορίτσι διατηρούν παρόμοια προσκόλληση με τη μητέρα, το πρώτο τους αντικείμενο αγάπης, κατά τα πρώτα χρόνια ζωής.

Από την άλλη, όμως, αυτή η προσκόλληση με τη μητέρα διαφέρει ανάμεσα στα δύο φύλα. Η σχέση του αγοριού με τη μητέρα εστιάζει σε ανταγωνιστικά θέματα κατοχής και φαλλικής- σεξουαλικής αντίθεσης προς αυτήν. Η σχέση αυτή οδηγείται σε μια διαμάχη μέσα στο τρίγωνο μητέρα- πατέρας- παιδί, καθώς το αγόρι αρχίζει να αντιμετωπίζει τον πατέρα ως αντίπαλο. Αντίθετα, το κορίτσι ασχολείται αποκλειστικά με τη μητέρα του για πολύ καιρό. Βιώνει μια συνέχεια των δύο προσωπικοτήτων από τη βρεφική ηλικία ακόμα. Το θέμα που μας απασχολεί, λοιπόν, είναι αν ο πατέρας είναι ένα αντικείμενο προσκόλλησης ή ένα αντικείμενο διαμάχης και σύγκρουσης. Κι αυτό γιατί οι αναπαραστάσεις της σχέσης με τον πατέρα δεν εσωτερικεύονται στον ίδιο βαθμό όπως συμβαίνει με τη μητέρα. Έτσι, δεν υπόκεινται σε καταπίεση και διαχωρισμό των καλών και κακών εκφάνσεών τους, αλλά ούτε και είναι τόσο καθοριστικές για την ταυτότητα και την αίσθηση του εαυτού, όπως άλλωστε συμβαίνει με τις αναπαραστάσεις της σχέσης με τη μητέρα. Όσο το αγόρι προχωρεί στην οιδιπόδεια φάση, ο πατέρας γίνεται το πρόσωπο προσκόλλησης και σύγκρισης, καθώς προσπαθεί να εδραιώσει την αρσενική του ταυτότητα, ενώ δε συμβαίνει το ίδιο με το κορίτσι, το οποίο παραμένει προσκολλημένο με τη μητέρα. Το περιεχόμενο της προσκόλλησης του κοριτσιού με τη μητέρα διαφέρει από αυτό του αγοριού ακριβώς επειδή σε αυτή τη φάση δεν είναι οιδιπόδειο, υπό την έννοια ότι δεν έχει σεξουαλικό περιεχόμενο, δεν επικεντρώνεται σε κάποιον φανερά διαφορετικό και αντίθετο. Η

προοιδιπόδεια προσκόλληση της κόρης με τη μητέρα συνεχίζει να επικεντρώνεται στα πρώιμα θέματα της σχέσης μητέρας- βρέφους, δηλαδή συνεχίζει να υπάρχει η σύγχυση ανάμεσα στην εξάρτηση και την απεξάρτηση του παιδιού. Το αγόρι, από την άλλη, δεν αντιμετωπίζει τις ίδιες δυσκολίες, καθώς αναπτύσσει τη διαφορετικότητά του σε σχέση με τη μητέρα εκφράζοντας την αρσενική του διαφορετικότητα από αυτήν, σε συνδυασμό με την εισαγωγή του στο οιδιπόδειο τρίγωνο. Αυτό το βοηθάει να διαχωρίσει τον εαυτό του από τη μητέρα και επακόλουθα τη μητέρα από τον πατέρα.

Η διαφορετική ποιότητα και το εύρος της προοιδιπόδειας φάσης ανάμεσα στα δύο φύλα διαμορφώνουν τον τρόπο που οι γυναίκες θα μεγαλώσουν τα ίδια τους τα παιδιά. Ριζώνουν στον ψυχισμό τους και στην ασυνείδητη- ή και συνειδητή- κατανόηση της έννοιας του φύλου. Αυτό είναι που τις κάνει να φέρονται διαφορετικά στα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους, καθώς η μητέρα είναι του ίδιου φύλου με την κόρη της και διαφορετικού φύλου με το γιο της. Έτσι, όταν το κορίτσι είναι πλέον μια ώριμη γυναίκα και μητέρα, εξυπακούεται ότι έχει υπάρξει η ίδια η κόρη μιας μητέρας, γεγονός που επηρεάζει τη φύση και την ποιότητα της μητρότητάς της.

Συμπεραίνοντας, λόγω του ότι οι μητέρες είναι του ίδιου φύλου με τις κόρες τους και έχουν οι ίδιες υπάρξει κορίτσια και κόρες της μητέρας τους, τείνουν να εκλαμβάνουν τις κόρες τους ως συνέχεια του εαυτού τους και όχι ως ξεχωριστά όντα, όπως συμβαίνει με τα αγόρια. Και στις δύο περιπτώσεις, η μητέρα συνηθίζει να βιώνει το συναίσθημα της συνέχειας και της ενότητας με το παιδί της- σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, όμως, με την κόρη της. Έτσι, τα κορίτσια συγκρατούν αργότερα αυτή την αίσθηση της συνέχειας με τη μητέρα και κατά κάποιο τρόπο την αίσθηση ότι είναι το άλλο της μισό. Συνεπώς, η σεξουαλικότητα του κοριτσιού παραμένει ένα έλασσον θέμα.

Δε συμβαίνει το ίδιο, όμως, με τα αγόρια. Λόγω του ότι είναι διαφορετικού φύλου, η μητέρα αντιμετωπίζει το γιο της ως έναν αρσενικό άλλο. Από την αρχή τον αντιμετωπίζει ως μια ξεχωριστή οντότητα, τονίζοντας διαρκώς τη διαφορετικότητά του. Αυτό είναι που προβάλλει, λοιπόν, τη σεξουαλικότητα του γιου και τη μετατρέπει σε μείζον θέμα.

Κατά την κλασική θεωρία του Φρόυντ, το κορίτσι βγαίνοντας από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, έχει το συναίσθημα του μίσους και της απόρριψης για τη μητέρα, γιατί συνειδητοποιεί ότι δεν μπορεί να της παράσχει ένα πέος. Ο φθόνος του πέους είναι αυτός που οδηγεί το κορίτσι προς τον πατέρα αποκλειστικά και την κάνει να αντιμετωπίζει τη μητέρα ως σεξουαλική αντίπαλο.

Παρόλ' αυτά, μια τέτοια θεωρία δεν ευσταθεί από μόνη της. Αρχικά, όπως προανέφερα, το κορίτσι εισάγεται στο οιδιπόδειο τρίγωνο

αργότερα, αλλά και με διαφορετικό περιεχόμενο σε σχέση πάντα με το αγόρι. Ακόμη κι όταν εισάγεται στον ίδιο βαθμό με το αγόρι, δεν εγκαταλείπει εντελώς την προοιδηπόδεια φάση, διατηρώντας και χτίζοντας οποιαδήποτε νέα εμπειρία πάνω σε αυτή τη βάση. Το κορίτσι καταλήγει να την απασχολούν θέματα συμβίωσης και πρώιμης αγάπης χωρίς την αίσθηση της ξεχωριστής ύπαρξης του άλλου.

Υπάρχουν, όμως, και ερευνητές, οι οποίοι ισχυρίζονται πως το κορίτσι αρχικά επιθυμεί το πέος για σεξουαλική ευχαρίστηση, για το δικό της σεξουαλικό όργανο. Προσθέτουν πως καμία εξήγηση δεν είναι απαραίτητη σχετικά με τη στροφή του ενδιαφέροντος του κοριτσιού προς τον πατέρα. Αυτή η στροφή είναι καθαρά αποτέλεσμα της εσωτερικής ετεροσεξουαλικότητας, η οποία αναπτύσσεται αυθόρμητα στο κορίτσι.

Το ερώτημα που προκύπτει έπειτα από όλα αυτά, είναι αν η γυναίκα γεννιέται ή γίνεται. Δεδομένου του ότι σύμφωνα με το Φρόυντ, ουσιαστικά όλα τα παιδιά είναι μικροί άντρες ώσπου να φτάσουν στην περίοδο του οιδιπόδειου συμπλέγματος, φαίνεται να είναι αναγκαία η απάντηση σε αυτό το ερώτημα. Κλινικές έρευνες αποδεικνύουν πως η πραγματικότητα διαφέρει από τη θεωρία. Πιο συγκεκριμένα, η τελική σεξουαλική ταυτότητα και για τα δύο φύλα προκύπτει σε συνδυασμό με περιβαλλοντικούς παράγοντες. Οι ερευνήτριες Horney, Klein και Jones υποστηρίζουν ότι τα ευρήματά τους οφείλονται σε βιολογικές υποθέσεις σχετικά με τις σεξουαλικές διαθέσεις, που δεν μπορούν να αποδειχτούν υπό πειραματικές συνθήκες ή μεθόδους παρατήρησης.

Οι ψυχαναλυτικές έρευνες βρίσκουν δύο αντίπαλες θέσεις σε αυτή την υπόθεση. Η μία είναι ότι η σχέση του κοριτσιού με τη μητέρα είναι αυτή που του δίνει το έναυσμα για να κατευθυνθεί αλλού και να ψάξει για άλλου τύπου σχέσεων, όπως επίσης να ψάξει και για τη δύναμη και εξουσία που προσφέρει το πέος. Μια δεύτερη είναι ότι το κορίτσι είναι πιθανό να το προωθεί ο πατέρας της να ψάξει αλλού για να ικανοποιήσει τις γενικότερες ανάγκες της, ο οποίος πατέρας προσφέρει ο ίδιος ένα σεξουαλικό τόνο. Δηλαδή ο πατέρας μπορεί να προσφέρεται σεξουαλικά στην κόρη του και ταυτόχρονα να μην προσφέρεται. Σύμφωνα με τις Masoby και Jacklin ο πατέρας φαίνεται να θέλει την κόρη του να ταιριάζει στα δικά του πρότυπα της σεξουαλικής και ελκυστικής γυναίκας, πάντα μέσα στα πλαίσια του τι είναι αποδεκτό για ένα παιδί. Έτσι, παίζουν τον αντρικό τους ρόλο αντιμετωπίζοντας την κόρη όπως τη σύζυγο. Συνεπώς, η κόρη αναζητά ένα πρόσωπο στη ζωή της εκτός της μητέρας και ο πατέρας εμπλέκεται στη ζωή των παιδιών τους με τρόπους και συμπεριφορές που να ενθαρρύνουν τη στερεοτυπική στάση και συμπεριφορά, σύμφωνα με το φύλο στο οποίο ανήκει το παιδί.

Ένα άλλο ερώτημα που προκύπτει είναι το πώς γίνεται οι παρόμοιες εμπειρίες και για τα αγόρια και για τα κορίτσια να έχουν διαφορετικό αποτέλεσμα για το κάθε φύλο. Γιατί, δηλαδή, το κορίτσι και

όχι το αγόρι να ψάχνει τον τρόπο να ξεφύγει από τη μητέρα της; Για να απαντήσουμε σε αυτού του τύπου τις ερωτήσεις θα πρέπει να ερευνήσουμε την προηγούμενη φάση της ζωής των παιδιών, την προοιδιπόδεια. Όταν η μητέρα προσπαθεί να διαιωνίσει την πρωταρχική αγάπη και την πρωταρχική ταυτότητά της σε σχέση με την κόρη της και προσπαθεί να δημιουργήσει τα όρια και τη διαφοροποίηση σε σχέση με το γιο της, είναι φυσιολογικό ο πατέρας να γίνει για την κόρη το σύμβολο της απελευθέρωσης από αυτή την εξάρτηση και της συγχώνευσης-απορρόφησης. Πιο συγκεκριμένα, το κορίτσι θα στραφεί προς αυτόν, ανεξάρτητα από το φύλο του ή τη σεξουαλική του ταυτότητα, καθώς είναι το μόνο διαθέσιμο πρόσωπο που θα τη βοηθήσει να γλιτώσει από τη μητέρα. Η στροφή προς τον πατέρα, λοιπόν, πέρα από το σεξουαλικό νόημα, έχει σχέση και με συναισθηματικά θέματα του εαυτού και του άλλου. Αυτά τα θέματα συνηθίζεται να λύνονται σύμφωνα με το ρόλο έχει ο καθένας ανάλογα με το φύλο στο οποίο ανήκει, όχι σύμφωνα με τις αξίες που διέπουν το κάθε φύλο, αλλά επειδή έτσι έχει η οικογενειακή δομή και οργάνωση. Ο φθόνος του πέους, λοιπόν, δεν αφορά αυτό καθαυτό το θέμα, αλλά είναι η συμβολική έκφραση μιας άλλης επιθυμίας του κοριτσιού. Οι γυναίκες δεν επιθυμούν να γίνουν άντρες, αλλά αυτό που θέλουν είναι να αποκοπούν από τη μητέρα και να γίνουν πλήρως ολοκληρωμένες και αυτόνομες γυναίκες. Η επιθυμία του κοριτσιού για απελευθέρωση είναι αυτή που την κάνει να φθονεί το πέος.

Υπάρχει και μια άλλη εξήγηση, που οφείλεται στην εσωτερική δυναμική της στροφής του κοριτσιού προς τον πατέρα. Το κορίτσι, έχοντας ήδη εσωτερικεύσει ένα είδος προοιδιπόδειου προτύπου της μητέρας σε σχέση με αυτήν, κατά το οποίο δεν ξεχωρίζει ακόμη το καλό από το κακό, διαιρεί κάποια στιγμή αυτό το εσωτερικευμένο πρότυπο σε καλές και κακές όψεις. Επειδή θέλει να δικαιολογήσει την απόρριψη της μητέρας από την πλευρά της, κι επειδή βιώνει τη μητέρα της ως συντριπτική και ακαταμάχητη, τότε προβάλλει όλες τις αξίες σε σχέση με το καλό αντικείμενο του εσωτερικευμένου προτύπου της μητέρας και της εσωτερικής σχέσης με αυτήν πάνω στον πατέρα, ο οποίος αποτελεί το εξωτερικευμένο αντικείμενο και την εξωτερικευμένη σχέση. Διατηρεί όλα τα χαρακτηριστικά του κακού αντικειμένου για τη μητέρα της, είτε ως εξωτερικευμένο είτε ως εσωτερικευμένο αντικείμενο. Τέλος, διαχωρίζει το πρότυπο του πατέρα της, μεταφέροντας όλες τις κακές του όψεις και εκφάνσεις και πάλι στη μητέρα.

Όλα αυτά αποκαλύπτουν τα πραγματικά συναισθήματα του κοριτσιού για τη μητέρα. Έχουν άμεση σχέση με την αδυναμία που νιώθει απέναντι στη μητέρα, αλλά και με την ανάγκη για αυτοδυναμία. Σε κάθε βήμα που αναλύεται από τους ψυχαναλυτές είναι φανερό πως το κορίτσι εξελίσσει τη σχέση της με τον πατέρα κοιτώντας πάντα πίσω για την αντίδραση της μητέρας. Για να διαπιστώσει, δηλαδή, αν η μητέρα της

ζηλεύει, αν μπορεί να κερδίσει με αυτό τον τρόπο τη μητέρα, αλλά και για να διαπιστώσει αν είναι όντως ξεχωριστή από αυτήν και αν είναι πραγματικά ανεξάρτητη. Συνεπώς, η στροφή προς τον πατέρα είναι ένας τρόπος επίθεσης στη μητέρα και ταυτόχρονα έκφρασης της αγάπης προς αυτήν.

Κατά τη Deutsch, το κορίτσι συχνά κάνει έντονη κριτική στην οικογένειά της και ιδιαίτερα στη μητέρα της. Γι' αυτό και μπορεί να εξιδανικεύσει τη μητέρα ή την οικογένεια μιας φίλης ή ενός φίλου της. Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, το κάνει αυτό στην προσπάθειά της να αποκτήσει την αυτονομία της και την αίσθηση της ενότητας, προβάλλοντας και διαχωρίζοντας τις καλές και κακές εκφάνσεις των αντικειμένων. Η μητέρα της και το σπίτι της αναπαριστούν το κακό, ενώ ο κόσμος που είναι έξω από τα οικογενειακά πλαίσια αναπαριστά το καλό. Εναλλακτικά, θα κάνει το παν για να μην είναι σαν τη μητέρα της, δηλαδή θα εξιδανικεύσει μια δασκάλα, κάποια άλλη ενήλικη γυναίκα ή κάποιο άλλο μεγαλύτερο κορίτσι, ακόμα και χαρακτήρες που συναντάει σε βιβλία και ταινίες, και θα τα αντιπαραβάλει με τη μητέρα της. Σε αυτή την περίπτωση, ο τρόπος που ακολουθεί και πάλι συμπεριλαμβάνει έναν τρόπο άμυνας, που διαχωρίζει και προβάλλει τα εσωτερικευμένα αντικείμενα με την αρνητική ταυτότητα, υπό την έννοια ότι εγώ είμαι αυτό που δεν είναι αυτή. Και στις δύο περιπτώσεις προσπαθεί να αναμείξει τον εαυτό της με οποιονδήποτε άλλο εκτός από τη μητέρα, ενώ ταυτόχρονα εκφράζει τα συναισθήματα εξάρτησης και ορισμού του εαυτού ως προς τη μητέρα της. Μια άλλη λύση, σύμφωνα με την ίδια, είναι να βρει μια κολλητή φίλη, την οποία να αγαπάει, με την οποία να μπορεί να ταυτιστεί και με την οποία να μπορεί να μοιραστεί τα πάντα. Αυτή η φιλία της επιτρέπει να συνεχίσει να βιώνει τη συγχώνευση και ανάμειξη, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να αρνείται το συναίσθημα της συγχώνευσης με τη μητέρα της.

Ο ρόλος του πατέρα, λοιπόν, υποστηρίζει η Deutsch, είναι να διαμορφώσει τη σεξουαλικότητα της κόρης του, χωρίς να αναμειγνύεται ιδιαίτερα ο ίδιος. Οι δύο φάσεις, κατά τις οποίες η ανάμειξη του πατέρα στην εξέλιξη της κόρης του είναι καθοριστική είναι η οιδιπόδεια και η πρώιμη εφηβεία. Και στις δύο περιόδους το κορίτσι διαμορφώνει τη μετάβασή της στην ετεροσεξουαλικότητα. Αυτή η πάλι λαμβάνει χώρα σε ένα περιβάλλον που κοινωνικοποιεί το κορίτσι στο βιολογικά καθορισμένο γυναικείο ρόλο της, δηλαδή την ετεροσεξουαλική ταυτότητα, την παθητικότητα και την εγκατάλειψη της κλειτορίδας για τον κόλπο.

Οι έφηβες στην κοινωνία μας, συνεχίζει η Deutsch, τείνουν να παραμένουν προσκολλημένες σε προοιδιπόδεια και οιδιπόδεια θέματα σε σχέση με τη μητέρα τους, ακόμα κι όταν επιλέγουν την ετεροσεξουαλικότητα. Αυτό δεν οφείλεται σε βιολογικές αιτίες, αλλά στο

γεγονός ότι η μητέρα είναι το πρωταρχικό άτομο που τις φρόντισε. Ο πατέρας τους ποτέ δεν παρουσιάστηκε σε αυτές με την ίδια δύναμη όπως η μητέρα τους, κι αυτό γιατί δεν ήταν παρών για μεγάλα χρονικά διαστήματα και δεν ασχολήθηκε με τα παιδιά του με τον ίδιο τρόπο που ασχολήθηκε η μητέρα. Ακόμα κι αν είναι εξιδανικευμένος, λατρεμένος και αποτελεί αντικείμενο εσωτερικής φαντασίωσης, δεν αποτελεί το ίδιο πρωταρχικό εσωτερικευμένο αντικείμενο όπως η μητέρα. Για το λόγο αυτό δεν μπορεί να συναγωνιστεί την πρώιμη ταύτιση και σύνδεση της κόρης του με τη μητέρα. Οι μητέρες από την πλευρά τους, ειδικά σε αποκλειστικά πυρηνικές οικογένειες, χωρίς κάποια επαγγελματική απασχόληση, επενδύουν στη σχέση τους με την κόρη και δυσκολεύονται να τις αποχωριστούν.

Έρευνες σχετικά με την ανάπτυξη και την ταυτότητα του φύλου επιβεβαιώνουν την άποψη του Φρόντ. Επιβεβαιώνουν, δηλαδή, ότι η ταυτότητα του φύλου εγκαθίσταται στο άτομο και δεν μπορεί να αναστραφεί, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, περίπου στην ηλικία των τριών ετών και για τα δύο φύλα. Η ταυτότητα του φύλου οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην κοινωνική θεώρηση του φύλου, η οποία ξεκινά από τη στιγμή της γέννησης και μαθαίνεται παράλληλα με τη γλώσσα. Η σωματική ανάπτυξη, καθώς και η αντίληψη του παιδιού για το σώμα του και τα γεννητικά του όργανα, βοηθούν στο να δημιουργήσουν έναν εγωισμό του σώματος, αλλά όχι με τρόπο αναπόφευκτο και αδιαμεσολάβητο. Έτσι εξηγείται και το γεγονός ότι τα περισσότερα κορίτσια από νωρίς αναπτύσσουν τη θηλυκή τους ταυτότητα με ρεαλιστικές αντιλήψεις των γεννητικών τους οργάνων. Ακόμα κι όταν υπάρχουν χρωμοσωμικές ανωμαλίες ή τους λείπουν τα εσωτερικά γεννητικά ή αναπαραγωγικά όργανα, δε θα έχουν καμία αμφιβολία για τη θηλυκότητά τους, αν έχουν ήδη αναπτύξει τη φυλετική τους ταυτότητα, την οποία οι γονείς δεν έχουν ποτέ αμφισβητήσει. Μάλιστα, τις περισσότερες φορές είναι πιο εύκολο για το ίδιο το άτομο που έχει γεννηθεί κατά λάθος στο αντίθετο φύλο (σύμφωνα με χρωμοσωμικές ή ορμονικές ανωμαλίες, που τοποθετούν στο αντίθετο φύλο) να δημιουργήσουν με χειρουργική το όργανο που λείπει για το συγκεκριμένο φύλο, παρά να του αλλάξουν το φύλο.

Οι γυναίκες μητέρες.
Η απελευθέρωση των γυναικών.

Όπως ανέφερα προηγουμένως, η διαιώνιση της μητρότητας στις γυναίκες αποτελεί έναν ψυχολογικό μηχανισμό που αφομοιώνεται μέσω της κοινωνικής δομής. Δεν είναι ένα διαμεσολαβητικό προϊόν της φυσιολογίας. Οι γυναίκες καταλήγουν να ασκούν το ρόλο της μητέρας ακριβώς επειδή έχουν ανατραφεί και οι ίδιες από γυναίκες. Αντίθετα, το γεγονός ότι οι άντρες ανατρέφονται από γυναίκες μειώνει την ικανότητά τους να ασκήσουν το ρόλο του γονέα.

Αυτές οι ικανότητες και οι ανάγκες των γυναικών να γίνουν μητέρες δημιουργούν αντιθέσεις στην ουσία της μητρότητας. Η αίσθηση της συνέχειας που έχει μια μητέρα με το παιδί της μπορεί να οδηγήσει σε έναν πολύ στενό δεσμό μεταξύ τους και σε δυσκολία αποχωρισμού. Η εμπάθεια και η πρώιμη ταύτιση με το μωρό της της επιτρέπει να προλαμβάνει τις ανάγκες του παιδιού της, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει ασυναίσθητα στο χαρακτηρισμό του ποιος θα έπρεπε να είναι οι ανάγκες του παιδιού ή τουλάχιστον ποιος αυτή νομίζει ότι θα έπρεπε να είναι οι ανάγκες του παιδιού. Έτσι, η ανάπτυξη ενός αυτόνομου εαυτού γίνεται πιο δύσκολη για τα παιδιά και η μητέρα οδηγείται με τη σειρά της στην απώλεια της αίσθησης του εαυτού. Οι μητέρες στρέφονται στο παιδί τους προς αναζήτηση της συμπλήρωσης του οιδιπόδειου τριγώνου ή προς επαναδημιουργία της ενότητας μητέρας και παιδιού. Η ανάγκη, συνεπώς, της γυναίκας να γίνει μητέρα οφείλεται πιθανόν στην έντονη ανάγκη που έχει για την ίδια της τη μητέρα. Το ότι οι γυναίκες στρέφονται προς τα παιδιά τους για να ολοκληρώσουν τις συναισθηματικές και τις ανεκπλήρωτες από τους άντρες ανάγκες τους σημαίνει, κατά την Τσόντορφ, ότι η μητέρα περιμένει από το παιδί της να της προσφέρει αυτό που δεν μπόρεσε κανένας ενήλικας να της προσφέρει.

Οι τάσεις της μητέρας παίρνουν διαφορετική μορφή στα αγόρια από ότι στα κορίτσια. Τα αγόρια υποκαθιστούν συνήθως το σύζυγο και πρέπει να δεσμευτούν στο να κρατήσουν αμυντική στάση με την υποστήριξη του εγώ τους και την καταπίεση των συναισθηματικών αναγκών τους. Οι κόρες, από την άλλη, μπορεί να υποκαταστήσουν τη μητέρα και μπορεί να αναπτύξουν ανεπαρκή ανεξαρτητοποιημένη αίσθηση του εαυτού.

Παρόλο που τα συμπεράσματα αυτά είναι πιθανά για τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας τα οποία αναπαράγονται στα παιδιά από τις γυναίκες μέσα στην οικογένεια, η εκδήλωσή τους εξαρτάται από τη θέση και την έννοια της οικογένειας και του ρόλου της μητέρας σε κάθε κοινωνία. Σε μια κοινωνία που οι γυναίκες συμμετέχουν στην παραγωγική εργασία ενεργά, έχουν έναν ενήλικα σύντροφο καθόλη τη

διάρκεια της ανατροφής των παιδιών τους κι έχουν ικανοποιητικές σε συναισθηματικό επίπεδο σχέσεις με άλλους ενήλικες, άρρηνες ή θήλαα, υπάρχουν λιγότερες πιθανότητες να επενδύσουν υπερβολικά στα παιδιά τους.

Καθώς οι γυναίκες έχουν βρει την ψυχολογική υποστήριξη που χρειάζονται στα παιδιά τους, αυτή η επένδυση έχει καταλήξει να διαιωνίζεται από μόνη της. Πιο συγκεκριμένα, τα κορίτσια που μεγαλώνουν σε οικογένειες, στις οποίες δεν υπάρχει άλλο θηλυκό πρόσωπο εκτός από τη μητέρα και ο πατέρας δεν είναι ενεργά παρών, συχνά εμφανίζουν προβλήματα στο να αναγνωρίσουν τον εαυτό του ως επαρκώς αυτόνομο και ανεξαρτητοποιημένο. Και σίγουρα αντιμετωπίζουν με τη σειρά τους πρόβλημα στο να νοήσουν τον εαυτό τους ως ξεχωριστό από τα παιδιά τους.

Η αποκλειστική ευθύνη που έχουν οι γυναίκες για τα παιδιά τους εγείρει διαμάχες σχετικά με την αρρενωπότητα των αντρών. Όσο οι γυναίκες γίνονται μητέρες, μια σταθερή αίσθηση αρρενωπότητας είναι πιο προβληματική από μια αντίστοιχη θηλυκότητα. Όμως, αν ρίξουμε μια ματιά διαπολιτισμικά, θα δούμε, κατά την Τσόντορφ, ότι όσο πιο συχνή η απουσία του πατέρα ή όποιου άλλου ενήλικου άντρα στην οικογένεια τόσο πιο έντονες είναι οι διαμάχες σχετικά με την αρρενωπότητα των αντρών και το φόβο τους απέναντι στις γυναίκες.

Τα σύγχρονα προβλήματα σχετικά με το ρόλο της μητέρας προέρχονται πιθανώς από αντιθέσεις μέσα στην οικογένεια και από την οργάνωση του φύλου από την ίδια την κοινωνία. Διαμάχες ανάμεσα στις ετεροσεξουαλικές δεσμεύσεις, ανάμεσα στον τρόπο που οι γυναίκες ανατρέφουν τα κορίτσια και στην ανεξαρτητοποίηση των κοριτσιών, ανάμεσα στο συναισθηματικό δέσιμο και στην αίσθηση του ανδρισμού στα αγόρια. Οι αλλαγές που προέρχονται από εξωοικογενειακούς παράγοντες, και ειδικότερα από το οικονομικό σύστημα, έχουν οξύνει αυτού του είδους τις αντιθέσεις.

Πλέον έχουν προκύψει νέες εντάσεις όσο οι γυναίκες εισέρχονται στην παραγωγικότητα, ενώ ταυτόχρονα συνεχίζουν τη μητρότητα. Ο κόσμος περιμένει από τις γυναίκες σήμερα να είναι πλήρως απασχολημένες με το ρόλο της μητέρας και παράλληλα να συμμετέχουν ενεργά στην παραγωγικότητα της εργασίας, θεωρεί ότι δεν είναι ικανές μητέρες αν απαιτούν κέντρα παιδικής απασχόλησης και ότι είναι αδικαιολόγητες αν περιμένουν βοήθεια από τους συζύγους τους, αλλά και τεμπέλες αν είναι ανύπαντρες μητέρες που θέλουν να πληρώνονται ικανοποιητικά, ώστε να παραμείνουν στο σπίτι για να προσέχουν τα παιδιά τους.

Η μητρότητα των γυναικών επηρεάζει ακόμα και τους άντρες. Ως αντίδραση στην αποξένωση και την κυριαρχία στον κόσμο της εργασίας με αποδοχές, πολλοί είναι αυτοί που μετανιώνουν για την έλλειψη της

στενής σχέσης με τα παιδιά τους. Νιώθουν σαν να τους λείπει αυτό που απομένει για τον καθένα μέσα από τις λιγοστές βαθύτατες προσωπικές εμπειρίες που απορρέουν από την κοινωνία.

Μέχρι τη δημιουργία του σύγχρονου φεμινιστικού κινήματος, οι κοινωνιολόγοι και οι ψυχολόγοι έριχναν το βάρος της επίλυσης του προβλήματος στο ίδιο το άτομο και δεν αναγνώριζαν ότι όλα αυτά είναι μεθοδικά και συστηματικά λάθη. Γι' αυτό η κοινωνική οργάνωση του ρόλου του γονέα παράγει τη φυλετική ανισότητα και όχι μόνο τη διαφοροποίηση των φύλων. Είναι πάρα πολύ σημαντικό κοινωνικά και πολιτικά να αντιμετωπιστεί αυτός ο τρόπος οργάνωσης του ρόλου του γονέα. Παρόλο που φαίνεται να είναι μια παγκόσμια συμφωνία, που έχει τις ρίζες της στη βιολογία και είναι αναπόφευκτη, κι όμως μπορεί να επέλθει λύση. Η πιθανότητα για αλλαγή διαφαίνεται όχι μόνο μέσα από τη θεωρητική κριτική πάνω στο βιολογικό ντετερμινισμό, αλλά και μέσα από τα ίδια τα αντίπαλα μέλη, που ασκούν το ρόλο αυτόν. Δηλαδή, ακόμα κι αν συνεχίζει να αναπαράγεται ο ρόλος της μητέρας, έχει αρχίσει να εκφράζεται μια έντονη δυσανασχέτηση για τα όρια που τίθενται είτε στις γυναίκες είτε ακόμα και στους άντρες.

Αν, λοιπόν, ο στόχος μας είναι να καταπολεμήσουμε το διαχωρισμό των φύλων από τη γέννηση ακόμα των παιδιών μαζί με την υποχρέωση της γυναίκας να τα μεγαλώσει, τότε πρέπει να κατανοήσουμε τους μηχανισμούς που τον αναπαράγουν εξαρχής. Το θέμα, όμως είναι σε ποιο σημείο και με ποιον τρόπο πρέπει να παρέμβουμε. Κάθε στρατηγική που θα ακολουθήσουμε για αλλαγή, με στόχο την απελευθέρωση από τους άνισους περιορισμούς της κοινωνικής οργάνωσης του φύλου, πρέπει να συμπεριλάβει και την ανάγκη για επαναπροσδιορισμό του ρόλου του γονέα. Έτσι, ο ρόλος αυτός και τα καθήκοντα του γονέα θα μοιραστούν εξίσου ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα.

Κάποιοι ψυχολόγοι έχουν αρνηθεί την καταλληλότητα των ισχυρισμών της Τσόντορφ. Για την ακρίβεια, υποστηρίζουν ότι δεν θέλουν και δεν γίνονται όλες οι γυναίκες μητέρες, και δεν έχουν όλες την ικανότητα να γίνουν μητέρες και να αναθρέψουν σωστά τα παιδιά τους. Κάποιες γυναίκες είναι πιο ικανές στην ανατροφή των παιδιών και επιζητούν έντονα να γίνουν μητέρες. Κάποιοι άντρες, μάλιστα, είναι ικανότεροι από τις γυναίκες. Όμως η Τσόντορφ αναγνωρίζει πως οι διαφορές των φύλων επικαλύπτουν άλλες πιο σημαντικές διαφορές που προκύπτουν μεταξύ των φύλων, όπως επίσης και τις όποιες ομοιότητες μεταξύ τους. Γι' αυτό και παρακινεί, μέσω της θεωρίας της που αναπτύσσεται στο βιβλίο της, να δημιουργηθούν τα κατάλληλα ερωτήματα στους ερευνητές και στη συνέχεια, με τη βοήθεια της έρευνας, να απαντηθούν κιόλας.

Οι λόγοι που την έκαναν να παρακινήσει τους ερευνητές σε περαιτέρω διερεύνηση του θέματος είναι επειδή οι επιστήμονες δε

γνωρίζουν αρκετά για το πώς δημιουργήθηκε η θέση αυτή της γυναίκας μητέρας. Θέση που εξαρτάται από το ποιοι ήταν οι κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες που την οδήγησαν εκεί, από το τι αλλαγές συμβαίνουν όταν αλλάζει η δομή της οικογένειας- ανάλογα με την κοινωνική τάξη που ανήκουν ή ανάλογα με το αν οι γυναίκες ασχολούνται με την εργασία.

Η Τσόντορωφ επιμένει ότι υπάρχει κάτι το αναπόφευκτο σε αυτή την ιστορία. Από την ίδια τη χρήση της γλώσσας βλέπουμε ότι ο ρόλος του γονέα πέφτει στο πρόσωπο της μητέρας(που στα αγγλικά είναι η λέξη *mothering*). Μας είναι δύσκολο να διαχωρίσουμε τις γυναίκες από τα καθήκοντα του γονιού τα οποία εκτελούν έτσι κι αλλιώς, αλλά και τη φροντίδα που χρειάζονται τα παιδιά από το ποιος θα την παράσχει. Ουσιαστικά, όμως, μπορούμε και πρέπει να τα διαχωρίσουμε αυτά.

Είναι αλήθεια πως τα παιδιά που δεν έχουν μια αποκλειστική μητέρα κατά την ανατροφή τους, μεγαλώνουν διαφορετικά. Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι ο τρόπος αυτός δεν είναι επιθυμητός. Μελέτες που έχουν γίνει με παιδιά που μεγαλώνουν με πιο ομαδικό τρόπο(π.χ. Κιμπουτζίμ, Κίνα, Κούβα) δείχνουν πως τα παιδιά αναπτύσσουν περισσότερο το αίσθημα της αλληλεγγύης και της δέσμευσης στην ομάδα, επιδεικνύουν λιγότερο ατομισμό και ανταγωνιστικότητα, είναι λιγότερο επιρρεπείς στο να δημιουργήσουν έντονες και αποκλειστικές σχέσεις με τους ενήλικες, από τα παιδιά που μεγαλώνουν σε δυτικές πυρηνικές οικογένειες. Η άποψη της Τσόντορωφ πάνω σε αυτό το θέμα είναι ότι η αποκλειστική φροντίδα του ενός μόνο γονέα για το παιδί του κάνει κακό και στους δύο. Όπως έγραψα σε προηγούμενη σελίδα, η μητέρα μπορεί να υπενδύσει υπερβολικά στο παιδί της και να καταπνίξει τη σχέση τους. Όμοια, το παιδί τα καταφέρνει καλύτερα σε σχέσεις όπου η αγάπη και η σχέση δεν είναι ένα καταφύγιο, ένα ελεγχόμενο μέσο που το ελέγχει και το εκμεταλλεύεται μόνο ένα άτομο.

Η τρέχουσα οργάνωση του ρόλου του γονιού θέλει τα παιδιά χωριστά από τον πατέρα τους. Οι περισσότεροι αναλυτές υποστηρίζουν ότι τα παιδιά θα έπρεπε να περνούν περισσότερο χρόνο με τον πατέρα τους, αλλά διστάζουν να πουν ότι αυτός ο χρόνος θα πρέπει να είναι ίσος σε συναισθηματική αξία με το χρόνο που περνούν τα παιδιά με τη μητέρα τους. Επειδή τους απασχολεί περισσότερο ποιο φυλετικό ρόλο θα υιοθετήσουν τα παιδιά, υποθέτουν ότι ο πατέρας θα έχει διαφορετική θέση από τη μητέρα. Ο πατέρας βασικά οφείλει να είναι το αντρικό πρότυπο για τα αγόρια και το ετεροσεξουαλικό αντικείμενο για τα κορίτσια, επειδή οι παραδοσιακοί ρόλοι του φύλου και ο ετεροσεξουαλικός προσδιορισμός είναι απαραίτητα κι επιθυμητά συστατικά της προσωπικότητας. Αυτοί οι ρόλοι είναι λειτουργικοί σε ένα σύστημα που βασίζεται στην ανισότητα των φύλων, και όχι για την κοινωνική επιβίωση ή την ελεύθερη ανθρώπινη δραστηριότητα. Ο

πατέρας έχει την ευθύνη να βοηθήσει τα παιδιά να απεξαρτηθούν από τη μητέρα. Αυτή η εξάρτηση, όμως, δε θα υπήρχε αν οι άντρες αναλάμβαναν εξαρχής τα γονεϊκά τους καθήκοντα.

Τα παιδιά θα μπορούσαν να νιώσουν ότι εξαρτώνται και από τους δύο γονείς και να εδραιώσουν την ύπαρξη και την αυτονομία τους σε σχέση και με τα δύο φύλα. Με αυτό τον τρόπο η έννοια του ανδρισμού δε θα περιοριζόταν στην άρνηση της εξάρτησης του άντρα από τη γυναίκα και την υποτίμησή της. Η θηλυκότητα, αντίστοιχα, δε θα ταυτιζόταν με την έννοια της ανεξαρτητοποίησης από τη μητέρα και τα παιδιά δε θα ανέπτυσσαν την ιδέα της ανδρικής κυριαρχίας και της υποχρέωσης της γυναίκας για αυτοθυσία. Συνεπώς, θα μειωνόταν η ανάγκη των αντρών να φυλάσσουν σαν θησαυρό τον ανδρισμό τους και την υπεροχή τους στο κοινωνικό και πολιτισμικό στερέωμα, που συμπεριφέρεται και ορίζει τις γυναίκες ως κατώτερες και αδύναμες. Παράλληλα, θα δινόταν η ευκαιρία στις γυναίκες να αναπτύξουν την αυτονομία τους, που τόσο έχει υποτιμηθεί και παραγκωνιστεί.

Και μάλιστα, το μοίρασμα των καθηκόντων και της ανατροφής των παιδιών ισάξια και στους δύο γονείς δε θα απειλούσε κανενός την αρχική αίσθηση του φύλου του εαυτού. Στην ουσία δε γνωρίζουμε καν ποια θα ήταν αυτή η αίσθηση αν δεν υπήρχε μια τόσο σεξιστική κοινωνία. Αν, λοιπόν, μοιραζόντουσαν τα καθήκοντα, η προσωπική σχέση του παιδιού και η ταύτισή του και με τους δύο γονείς θα βοηθούσε το παιδί, ώστε να επιλέξει ποιες δραστηριότητες της ή του ταιριάζουν, χωρίς να νιώθουν ότι αυτές οι επιλογές απειλούν την ταυτότητα του φύλου τους.

Η Τσόντορωφ είναι της άποψης ότι αν οι γονείς και των δύο φύλων αναλάμβαναν εξίσου τα καθήκοντά τους, θα κρατούσαν τα θετικά στοιχεία της όλης διαδικασίας και δε θα έφταναν σε ακραίες καταστάσεις, όπως συμβαίνει τώρα. Οποιοσδήποτε έχει βιώσει καλές εμπειρίες κατά την παιδική του ηλικία, έχει αναπτύξει μέσα του το συναίσθημα της φροντίδας και της αγάπης. Έτσι, οι γυναίκες θα ανακτούσαν αυτό το συναίσθημα, ενώ οι άντρες θα προσπαθούσαν να το νιώσουν. Πιο συγκεκριμένα, οι άντρες θα μπορούσαν να διατηρήσουν την αυτονομία τους, η οποία προέρχεται μέσα από τη διαφοροποίηση, χωρίς όμως να είναι αποτέλεσμα αυστηρότητας και αντίδρασης. Οι γυναίκες πάλι θα είχαν περισσότερες ευκαιρίες να κερδίσουν αυτή την τόσο ποθητή αυτονομία.

Οι αλλαγές αυτές θεωρητικά είναι επιθυμητές. Στην πράξη, όμως, είναι πολύ δύσκολο να επέλθουν, επειδή η μητρότητα στις γυναίκες είναι τόσο στενά συνδεδεμένη με πολλούς άλλους τομείς της κοινωνίας μας, είναι θεμελιώδης στην ιδεολογία μας για το σχηματισμό των φύλων και πολλοί είναι αυτοί που επωφελούνται από την κατάσταση. Η θέση της γυναίκας δημιουργεί ετεροσεξουαλικές ασυμμετρίες που αναπαράγονται

στα πλαίσια της οικογένειας και του γάμου, αλλά αφήνουν τις γυναίκες με τέτοιου είδους ανάγκες, που τις στρέφουν στη φροντίδα των παιδιών, και τους άντρες με ικανότητες για συμμετοχή στον εργασιακό χώρο. Δημιουργείται, συνεπώς, μια ψυχολογία υπέρ της ανδρικής κυριαρχίας και υπέρ του φόβου από τις γυναίκες προς τους άντρες. Αλλά και μια βάση για το διαχωρισμό της κοινωνίας σε άνιση διάταξη του δημόσιου και του ιδιωτικού(του σπιτιού) χώρου, που ο καθένας προορίζεται για τα δύο ξεχωριστά φύλα.

Η μητρότητα των γυναικών είναι επίσης κι ένας συνεκτικός κρίκος ανάμεσα στη σύγχρονη οργάνωση του φύλου και την οργάνωση της παραγωγής. Παράγει άντρες με τέτοια χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και της ψυχικής δόμησης κατάλληλα για τη συμμετοχή τους στον καπιταλιστικό κόσμο της εργατικότητας. Η ιδεολογία που θέλει τις γυναίκες για μητέρες επεκτείνεται στα καθήκοντα των γυναικών ως στοργικές σύζυγοι, που θα στηρίζουν και θα επαναφέρουν συναισθηματικά τους εργαζόμενους συζύγους τους. Τα συμπεράσματα που θέλουν την κοινωνική οργάνωση του ρόλου του γονέα ως φυσική και σωστή συνεχίζουν να αποτελούν σημεία διαμάχης και εναντίωσης στην κοινωνική οργάνωση του φύλου. Τέτοια συμπεράσματα είναι ότι η φροντίδα του παιδιού δεν μπορεί να διαχωρίζεται από τον άνθρωπο που τα γέννησε- τη γυναίκα-, ότι οι γυναίκες, για βιολογικούς λόγους, είναι καλύτεροι γονείς από τους άντρες, ότι υπάρχουν ηθικοί περιορισμοί για τις γυναίκες που πρέπει να γίνουν μητέρες. Κυρίως, δηλαδή, οι ενστάσεις για τις αλλαγές αφορούν τις μητρικές λειτουργίες των γυναικών.

Οι αλλαγές σίγουρα κάποια στιγμή θα επέλθουν. Το αποτέλεσμα όμως δεν είναι βέβαιο. Η υπόθεση της αλλαγής του σημερινού συστήματος σε ένα σύστημα όπου και οι άντρες και οι γυναίκες θα αναλαμβάνουν τη φροντίδα των παιδιών τους ισάξια θα ήταν μια τρομερή κοινωνική εξέλιξη. Από την ιστορία, κάτι τέτοιο είναι πιθανό, όμως δεν είναι και τόσο εφικτό πλέον. Τέτοιες αλλαγές δε γίνονται απλά επειδή είναι πιο ωφέλιμες για την κοινωνία ούτε επειδή είναι πιο ωφέλιμες για κάποιους ανθρώπους. Εξαρτώνται από τη συνειδητή οργάνωση και λειτουργία όλων των ανδρών και των γυναικών, που αναγνωρίζουν πως το ενδιαφέρον τους πρέπει να στραφεί στην κοινωνική οργάνωση του φύλου και στην εξισορρόπηση των φυλετικών ανισοτήτων.

Ο ρόλος της νηπιαγωγού

Το νηπιαγωγείο είναι η σχολική βαθμίδα που χαρακτηρίζεται έντονα από τις σχέσεις εξουσίας και καταπίεσης, οι οποίες όμως δεν είναι ορατές. Ιδιαίτερα, μάλιστα, όταν εφαρμόζονται σύμφωνα με τις αρχές της Προοδευτικής παιδαγωγικής. Αυτές οι σχέσεις δε θα έλεγα ότι χαρακτηρίζουν συγκεκριμένα τα νήπια ή τη νηπιαγωγό, αλλά μεταφέρονται τότε στο ένα σκέλος και τότε στο άλλο. Είναι κάτι, όμως, που οι ίδιες οι δασκάλες το αρνούνται.

Η προοδευτική παιδαγωγική, με κύριους εκπροσώπους τους J. & E. Dewey, M. Naumburg και W. H. Killpatrick, αντλεί απόψεις από παλαιότερους θεωρητικούς της παιδαγωγικής. Η έννοια της νηπιαγωγού προετοιμάστηκε ήδη από τις παιδαγωγικές θεωρίες των Froebel (1782-1852) και Pestalozzi (1746-1852), οι οποίοι βασίζουν το μοντέλο του νηπιαγωγείου, και ιδιαίτερα τη σχέση δασκάλας- παιδιού, στο μοντέλο της οικογένειας και της σχέσης μητέρα- παιδιού. Οι παιδαγωγοί αυτοί υποστηρίζουν ότι το σχολείο θα πρέπει να είναι ένας χώρος όπου θα προωθείται η ελεύθερη ανάπτυξη των δυνατοτήτων του παιδιού, όπως αυτές διατυπώνονται στη νέα επιστήμη της Ψυχολογίας (Βιδάλη, 2000).

Η ψυχολογική παιδαγωγική, λοιπόν, συναντάται περισσότερο στη βαθμίδα του νηπιαγωγείου. Ορισμένοι συγγραφείς (Walkerdine, 1990, Βιδάλη, 2000), αναλύουν την αναλογία στη σχέση νηπιαγωγού- νηπίου και μητέρας- παιδιού, καθώς επίσης και την απουσία του πατέρα από το νηπιαγωγείο, όπως συμβαίνει και στα πλαίσια της οικογένειας. Αυτό που ζητείται από τη μητέρα, και κατ' επέκταση και από τη νηπιαγωγό που συνήθως την υποκαθιστά, είναι η ψυχολογική προσκόλληση και η ταύτισή της με το παιδί. Αφού παίρνει τη θέση της, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι στη νηπιακή ηλικία η σχέση αυτή αντιστοιχεί στο προσυμβολικό στάδιο της σχέσης με τη μητέρα, κατά την Τσόντορφ, πριν εμφανιστεί στο προσκήνιο της ζωής του παιδιού ο πατέρας. Ο πατέρας, όμως, δεν συναντάται πουθενά σε αυτή την τόσο αποκλειστική σχέση γονέα- παιδιού που βλέπουμε με τη μητέρα, ούτε βέβαια θεωρείται ικανός να αναλάβει τη φροντίδα των παιδιών είτε ως γονιός είτε ως νηπιαγωγός. Συνεπώς, αντιλαμβανόμαστε σήμερα το ρόλο της νηπιαγωγού, όπως έχει διαμορφώσει η δυτική κοινωνία το ρόλο της μητέρας. Η νηπιαγωγός οφείλει να ικανοποιεί τις ανάγκες και τα συναισθήματα των νηπίων, αλλά και να τους διδάξει παράλληλα τη γλώσσα και την κουλτούρα της κοινωνίας τους.

Η σχέση νηπιαγωγού- νηπίου είναι εξατομικευμένη και δυαδική. Είναι ανάμεσα σε δύο άτομα και σκοπός είναι η ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού. Αυτό αποκτά την εξής έννοια. Το παιδί-νήπιο αντιλαμβάνεται τη μητέρα- νηπιαγωγό ως αποκλειστική του

σύντροφο, πάνω στην οποία ασκεί την παντοδυναμία και τον έλεγχο του. Με την καλλιέργεια της σκέψης του παιδιού καλλιεργείται και η αίσθηση του για παντοδυναμία και παντογνωσία. Έτσι, το ενδιαφέρον των συναισθημάτων απέναντι στη νηπιαγωγό στρέφεται προς τα γνωστικά αντικείμενα. Συνεπώς, το παιδί ωθείται να βιώσει την εμπειρία του στην αίθουσα του «προοδευτικού» νηπιαγωγείου ως παντοδυναμία (Walkerdine, 1990). Αυτό που ισχύει για τη νηπιαγωγό είναι ότι έχει την ευθύνη να δημιουργήσει μια τέτοια εντύπωση στα παιδιά. Όσο το παιδί ταυτίζεται με τις έννοιες της ενέργειας και της δράσης τόσο η νηπιαγωγός δείχνει παθητικότητα και ετοιμότητα να εκπληρώσει τις επιθυμίες του.

✱ Αν εξετάσει κανείς μια αίθουσα νηπιαγωγείου που λειτουργεί σύμφωνα με τις αρχές της προοδευτικής παιδαγωγικής, το πρώτο πράγμα που θα παρατηρήσει είναι η άρνηση- με την ψυχαναλυτική έννοια του όρου denial- της ύπαρξης των σχέσεων εξουσίας- υποταγής (Walkerdine, 1990). Υπάρχει ακόμα και διαφορετική δομή στην αίθουσα του νηπιαγωγείου. Δεν υπάρχουν τα θρανία, που συναντούμε στις αίθουσες των ανώτερων βαθμίδων, αλλά τα τραπεζάκια, γύρω από τα οποία συγκεντρώνονται οι μικροί μαθητές σε ομάδες, ανάλογα με τις δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχουν. Μέσα από το παιχνίδι τους μπορούμε να διακρίνουμε αν τα παιδιά ασχολούνται με μουσική, μαθηματικά, ιστορία κτλ. Δεν υπάρχει συγκεκριμένη ύλη ούτε συγκεκριμένος τρόπος διδασκαλίας της. Η νηπιαγωγός οφείλει να δίνει ερεθίσματα σε όλα τα παιδιά αλλά και μεμονωμένα στο καθένα, ώστε να ανακαλύψουν από μόνα τους τη γνώση, ακολουθώντας το δικό τους πρόγραμμα με το δικό τους τρόπο, μέσα από σκέψεις και προβληματισμούς. Αυτό γιατί η διδασκαλία γίνεται σύμφωνα με την ενεργητική μάθηση, όπου τα παιδιά βρίσκονται στο κέντρο και συμμετέχουν στη μάθηση με ενεργητικό τρόπο. Το σχολείο είναι ο πλέον δημοκρατικός χώρος, όπου δάσκαλοι και μαθητές είναι φαινομενικά ίσοι.

✱ Καταλήγοντας, όσο το επάγγελμα της νηπιαγωγού θεωρείται ως γυναικείο επάγγελμα τόσο η νηπιαγωγός υποχρεούται να οδηγήσει το νήπιο προς τη λογική σκέψη, κάτι που η ίδια ως γυναίκα δεν μπορεί- δεν της αναγνωρίζεται- να έχει. Όμως τα παιδιά είναι και αγόρια και κορίτσια. Αν παρατηρήσουμε αναλυτικότερα τις ισχύουσες συνθήκες, θα αντιλαμβανόμασταν τις διαφορές μεταξύ τους. Έχει σημασία να δούμε τι γίνεται και με τις μικρές μαθήτριες, κάτι που δεν έχει ερευνηθεί ακόμη, γιατί δεν έχει αποσαφηνιστεί αν και τα κορίτσια έχουν δικαίωμα στη λογική σκέψη ή αν συνεχίζουν να επωμίζονται τη φροντίδα των άλλων. Στα κορίτσια αναπαράγεται η σχέση φροντίδας, καθώς δεν έχουν τη δυνατότητα να διαφοροποιούνται από τη μητέρα σε μεγάλο βαθμό, όπως τα αγόρια. Το πρότυπο της μητέρας συνεχίζει να υπάρχει γι' αυτά και στο νηπιαγωγείο, στο πρόσωπο της νηπιαγωγού. Λόγω του ότι ανήκουν στο

γυναικείο φύλο, κάθε επιθυμία τους θεωρείται παθολογική και δεν εκπληρώνεται, αλλά γίνεται προσπάθεια τα κορίτσια να επανέλθουν στα «φυσιολογικά» τους πλαίσια. Στόχος της κοινωνίας είναι να μετατρέψει την επιθυμία τους σε αίσθημα υποχρέωσης απέναντι στους άλλους. Κάτι που δεν ισχύει για τα αγόρια, που είναι πλήρως ελεύθερα να προχωρήσουν προς την κατάκτηση της λογικής σκέψης. Μάλιστα, εφόσον οι σχέσεις εξουσίας- υποταγής καλύπτονται, η νηπιαγωγός θεωρεί ότι το αγόρι δεν έχει εξουσία. Η ίδια, δηλαδή, αρνείται την εξουσία του αρσενικού στο θηλυκό, εξουσία η οποία κρύβεται. Όπως, άλλωστε, υποστηρίζουν οι θεωρητικοί, είναι όλοι ίσοι μεταξύ τους.

Συνειδητοποιούμε ότι αυτό που ορίζεται ως φυσιολογικό είναι αυτό που η δυτική κοινωνία ορίζει ως φυσιολογικό. Χαρακτηρίζεται, δηλαδή, από δυναμισμό, από εκλογισμό, από άμεση αποτελεσματικότητα και, σίγουρα, είναι αρσενικού φύλου. Το αποτέλεσμα, όμως, είναι ότι λόγω της υπερτίμησης και ανάδειξης των χαρακτηριστικών ενός κοινωνικού συνόλου, αποκλείεται ένα άλλο κοινωνικό σύνολο και υποτιμάται. Σε αυτή τη φάση, η καταπίεση της γυναίκας, στην περίπτωση μας της νηπιαγωγού, έχει εξέχουσα σημασία.

Η νηπιαγωγός δεν έχει δικαίωμα να κάνει παρατηρήσεις και να τιμωρήσει τα παιδιά, και σύμφωνα με τις παιδαγωγικές αρχές, δεν έχει δικαίωμα να εμποδίσει την έκφραση της παιδικής σεξουαλικότητας. Πιο συγκεκριμένα, αυτό που διδάσκει η Ψυχολογία είναι ότι κάθε συναίσθημα και ορμή, όπως η επιθετικότητα, ο θυμός, η καταστροφικότητα, πρέπει να εκδηλώνονται από το παιδί, για να μην του δημιουργηθούν παιδικά τραύματα, τα οποία μπορεί μεγαλώνοντας να εκδηλωθούν με αντικοινωνική συμπεριφορά, ανταγωνιστικότητα και εχθρικότητα. Η νηπιαγωγός αντιλαμβάνεται ότι είναι υποχρεωμένη να εκπληρώσει κάθε ανάγκη κι επιθυμία του παιδιού. Έτσι, όμως, δίνουν πολλές ελευθερίες κι εξουσίες στα παιδιά, χωρίς αυτά να καταλαβαίνουν τη θέση τους απέναντι στο δάσκαλο, παρά νιώθουν ίσα- αν όχι ανώτερα- απέναντί του. Ταυτόχρονα, η υιοθέτηση της ελεύθερης έκφρασης της σεξουαλικότητας των παιδιών, και κυρίως των αγοριών, έχει αποτέλεσμα η νηπιαγωγός να νιώθει ανίσχυρη και πολλές φορές καταπιεσμένη. Κι αυτό γιατί δεν της επιτρέπεται να αντισταθεί στις όποιες λεκτικές και πρακτικές επιθέσεις δέχεται μέσα στην τάξη, για να μην ενοχοποιηθεί το παιδί. Τι γίνεται όμως με τα δικά της συναισθήματα, όταν καταλήγει να νιώθει προσβεβλημένη, υποτιμημένη, υποβιβασμένη και θιγμένη;

Το επάγγελμα της νηπιαγωγού θεωρείται ως κατεξοχήν γυναικείο επάγγελμα. Μπορεί, θεωρητικά, να είναι ανοιχτό και στους άνδρες, στην πράξη όμως βλέπουμε ότι δεν είναι έτσι τα πράγματα. Το γεγονός αυτό δικαιολογείται από το ότι, σύμφωνα με την παλιά ισχύουσα θέση, ο δάσκαλος είναι παντογνώστης και συμβολίζει τη θέση του πατέρα. Στο νηπιαγωγείο, όμως, ο δάσκαλος δεν έχει τη θέση του παντογνώστη που

προσφέρει τη γνώση στους μαθητές, αλλά έχει τη θέση του ατόμου που φροντίζει και μεγαλώνει το παιδί, διδάσκοντάς του τις αρχές με τις οποίες θα προσαρμοστούν στα πλαίσια της κοινωνίας μας. Κατανοούμε ότι η θέση αυτή, είτε καταλαμβάνεται από άντρες είτε από γυναίκες, συμβολίζει τη θέση της μητέρας, γι' αυτό και συνήθως καταλαμβάνεται από γυναίκες.

Η Denise Riley(1983) υποστηρίζει πως η πλατιά διάδοση και εκκλαϊκευση των ψυχαναλυτικών θεωριών μετά τον πόλεμο στη Μεγάλη Βρετανία είχε ως στόχο να βοηθήσει την προσπάθεια που έκανε το κράτος για να επιστρέψουν οι γυναίκες στο σπίτι. Όλα αυτά είχαν καθοριστικές συνέπειες στη διαμόρφωση της ταυτότητας της νηπιαγωγού και του τρόπου που αυτή καλείται να πραγματώσει το πρότυπο της «καλής μητέρας».

Το 19^ο αι. η «καλή μητέρα» ήταν οδηγός και υπόδειγμα στα παιδιά της, χωρίς να είναι απαραίτητη για το σκοπό αυτό η συνεχής παρουσία της. Κανένα από τα εγχειρίδια για τη φροντίδα του παιδιού, τα γυναικεία περιοδικά κι άλλα παρόμοια φυλλάδια δεν ενδιαφέρονταν για τις βλαβερές συνέπειες του χωρισμού της μητέρας από το παιδί της πριν το 1940. Φαίνεται ότι οι τόσο γενικευμένες πεποιθήσεις για τη μητρότητα, οι οποίες αρχίζουν να αμφισβητούνται σήμερα, δεν είναι παραπάνω από σαράντα ετών (Helterline, 1980).

Η ιδέα της νηπιαγωγού σήμερα ίσως να ανάγεται στα καθήκοντα που είχε παλιότερα η γκουβερνάντα. Καθήκον της κουβερνάντας, λοιπόν, ήταν να τα ταΐζουν, να τα πλένουν και να τα συντροφεύουν ακόμα και στον ύπνο τους. Θα μπορούσαμε, έτσι, να συμπεράνουμε, πως η κατασκευή της καλής μητέρας ανάγεται σε εκείνα τα χρόνια, όπου τα παιδιά δεν τα πρόσεχαν οι βιολογικές μητέρες, αλλά άλλες γυναίκες, που προσλαμβάνονταν έμμισθες από τις οικογένειες για να φροντίζουν τα παιδιά. Έτσι, κατά την Steedman (1985), η σχολική τάξη μπορεί να είναι ένα μέρος όπου η προσοχή, η συμπάθεια, η παρακολούθηση και η υποχρεωτική συντροφή είναι διαστάσεις μιας επαγγελματικής απασχόλησης, που εμφανίζονται ως φυσικά συστατικά μιας σχέσης, ένα μέρος όπου η σωστή σχέση ανάμεσα στις μητέρες και τα παιδιά τους καθιερώθηκε πολιτισμικά.

Βλέπουμε, λοιπόν, όπως υποστηρίζουν και οι τρεις ερευνήτριες C. Steedman(1985), V. Walkerdine(1990) και A. Βιδάλη(2000), ότι υπάρχει άμεση συσχέτιση της διαμόρφωσης του φύλου με την ισχύουσα θέση της κοινωνίας, όπως εκφράζεται στα πλαίσια της οικογένειας και της τάξης του νηπιαγωγείου, σχετικά με τη διαμόρφωση του φύλου. Η θέση που παίρνει η κοινωνία είναι ότι η γυναίκα επιφορτίζεται με ό,τι έχει σχέση με το χώρο του σπιτιού, συμπεριλαμβανομένου των ατόμων που ζουν σε αυτόν. Δηλαδή, καθήκον των γυναικών είναι να φροντίζουν και να μεγαλώνουν τα παιδιά τους, ώστε να καταφέρουν να τα εντάξουν στο

κοινωνικό σύνολο σύμφωνα με τη θέση που τους αντιστοιχεί, να φροντίζουν, να αγαπούν το σύζυγό τους και να τον θεωρούν το ανώτερο μέλος της οικογένειας, να ασχολούνται με τις δουλειές του σπιτιού και όχι με τις δουλειές που τη βγάζουν στο δημόσιο χώρο, αυτόν της αγοράς εργασίας: αυτός είναι αποκλειστικός χώρος των αντρών. Έτσι και τα παιδιά- τα αγόρια και τα κορίτσια- οφείλουν να ακολουθήσουν τα αντίστοιχα πρότυπα- του πατέρα και της μητέρας-, που στην ουσία τους τα διδάσκει η μητέρα τους σε ρεαλιστικό και φανταστικό επίπεδο, αναπαράγοντας τη φυλετική ανισότητα (βλ. σελ. 35, 36). Το έργο της το συνεχίζει η νηπιαγωγός, αφού αντικαθιστά τη μητέρα στο νηπιαγωγείο.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το κομμάτι αυτό της πτυχιακής μου αναφέρεται στον τρόπο εφαρμογής της ερευνητικής μεθόδου που ακολούθησα για να καταλήξω σε συμπεράσματα σχετικά με το θέμα που μελετώ. Σε σχέση με το θέμα που ερευνώ, λοιπόν, πραγματοποίησα μια έρευνα πεδίου. Σκοπός της έρευνας ήταν να διαπιστώσω, σε όποιο βαθμό είναι αυτό δυνατό, αν και κατά πόσο διαμορφώνεται το φύλο κατά την προσχολική ηλικία, αν τα παιδιά λειτουργούν σύμφωνα με κάποιο μοντέλο που έχουν διαμορφώσει από αυτά που βλέπουν και ακούν μέσα στο σπίτι και στο σχολείο τους, καθώς και σε ποιο βαθμό συμβάλει σε αυτό η νηπιαγωγός.

Η έρευνα είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της εργασίας μου. Βοηθάει στο να διαπιστωθούν οι υποθέσεις που διατυπώθηκαν στο θεωρητικό κομμάτι και στη διεξαγωγή κάποιων χρήσιμων συμπερασμάτων σχετικών με το θέμα. Με τον όρο έρευνα εννοούμε μια συστηματική, ελεγχόμενη, εμπειρική και κριτική διερεύνηση υποθετικών προτάσεων σχετικά με τις εικαζόμενες σχέσεις ανάμεσα σε φυσικά φαινόμενα (Cohen και Manion, 1994).

Συστηματική και ελεγχόμενη είναι η έρευνα, λοιπόν, επειδή βασίζεται στο επαγωγικό-απαγωγικό μοντέλο. Αλλά είναι και εμπειρική, λόγω του ότι ο ερευνητής χρησιμοποιεί την εμπειρία για να επαληθεύσει τις υποθέσεις που έχει κάνει. Τέλος, υπάρχει η δυνατότητα να αυτοδιορθώνεται η έρευνα, με μηχανισμούς που αποτρέπουν το σφάλμα, αλλά και με το γεγονός ότι κάθε άλλος ενδιαφερόμενος ερευνητής έχει στη διάθεσή του την έρευνα για περαιτέρω διάλογο και διερεύνηση πάνω σε ένα συγκεκριμένο θέμα.

Η μέθοδος είναι ένας τρόπος συλλογής δεδομένων, με σκοπό αυτά να αξιολογηθούν, να χρησιμοποιηθούν ως βάση συμπερασμάτων, εξήγησης και πρόβλεψης (Cohen και Manion, 1994). Όσον αφορά την εκπαιδευτική έρευνα, τα δεδομένα υπάρχουν ως προβλήματα διδασκαλίας και μάθησης, όπως επίσης και ως ζητήματα που έχουν άμεση ή και έμμεση σχέση με τα προβλήματα αυτά. Γι' αυτό το λόγο η εκπαιδευτική έρευνα έχει αξία, δίνοντας στους εκπαιδευτικούς την ικανότητα να αναπτύξουν ισχυρή γνωστική βάση.

Η ερευνητική μέθοδος που θα ακολουθήσω είναι η μελέτη περίπτωσης. Κατά τη μελέτη περίπτωσης θα πρέπει να παρατηρήσω τα χαρακτηριστικά μιας μονάδας, είτε έχει σχέση με ένα παιδί είτε με μια παρέα, ή με μια σχολική τάξη ενός σχολείου ή μιας κοινότητας. Σκοπός αυτής της μελέτης είναι να παρατηρήσω τα διάφορα φαινόμενα που χαρακτηρίζουν τη συγκεκριμένη μονάδα, προσπαθώντας να προβώ σε γενικεύσεις σχετικά με τον ευρύτερο πληθυσμό, στον οποίο ανήκει η

μονάδα, που θα ωφελήσουν την ευρύτερη επιστημονική έρευνα πάνω στο θέμα μου. Υπάρχουν, λοιπόν, δύο βασικοί τύποι παρατήρησης. Ο ένας είναι η συμμετοχική παρατήρηση και ο άλλος η μη συμμετοχική παρατήρηση (Cohen, Manion, 1994).

Κατά τη συμμετοχική παρατήρηση ο ερευνητής εμπλέκεται στην ομάδα προς διερεύνηση, αποτελεί μέρος της, ενσωματώνεται σε αυτήν. Αυτό οφείλεται στο πολύ καλά σχεδιασμένο καμουφλάζ του, το οποίο τον βοηθάει να καλύπτεται και να λειτουργεί μέσα στα πλαίσια της ομάδας, ενώ παράλληλα την ερευνά. Αυτόν τον τρόπο τον χρησιμοποιούν συνήθως οι ερευνητές οι οποίοι δυσκολεύονται στο να κρατήσουν τις δέουσες αποστάσεις κατά την έρευνα. Κι αυτό γιατί όταν ο ερευνητής δε συμμετέχει, είναι δύσκολο να εξηγήσει εύκολα την παρουσία του μέσα στο χώρο παρατήρησης. Γι' αυτό το λόγο, η μέθοδος αυτή συνίσταται κατά την έρευνα μέσα σε φυσικά περιβάλλοντα, όπως είναι μια σχολική τάξη. Αυτή η μέθοδος παρατήρησης, όμως, ενέχει και κάποιες δυσκολίες. Πιο συγκεκριμένα, λόγω του ότι ο ερευνητής είναι υποχρεωμένος να συμμετάσχει στην ομάδα, δεν μπορεί να κρατάει παράλληλα σημειώσεις, και φυσικά δεν μπορεί να τα θυμάται όλα για να τα καταγράψει αργότερα. Έτσι χάνονται σημαντικές πληροφορίες κατά τη συλλογή δεδομένων.

Κατά τη μη συμμετοχική παρατήρηση, αντίστοιχα, ο ερευνητής απέχει από τα πλαίσια λειτουργίας και δράσης της ομάδας προς παρατήρηση, γι' αυτό και δε χαρακτηρίζεται ως μέλος της. Συνήθως κάθεται κάπου που να μην τραβάει την προσοχή των υπό έρευνα υποκειμένων και καταγράφει κατά τακτά διαστήματα τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα παιδιά μεταξύ τους και στα παιδιά με το δάσκαλο.

Για το λόγο αυτό, και για άλλους λόγους, τους οποίους αναπτύσσω παρακάτω, ο ερευνητής πρέπει να στηριχτεί στη δική του κρίση και να επιλέξει το είδος παρατήρησης, τα πρόσωπα και το χώρο που πιστεύει ότι μπορεί να μελετήσει για να φτάσει σε πέρας τη μελέτη.

Μπορούμε να διακρίνουμε δύο κατηγορίες έρευνας. Η μία κατηγορία συμπεριλαμβάνει τη θεωρία του θετικισμού και η άλλη τις θεωρίες της εθνομεθοδολογίας, της φαινομενολογίας και της συμβολικής αλληλεπίδρασης. Σε αυτές τις κατηγορίες αντιστοιχούν οι ποσοτικές και οι ποιοτικές μέθοδοι.

Πιο αναλυτικά, ο θετικισμός σαν όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Auguste Comte, Γάλλο φιλόσοφο του 19^{ου} αι. μ.Χ. (Cohen και Manion, 1994). Κατά τον Comte, πρέπει να βασιστούμε στην αισθητηριακή εμπειρία, που κυρίως έχει σχέση με το πείραμα, ούτως ώστε να γνωρίσουμε τον κόσμο και να ερμηνεύσουμε τα φαινόμενα που συμβαίνουν μέσα σε αυτόν. Ο θετικισμός έχει εξελιχθεί από τότε, όπως είναι φυσικό, κι έχει αλλάξει έννοια ή έχει τροποποιηθεί σε ορισμένα

σημεία. Έχει χρησιμοποιηθεί για να ονομάσει τη σχολή του λογικού θετικισμού, σύμφωνα με την οποία απαραίτητο στοιχείο για την ερμηνεία των φαινομένων είναι η επαλήθευσή τους (Cohen και Manion, 1994). Η ποσοτική μεθοδολογία που χρησιμοποιείται στο θετικισμό βασίζεται στη στατιστική ανάλυση και την αντικειμενικότητα του ερευνητή, ο οποίος εξηγεί τα φαινόμενα σύμφωνα με το νόμο αιτίου- αιτιατού. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι σαν όρος ο θετικισμός χρησιμοποιείται από τις φυσικές επιστήμες για να ερμηνεύσει τα φυσικά φαινόμενα. Δεν είναι αποτελεσματικός, όμως, για την ερμηνεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, καθώς η καθημερινή μας ζωή δεν μπορεί να μετρηθεί στα πλαίσια μιας φυσικής κλίμακας (Nesfield και Cookson, 1987).

Αυτό δικαιολογείται από το γεγονός ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά και τα κοινωνικά φαινόμενα είναι πολύ περίπλοκα για να ερμηνευθούν σύμφωνα με τις φυσικές επιστήμες. Για τέτοιες περιπτώσεις χρησιμοποιούμε μεθόδους της φαινομενολογίας, της εθνογραφικής μελέτης και της συμβολικής αλληλεπίδρασης.

Με λίγα λόγια, αυτό που πρεσβεύει η φαινομενολογία είναι ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά εξαρτάται από την εμπειρία, παρά από την εξωτερική πραγματικότητα που περιγράφει κανείς, φέρνοντας στο προσκήνιο την άμεση εμπειρία (English και English, 1958). Σημασία έχει η εμπειρία της καθημερινής ζωής για τους πρεσβευτές της εθνομεθοδολογίας. Κατά τον Garfinkel, η εθνογραφική μεθοδολογία επιχειρεί να πραγματευτεί πρακτικές δραστηριότητες, πρακτικές συνθήκες και πρακτικές κοινωνιολογικές συλλογιστικές ως θέματα εμπειρικής μελέτης και, δίνοντας στις πιο κοινότητες δραστηριότητες της καθημερινής ζωής την προσοχή που συνήθως δίνεται στα ασυνήθη γεγονότα, επιδιώκει να μάθει γι' αυτές, θεωρώντας τις ως αυτονομιμοποιημένα φαινόμενα (Garfinkel, 1968). Κατά τον ίδιο, ο ερευνητής πρέπει να μελετήσει πώς οι ίδιοι οι άνθρωποι ζουν κι ερμηνεύουν την καθημερινή τους ζωή, χωρίς να μένουν προσκολλημένοι σε αυτό που ονομάζουμε πραγματικότητα. Να δίνει, δηλαδή, σημασία στην πραγματικότητα του καθενός, όπως ο καθένας την κατανοεί και την ορίζει. Τέλος, η συμβολική αλληλεπίδραση υποστηρίζεται κυρίως από το Mead. Σύμφωνα με τις αρχές της, το ενδιαφέρον πρέπει να στραφεί στα σύμβολα που καθιστούν εφικτή την απόδοση νοήματος. Δηλαδή, ο ερευνητής δεν κάνει καμία εκ των προτέρων παραδοχή σχετικά με το τι συμβαίνει σε έναν οργανισμό και παίρνει στα σοβαρά, ακόμη και δίνοντας προτεραιότητα σε αυτές, τις αφηγήσεις των ίδιων των ατόμων που εμπλέκονται στα πλαίσια του οργανισμού αυτού (Cohen και Manion, 1994). Η διαδικασία απόδοσης νοήματος θα λέγαμε ότι είναι μια συνεχής διαδικασία, κατά την οποία ο άνθρωπος συνεχώς ανακατασκευάζει και τροποποιεί, ερμηνεύει κι αξιολογεί, αποδίδει νοήματα στη ζωή του. Τέλος, οι άνθρωποι τοποθετούν εαυτόν στη θέση των άλλων,

προσπαθώντας να σκεφτούν πώς θα λειτουργούσαν οι άλλοι στις περιπτώσεις που οι ίδιοι αντιμετωπίζουν.

Το κοινό στοιχείο και των τριών αυτών μεθόδων έρευνας είναι η κοινή δράση που χαρακτηρίζει τα ερευνώμενα υποκείμενα- στην περίπτωση μας τα νήπια και τη νηπιαγωγό- καθώς και η ελάχιστη επίδραση που έχει ο ερευνητής πάνω σε αυτήν. Έτσι, λοιπόν, θεώρησα ότι με αντιπροσώπευε περισσότερο η ποιοτική μεθοδολογία, σε σχέση με την ποσοτική μεθοδολογία, καθώς η παρατήρηση με επίκεντρο τον άνθρωπο είναι πιο αποδοτική για την έρευνά μου, παρά το πείραμα.

Η παρατήρηση σαν μέθοδος με βοήθησε να παρατηρήσω τις συμπεριφορές που οδηγούν στη διαμόρφωση του φύλου, με σκοπό να ερευνήσω ναί μεν το πώς διαμορφώνεται το φύλο, αλλά και το αν διαμορφώνεται στη νηπιακή ηλικία- αν μπορούμε να πούμε ότι διαμορφώνεται ποτέ, καθώς υπάρχουν αμφισβητήσεις και πάνω σε αυτή την άποψη. Έτσι, η αλληλεπίδραση ανάμεσα στα παιδιά μεταξύ τους και μεταξύ αυτών και της νηπιαγωγού, όπως επίσης και οι όποιοι διάλογοι, τα νεύματα, ο τρόπος σκέψης, ήταν δεδομένα που θα μπορούσα να διερευνήσω μόνο διαμέσου της άμεσης παρατήρησης και όχι διεξάγοντας ένα πείραμα με συγκεκριμένες τιμές και συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο. Μια τέτοια έρευνα απαιτούσε μελέτη εκ βάθους και όχι τυπική διερεύνηση των επιφανειακών στοιχείων. Συνεπώς κατέληξα στη μέθοδο της παρατήρησης- για την ακρίβεια της μελέτης περίπτωσης- την οποία ανέλυσα παραπάνω.

Στη συνέχεια θα αναλύσω την εθνομεθοδολογία, που είναι η ευρύτερη κατηγορία στην οποία ανήκει η μελέτη περίπτωσης. Η εθνογραφική μεθοδολογία, κατά την Πηγιάκη, είναι μία ανθρωπολογική μέθοδος κοινωνικής έρευνας όπου ο ερευνητής στρέφεται προς συγκεκριμένους χώρους της κοινωνίας και επιζητεί να κατανοήσει σε βάθος τη λειτουργία τους (Πηγιάκη, 1988).

Σύμφωνα με την εθνογραφική μελέτη, ο εθνογράφος οφείλει να είναι ευαίσθητος, δηλαδή είναι πολύ σημαντικό να πλησιάσει το ερευνώμενο υποκείμενο με ευαισθησία, ώστε να χρησιμοποιήσει τη μέθοδο με σωστό και γνήσιο τρόπο- πώς θα κινηθεί στο χώρο και με ποιο τρόπο θα πλησιάσει τα ερευνώμενα πρόσωπα. Κι αυτό θα μπορούσε να το επιτύχει, σύμφωνα με την Πηγιάκη, αν καταφέρει να αποστασιοποιηθεί από τις προκαταλήψεις και τις απόψεις του, ώστε να είναι αντικειμενικός κατά τη μελέτη του. Ο ερευνητής, δηλαδή, οφείλει να σκεφτεί τις όψεις της ταυτότητάς του, να σκεφτεί αν οι πρακτικές που υιοθετεί κάθε φορά επηρεάζουν τις γνωστικές του απόψεις και να κινηθεί ανάλογα (Mason, 2002). Επιπλέον, θα πρέπει να μπορεί να αλλάζει το περιεχόμενο των ερωτήσεων και των υποθέσεων που έχει ήδη σκεφτεί ο ίδιος, σε περίπτωση που δε συμβαδίζουν με τα ευρήματά του, με στόχο να κατευθύνει προς άλλους τομείς την έρευνα, που θα τον βοηθήσουν να

εξάγει τα κατάλληλα συμπεράσματα. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να μπορεί να προσαρμόζεται στις εκάστοτε περιστάσεις και συνθήκες που θα του παρουσιαστούν και όχι να εφησυχάζεται, πάντα κατά την Πηγιάκη.

Στην εθνογραφική μεθοδολογία έχουν ιδιαίτερη σημασία οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στον ερευνητή και τα ερευνώμενα πρόσωπα. Αυτές μπορεί να είναι είτε στενές και φιλικές είτε δύσκολες και απειλητικές. Για το λόγο αυτό ο ερευνητής πρέπει να είναι σε θέση να προβλέψει από πριν τις όποιες αντιδράσεις και να προσχεδιάσει την είσοδό του και τον τρόπο δράσης του στο χώρο της έρευνας. Αν καταφέρει να αναπτύξει υγιείς σχέσεις με τα ερευνώμενα πρόσωπα, θα μπορέσει να φέρει εις πέρας τη μελέτη του, και μάλιστα να βοηθηθεί σε μεγάλο βαθμό. Έτσι, θα τον αντιμετωπίσουν ως έμπιστο και αξιόπιστο άνθρωπο, που βρίσκεται εκεί για κάποιο σκοπό ωφέλιμο. Βέβαια, ο ερευνητής δεν είναι ποτέ σε θέση να γνωρίζει τι σκέφτονται ακριβώς οι άλλοι γι' αυτόν, τουλάχιστον όμως μπορεί να δημιουργήσει και να αφήσει καλές εντυπώσεις.

Άλλη μια απόφαση που πρέπει να πάρει ο ερευνητής είναι να επιλέξει σωστά τον κοινωνικό πληθυσμό τον οποίο θα μελετήσει. Εγώ, κατά συνέπεια, επέλεξα τα νήπια και τη νηπιαγωγό τους, με σκοπό να διερευνήσω τις διαστάσεις που παίρνει το φύλο μέσα στην αίθουσα του νηπιαγωγείου. Για το λόγο αυτό έπρεπε να μελετήσω έναν αριθμό βιβλίων, ώστε να κατατοπιστώ πάνω στο θέμα μου και να μου δημιουργηθούν περαιτέρω ερωτήματα, που θα έπρεπε να εξετάσω. Πρέπει, δηλαδή, σύμφωνα με την Πηγιάκη, να έρθει ο ερευνητής σε επαφή με τη βιβλιογραφία του θέματος που ερευνά, ώστε να διαμορφώσει μία γενική εικόνα των προβλημάτων της (Πηγιάκη, 1988). Όπως συμπληρώνει ο Mason, πρέπει να προετοιμαστεί ο ερευνητής τόσο πρακτικά όσο και πνευματικά πριν ξεκινήσει την έρευνά του (Mason, 2002).

Μια άλλη επιλογή που καλείται να κάνει ο ερευνητής είναι τα μέσα με τα οποία θα διεξάγει την έρευνά του. Κυρίως χρησιμοποιείται η συνέντευξη και η παρατήρηση στην εθνογραφική μελέτη. Η συνέντευξη είναι μια τεχνική που έχει σκοπό να οργανώσει μία σχέση προφορικής επικοινωνίας ανάμεσα σε δύο πρόσωπα, το συνεντευκτή και των ερωτώμενο, έτσι ώστε να επιτρέψει στον πρώτο τη συλλογή ορισμένων πληροφοριών από το δεύτερο πάνω σε ένα συγκεκριμένο θέμα (Φίλιας, 1977). Είναι, επιπλέον, μια ερευνητική μέθοδος, που στόχο έχει να αξιολογήσει ή να εκτιμήσει κάποιες πλευρές του ατόμου, να αποτελέσει στοιχείο στην επιλογή ή στην προώθηση ενός εργαζομένου, να επιφέρει τη θεραπευτική αλλαγή(π.χ. ψυχιατρική συνέντευξη), να ελέγξει και να αναπτύξει υποθέσεις, να συγκεντρώσει τα στοιχεία για πειραματικές καταστάσεις και, τέλος, να δειγματολογήσει τις απόψεις των ερωτώμενων(π.χ. συνεντεύξεις σε σπίτια). Σημασία, λοιπόν, για τη

συνέντευξη έχει η συζήτηση, η συνδιαλλαγή μεταξύ του συνεντευκτή και του συνεντευξιαζόμενου, αυτού που αναζητά κι αυτού που κατέχει τις πληροφορίες αντίστοιχα (Cohen – Manion, 1994).

Δε χρησιμοποίησα, φυσικά, τη συνέντευξη με τα νήπια ως μέθοδο για να συλλέξω τα δεδομένα μου, καθώς ήταν πολύ μικρά ηλικιακά και δε θα μπορούσαν να μου απαντήσουν επαρκώς- ούτε καν να κατανοήσουν πλήρως τις ερωτήσεις μου. Αλλά τη χρησιμοποίησα για να αντλήσω πληροφορίες από τη νηπιαγωγό, να λύσω κάποιες απορίες μου και γενικότερα να δω τις θέσεις της πάνω στη διαμόρφωση του φύλου.

Όσον αφορά την παρατήρηση, το μεγαλύτερο πλεονέκτημα είναι ότι επιτρέπει την άμεση καταγραφή της αυθόρμητης συμπεριφοράς (Φίλιας, 1977). Έτσι, είναι δυνατόν να καταγραφούν οι άμεσες και τυπικές συμπεριφορές των υπό έρευνα προσώπων, όπως επίσης και οι μη λεκτικές τους συμπεριφορές. Μελετούνται, λοιπόν, οι στάσεις, οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους, οι ρόλοι που αναλαμβάνει ο καθένας, οι εκφράσεις, οι χειρονομίες, τα διαστήματα σιωπής και παύσης, ο τόνος και ο χρωματισμός της φωνής τους, στοιχεία ιδιαίτερα σημαντικά για τον ερευνητή (Πηγιάκη, 1988).

Εγώ επέλεξα τη μη συμμετοχική παρατήρηση, καθώς πιστεύω ότι ταιριάζει περισσότερο στο χαρακτήρα που έχω. Δε θα μπορούσα, άλλωστε, να επιλέξω τη συμμετοχική παρατήρηση, επειδή δεν είχα κανένα λόγο γι' αυτή την επιλογή. Θα έπρεπε, δηλαδή, να συμμετάσχω στην ομάδα, είτε ως μέλος -κάτι που δεν ήταν λογικό λόγω της μικρής ηλικίας των παιδιών - είτε ως δασκάλα, κάτι που δε θα με βοηθούσε, γιατί θα επηρέαζα τα αποτελέσματα της έρευνας. Συνεπώς, δεν είχα λόγο συμμετοχής στην ομάδα. Επιπλέον, έχω βρεθεί αρκετές φορές στο νηπιαγωγείο και μπορούσα αρκετά εύκολα να παρατηρήσω τα παιδιά και τη νηπιαγωγό, πράγμα που έχω κάνει και ως φοιτήτρια, για τις ανάγκες μαθημάτων που είχα επιλέξει. Κρατώντας απόσταση από τα υπό έρευνα υποκείμενα, προσπαθούσα να ξεχάσουν τα παιδιά την παρουσία μου, όσο αυτό είναι δυνατόν, γεγονός που βοηθούσε τα παιδιά κυρίως να λειτουργούν ελεύθερα. Ακόμη, μπορούσα να κρατάω σημειώσεις κατά τη διάρκεια της παρατήρησής μου, οι οποίες θα μου χρησίμευαν αργότερα, για την ανάλυση των δεδομένων. Πιστεύω ότι δεν έχω τις απαραίτητες γνώσεις, ώστε να μπορούσα να καλυφτώ επαρκώς και να γίνω μέλος της ομάδας, αξιοποιώντας το γεγονός, χωρίς να επηρεάζομαι από τις προσωπικές μου απόψεις. Αλλά και δε θα μπορούσα να κρατάω σωστά τις σημειώσεις μου, κι έτσι δε θα μπορούσα να φτάσω σε αντικειμενικά συμπεράσματα. Αυτός ήταν ένας επιπλέον λόγος που απέρριψα τη συμμετοχή ως μέθοδο παρατήρησης.

Οι σημειώσεις που κράτησα μέσα από τη διαδικασία της παρατήρησης καταγράφηκαν σχεδόν παράλληλα με τα γεγονότα και τις αλληλεπιδράσεις των παιδιών. Έτσι κατάφερα να καταλήξω στα δικά μου

συμπεράσματα, που προσπάθησα να τα δικαιολογήσω μέσα από διάφορες θεωρίες, αλλά και προσωπικές θέσεις δικές μου και της νηπιαγωγού φυσικά, από την οποία πήρα και συνέντευξη.

Όσο για τα προβλήματα που συναντά ο ερευνητής, τα κυριότερα είναι το πολιτικό, το προσωπικό και το ηθικό. Αναλύοντάς τα ένα ένα, το πολιτικό πρόβλημα οφείλεται στην παραμονή του ερευνητή μέσα στο χώρο και στην ανάμειξή του στα γεγονότα, καθώς εκλαμβάνεται ως άτομο που θέλει να έχει τον έλεγχο και που απειλεί αντίστοιχα την εξουσία κάποιου άλλου- στην προκειμένη περίπτωση της νηπιαγωγού. Το προσωπικό πρόβλημα αφορά τα συναισθήματα και τις σχέσεις μεταξύ των μελών της ομάδας- συμπεριλαμβανομένου και του ερευνητή. Μπορεί να αφορά τη θέση και την υπόληψή των μελών της ομάδας, αλλά και τον ίδιο του τον εαυτό. Όπως σημειώνει και η Πηγιάκη, ο ερευνητής δε θα ήθελε να δει τον εαυτό του κάτω από το φακό της έρευνας, με κίνδυνο να αποκαλυφτούν οι αδυναμίες του (Πηγιάκη, 1988). Δηλαδή, θα μπορούσα να βρεθώ η ίδια σε δίλημμα- αν είχα επιλέξει τη συμμετοχική παρατήρηση- τι θα έκανα με τα παιδιά. Μπορεί κι εγώ η ίδια να έκανα διακρίσεις στα παιδιά και γενικότερα να τα αντιμετώπιζα με τρόπο που δε θα ήθελα να δείξω προς τα έξω. Προσωπικά, δεν αντιμετώπισα αυτού του είδους τη δυσκολία, καθώς η νηπιαγωγός ήταν πολύ νέα και είχε και η ίδια κάνει κάποια έρευνα κατά τα φοιτητικά της χρόνια. Συνεπώς, είχε γνώση των δυσκολιών που μπορούσαν να προκύψουν και ήταν πρόθυμη να με βοηθήσει όποτε χρειαζόμουν. Μάλιστα, δεν είχε κανέναν ενδοιασμό να με συστήσει στα παιδιά ως τη νέα τους κυρία για λίγες μέρες, ώστε να μη μου δημιουργούν προβλήματα μέσα στην τάξη. Τέλος, υπάρχει και το ηθικό πρόβλημα, που έχει σχέση με το πώς αντιμετωπίζει ο ερευνητής τα υπό έρευνα πρόσωπα, γιατί πρέπει να είναι συγκαταβατικός και να μην έρχεται σε αντίθεση με τις ηθικές αρχές τους. Έτσι, δε θα νιώθουν ένοχοι απέναντι στον ερευνητή και θα λειτουργούν ελεύθερα. Γι' αυτό κι εγώ η ίδια δίσταζα και δεν ήμουν σίγουρη αν θα μπορούσα να αντεπεξέλθω στα καθήκοντά μου ως ερευνήτρια, καθώς ήταν αρκετές οι φορές που ήθελα να παρέμβω στις πράξεις των παιδιών. Δεν το έκανα, όμως, γιατί δεν ήθελα να επέμβω σε ηθικού τύπου ζητήματα. Άλλωστε, η δουλειά μου ήταν να καταγράψω και όχι να συμμετάσχω με οποιονδήποτε τρόπο. Δεν ξέρω, βέβαια, πώς θα αντιδρούσα αν ήμουν εγώ η νηπιαγωγός. Μπορεί και να ήμουν πιο αυστηρή σε τέτοια θέματα.

Η έρευνά μου κράτησε συνολικά οχτώ μέρες, και η κάθε παρατήρηση είχε διάρκεια 1- 1.30 ώρα. Τα παιδιά ήταν συνολικά 14, από τα οποία τα 7 ήταν κορίτσια και τα άλλα 7 αγόρια. Για την καταγραφή της παρατήρησης χρησιμοποίησα μόνο σημειώσεις που έγραφα κατά τη διάρκεια της παρακολούθησης, γιατί το θεώρησα δύσκολο να καταγράψω τις συζητήσεις των παιδιών και τις κινήσεις τους με

μαγνητόφωνο ή βιντεοκάμερα, χωρίς να το αντιληφθούν τα παιδιά. Προτίμησα να πηγαίνω στο νηπιαγωγείο μετά τις 9, ώστε να έχουν ήδη συγκεντρωθεί όλα τα παιδιά και να μπορέσω να έχω περισσότερα υποκείμενα προς παρατήρηση. Έτσι κατάφερα να φτάσω εις πέρας την έρευνα και να οδηγηθώ σε χρήσιμα για την εργασία μου συμπεράσματα.

Σε γενικές γραμμές, δεν παρατήρησα έντονες διακρίσεις φύλου ή οποιοσδήποτε άλλες διακρίσεις. Παρόλο, δηλαδή, που υπήρχαν και Αλβανάκια μέσα στην τάξη, η νηπιαγωγός δε σχολίασε καθόλου το γεγονός. Μόνο μια μέρα που τη ρώτησα εγώ για τον Αρούκ, επειδή το όνομά του δε μου φαινόταν ελληνικό, μου εξήγησε ότι ήταν από την Αλβανία και η αδερφή του ήταν η Βαγγελιώ. Της είπα ότι δε φαίνονται ότι είναι από ξένη χώρα- ούτε φτωχό ντύσιμο ούτε στην ομιλία της γλώσσας, ούτε οποιαδήποτε άλλη ένδειξη δεν έδειχναν την καταγωγή τους, ίσως να έφταιγε και η δική μου προκατάληψη. Η νηπιαγωγός μου εξήγησε ότι έχουν χρόνια στην Ελλάδα, και μάλιστα ότι τα παιδιά γεννήθηκαν εδώ. Δεν είχε κανένα πρόβλημα μαζί τους, είχαν ενσωματωθεί πολύ καλά μέσα στην τάξη και ήταν ίσα με όλα τα παιδιά. Αυτό μου άρεσε πολύ και μπορώ να πω ότι γενικά μου άρεσε το κλίμα μέσα στην τάξη. Πιστεύω ότι ήταν από τα καλύτερα τμήματα, αν όχι το καλύτερο, που έχω παρακολουθήσει.

Δυσκολίες της έρευνας

Κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου αντιμετώπισα κάποιες μικρές, θα τις χαρακτηρίζα, δυσκολίες. Αρχικά, μια πρώτη δυσκολία ήταν το τι θα έλεγα στη νηπιαγωγό σχετικά με το θέμα της έρευνάς μου. Όπως ήταν λογικό, με ρώτησε από την πρώτη κιόλας στιγμή που γνωριστήκαμε ποιο θα ήταν το θέμα μου. Εγώ της απάντησα ότι θα έπρεπε να εστιάσω στο παιχνίδι των παιδιών και γενικότερα να παρατηρήσω οτιδήποτε διαφορετικό και περίεργο στοιχείο εμφανίζει η συμπεριφορά τους κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού. Ήταν, σίγουρα, πολύ αόριστη απάντηση, που ούτε καν κάλυψε εμένα την ίδια, όμως η νηπιαγωγός, η οποία είχε παρακολουθήσει πρόσφατα ένα πρόγραμμα επιμόρφωσης, έδειξε πολύ πρόθυμη να με βοηθήσει σε οποιαδήποτε απορία έχω και να μου δώσει οποιαδήποτε πληροφορία χρειάζομαι. Γνώριζε ότι η έρευνα απαιτεί αφοσίωση και όχι ιδιαίτερη συμμετοχή στα πλαίσια της τάξης. Αυτό με βοήθησε πολύ κι έδωξε ένα πρώτο άγχος που είχα.

Μια δεύτερη δυσκολία ήταν το πώς θα κατάφερα να διεξάγω πραγματικά μια μη συμμετοχική έρευνα, καθώς είναι γενικά δύσκολο να αντισταθεί κανείς σε όλες τις παιδικές φατσούλες που σε πλησιάζουν για να σε γνωρίσουν και να παίξουν μαζί σου, έχοντας την περιέργεια και την ανάγκη να σε εντάξουν στο δικό τους σύνολο, ως ένα καινούριο μέλος. Το πρόβλημα αυτό επίσης λύθηκε, αφού η νηπιαγωγός με παρουσίαση από την πρώτη μέρα κιόλας ως την καινούρια τους κυρία, που θα έπρεπε να με ακούν. Εξήγησε ότι θα κάθομαι εκεί και απλά θα τους βλέπω, και παρακάλεσε τα παιδιά να είναι φρόνιμα και να μη με ενοχλούν. Αυτή η ενέργειά της βοήθησε στο να με σέβονται τα παιδιά, όπως και η ίδια τόνισε, και στο να λύσουν την απορία τους εξαρχής, χωρίς να χρειάζεται να με πλησιάζουν συνεχώς. Βέβαια, πλέον τα παιδιά, θεωρώντας με δασκάλα τους, έρχονταν σε μένα για να λύσουν τις μεταξύ τους διαφορές, για να κάνουν τα παράπονά τους και για να μου κάνουν ερωτήσεις του τύπου τι ώρα θα φάνε, αν θα ξανάρθω την επόμενη μέρα κτλ. τις περισσότερες φορές τα παρέπεμπα στην κυρία τους, διαφορετικά περιοριζόμουν σε μονολεκτικές απαντήσεις, ναι, όχι, σε λίγο.

Ακόμη, αντιμετώπισα το δίλημμα αν θα έπρεπε να χρησιμοποιήσω γραπτές σημειώσεις που θα κρατούσα η ίδια, με το ρίσκο παράλειψης κάποιων περιστατικών, ή αν θα έπρεπε να χρησιμοποιήσω κάποιο εποπτικό μέσο- μαγνητόφωνο ή βιντεοκάμερα, με το ρίσκο να το αντιληφθούν τα παιδιά και να μη λειτουργούν ελεύθερα. Σαφώς προτίμησα το πρώτο, το θεώρησα καλύτερο για την καταγραφή της παρατήρησης.

Τις πρώτες δύο μέρες είχα δυσκολία ως προς το γεγονός ότι δεν μπορούσα να πλησιάσω πολύ το χώρο όπου έπαιζαν τα παιδιά, γιατί αυτά επηρεάζονταν από την παρουσία μου και ασχολούνταν μαζί μου. Αυτό δεν έγινε και τις υπόλοιπες μέρες, όταν πλέον με είχαν συνηθίσει μέσα στην τάξη. Βέβαια, ακόμα κι όταν καθόμουν μακριά, δεν υπήρχε δυσκολία. Έτσι κι αλλιώς η αίθουσα ήταν μικρή και τα παιδιά λίγα, οπότε μπορούσα και να τα παρακολουθώ και να τα ακούω.

Επιπλέον πρόβλημα θεωρούσα την εποχή που διάλεξα για να πραγματοποιήσω την έρευνά μου. Όπως προανέφερα, ο λόγος ήταν οι πανεπιστημιακές μου υποχρεώσεις σχετικά με τα μαθήματα, και έτσι αναγκάστηκα να μείνω πίσω. Περίμενα, λοιπόν, ότι, λόγω του ότι είναι καλοκαίρι, και- όπως μου είπε και η ίδια η νηπιαγωγός- τα παιδιά τα είχαν πολύ χαλαρά και τα μαθήματα δε γίνονταν μέσα στα τυπικά πλαίσια, περισσότερο λόγω ζέστης αλλά και λόγω ολοκλήρωσης της διδακτέας ύλης, δε θα μπορούσα να παρατηρήσω όπως θα έπρεπε τα παιδιά. Κι όμως, ακριβώς επειδή τα παιδιά ήταν ελεύθερα, έβγαλαν τον πραγματικό τους εαυτό και δρούσαν αυτόνομα, χωρίς τις επιταγές της νηπιαγωγού. Συνεπώς, είχα τη δυνατότητα να παρακολουθήσω το ελεύθερο παιχνίδι τους, τους μεταξύ τους διαλόγους και τις αντιλήψεις τους, που προέκυπταν μέσω αυτών.

Ένα τελευταίο πρόβλημα που αντιμετώπισα είναι η περίπτωση ενός από τα παιδιά, ο Κωστής. Με το συγκεκριμένο παιδί αντιμετώπισα δυσκολίες, γιατί ήταν πολύ χυδαίος θα μπορούσα να πω. Βέβαια, ένα μικρό παιδί δεν έχει πλήρη επίγνωση των πράξεων και λεγομένων του, αλλά όχι ότι δεν καταλάβαινε και καθόλου. Ο τρόπος και η στιγμή που χρησιμοποιούσε το συγκεκριμένο φρασεολόγιο έδειχναν ότι κατανοεί το αποτέλεσμα και τον αντίκτυπό του. Μου ήταν πολύ δύσκολο, λοιπόν, να κρατηθώ και να μην ασχοληθώ μαζί του, γιατί και ο ίδιος με προκαλούσε και με ενοχλούσε πραγματικά. Παραδέχομαι ότι αν ήμουν στη θέση της νηπιαγωγού θα αντιδρούσα προφανώς με τον ίδιο τρόπο, γιατί και με το που προσπαθούσα να τον αγνοήσω, ο ίδιος έκανε τα πάντα για να τον προσέξω. Συν τοις άλλοις, ενοχλούσε και τα υπόλοιπα παιδιά, και δεν ξέρω πώς θα μπορούσε να εξελιχθεί αυτό το παιδί, διατηρώντας αυτές τις απόψεις και δρώντας με τον ίδιο τρόπο καθώς θα μεγαλώνει.

Σε γενικές γραμμές, ευτυχώς, οι δυσκολίες που προέκυψαν πριν και κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου, εξαλείφθηκαν και δεν αποτέλεσαν ουσιαστικό εμπόδιο στην πραγματοποίησή της.

Χώρος διεξαγωγής

Ο χώρος που επέλεξα για την πραγματοποίηση της έρευνάς μου είναι ένας δημοτικός παιδικός σταθμός στην Κατερίνη. Λόγω του ότι ήμουν τεταρτοετής και είχα αρκετές εργασίες και υποχρεώσεις με τα μαθήματα των δύο τελευταίων εξαμήνων του έτους, δεν μπόρεσα να πραγματοποιήσω την έρευνα νωρίτερα, κι έτσι έπρεπε να γίνει το καλοκαίρι. Καθώς, λοιπόν, το καλοκαίρι μένουμε οικογενειακώς στην Κατερίνη, ο τόπος διεξαγωγής της έρευνας ήταν η Κατερίνη. Ο λόγος που επέλεξα τον παιδικό σταθμό αυτό ήταν ότι ήταν στο κέντρο της πόλης και επιπλέον λειτουργούσε και τους θερινούς μήνες, πράγμα που δε συμβαίνει με τα νηπιαγωγεία.

Πίστευα, όμως, ότι θα συναντούσα κάποιες δυσκολίες, που είχαν σχέση με το γεγονός ότι το καλοκαίρι τα παιδιά είναι πιο ελεύθερα και το μάθημα που γίνεται, αν γίνεται, είναι τελείως τυπικό και υποτυπώδες. Πώς θα έκανα την παρατήρηση και πώς θα παρατηρούσα και τη νηπιαγωγό, η οποία ήταν αρκετή ώρα εκτός της τάξης; Ήταν ερωτήματα που με απασχολούσαν, αλλά που τελικά δε μου δημιούργησαν πρόβλημα, καθώς οι διάλογοι των παιδιών ήταν πλούσιοι και η νηπιαγωγός συνέβαλε αρκετά στην έρευνά μου. Ίσα ίσα, θα έλεγα ότι το γεγονός ότι δε γινόταν το μάθημα κανονικά, στα τυπικά πλαίσια, συνέβαλε στο να μπορώ να παρακολουθήσω το ελεύθερο παιχνίδι των παιδιών και στο να υπάρχει ένα ευχάριστο και χαλαρό κλίμα μέσα στην τάξη, που να κάνει την παρουσία μου και ευχάριστη και ανεπαίσθητη για τα παιδιά.

Ο χώρος, λοιπόν, ήταν μια αίθουσα διδασκαλίας, μικρή και όχι ευρύχωρη, γεγονός που βοήθησε στο να μπορώ να παρατηρώ τα παιδιά ακόμα και από απόσταση, καθώς οι αποστάσεις ήταν μικρές και δεν δυσκόλευαν την παρατήρησή μου. Διάλεξα μια αίθουσα διδασκαλίας, καθώς είναι αρκετά πιο εύκολο να παρατηρείς τα παιδιά σε ένα χώρο όπου είναι συνηθισμένα να κυκλοφορούν και να δρουν ελεύθερα. Σε αντίθεση, κάποιος άλλος χώρος, π.χ. μια παιδική χαρά, θα με δυσκόλευε, γιατί τα παιδιά δε θα ήταν συγκεντρωμένα σε ένα μέρος και σαν ανοιχτός χώρος που θα ήταν, δε θα μπορούσα να ακούσω καλά τους διαλόγους τους.

Τα παιδιά ήταν συνολικά δώδεκα, από τα οποία τα 4 ήταν προνήπια. Ακριβώς επειδή είχα να κάνω με παιδιά, τα οποία έχουν την περιέργεια και την ανάγκη να οικειοποιούν τα καινούρια πρόσωπα, έπρεπε να είμαι όσο το δυνατόν διακριτική μέσα στην αίθουσα. Αρχικά επέλεξα να κάθομαι στην έδρα, μέχρι να συνηθίσουν την παρουσία μου τα παιδιά, και στη συνέχεια προσπάθησα να πλησιάσω πιο κοντά, επιλέγοντας να κάθομαι στη μέση της αίθουσας, ακόμα και κάποιες

φορές να πλησιάζω τον τόπο όπου παίζουν. Την πρώτη φορά που το επιχείρησα αυτό, τα παιδιά ασχολούνταν μαζί μου, τους τραβούσα την προσοχή, όσο κι αν προσπαθούσα αν τα αποφεύγω, καθώς δεν τα κοιτούσα και δεν τα μιλούσα. Γι' αυτό ξαναπομακρύνθηκα. Όμως ξαναδοκίμασα μετά από δυο μέρες, όταν πλέον με είχαν συνηθίσει, και τελικά συνειδητοποίησα πλέον τα παιδιά δεν μου έδιναν ιδιαίτερη σημασία. Τελικά αποφάσισα να κάθομαι στην έδρα, από όπου μπορούσα να έχω καλύτερη οπτική επαφή- η ακουστική επαφή δε με απασχολούσε, αφού οι αποστάσεις ήταν πολύ μικρές- και μόνο όποτε έκρινα ότι θα ήταν καλύτερο να πλησιάσω για να παρατηρήσω κάτι με περισσότερη προσοχή, πλησιάζα περισσότερο.

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

[Αρχικά, θα ήθελα σε αυτό το σημείο να διευκρινίσω ότι θα ήθελα να κρατήσω την ανωνυμία των παιδιών και της νηπιαγωγού. Για το λόγο αυτό, τα ονόματα τα παιδιών και της νηπιαγωγού που αναφέρονται δεν είναι τα πραγματικά τους ονόματα. Ακολουθούν οι παρατηρήσεις της κάθε ημέρας.]

1^η παρακολούθηση

ΤΡΙΤΗ 5-7-'05

Ξεκίνησα την παρακολούθησή μου την πρώτη μέρα στις 9.45 και διήρκησε ως τις 11.30. Η νηπιαγωγός των παιδιών με σύστησε στα παιδιά ως τη νέα τους «κυρία» και για λίγες μέρες θα πρέπει να κάνουν ό,τι τους ζητάω και να μου απαντούν σε ό,τι τους ρωτάω. Μου εξήγησε ότι το έκανε αυτό για να με σέβονται και να μην κάνουν σαν παλαβά, λόγω και του ότι, σαν όλα τα παιδιά, ενθουσιάζονται με ένα καινούριο άτομο μέσα στην τάξη. Στην αρχή μού έκαναν κάποιες ερωτήσεις και εξηγούσαν στα παιδιά που ήρθαν αφού ξεκίνησα την παρακολούθηση, ότι ήμουν η καινούρια κυρία. Δεν είχα, όμως, πρόβλημα ως προς τη μη συμμετοχική παρατήρηση, καθώς με τις μονολεκτικές απαντήσεις μου ή και με τη σιωπή και αγνόησή μου σε ό,τι με ρωτούσαν, τα παιδιά σιγά σιγά με αγνόησαν και έπαιζαν κανονικά μεταξύ τους, σαν να μην ήμουν εκεί. Μόνο αν μάλωναν ή αν είχαν κάποια απορία, όπως τι ώρα θα φάνε, απευθυνόντουσαν προς εμένα. Τα περιστατικά που ακολουθούν έχουν καταγραφεί κρατώντας εγώ η ίδια προσωπικές σημειώσεις την ώρα της παρακολούθησης.

9.45- 10: Δύο κορίτσια, η Έφη. και η Μαρία Δ., παίζουν στη γωνιά με τα κουζινικά το παιχνίδι μαμά- κόρη. Ήταν φανερό ότι ήξεραν πώς κάνει ένα παιδί, που είναι ανήμπορο και συνεχώς έχει απαιτήσεις και πώς πρέπει να είναι μια μαμά, που ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του παιδιού της και το φροντίζει. Αυτό φαίνεται και από το διάλογό τους:

Μαρία Δ: Μαμά, σέλω νερό.

Έφη: Μίλα καλά, όπως εγώ.

Στη συνέχεια μαγειρεύουν και η Έφη ταΐζει την Μαρία Δ, την κόρη. Παράλληλα, της κάνει και μάθημα.

Έφη: Κοίτα, είδες πώς ψήνεται το φαγητό μας;

Στη συνέχεια, η Μαρία Μ., η Μαρία Καλ. και ο Ντίνος είχαν συζήτηση για τα παπούτσια τους, στα οποία αναγράφονταν τα ονόματά τους, για να ξέρουν ποιανού είναι τα παπούτσια. Έκαναν έλεγχο η Μαρία Μ. με την Μαρία Καλ, γιατί είχαν ίδια παπούτσια και έπρεπε να δουν ποια παπούτσια είναι της καθεμιάς. Ο Ντίνος, όμως, είπε ότι τα δικά του παπούτσια δε χρειαζόταν να γράφουν πάνω το όνομά του, γιατί είναι μαύρα.

Στη γωνιά του οικοδομικού υλικού τα αγόρια παίζουν με τα τουβλάκια και μαζί τους και η Θεανώ με την Χριστίνα. Η Θεανώ λέει στην Χριστίνα ότι τα κορίτσια δεν παίρνουν τα μπλε τουβλάκια.

10- 10.15: Τα δύο κορίτσια, η Έφη και η Μαρία Δ., συνεχίζουν να παίζουν μαμά και κόρη. Η μαμά λούζει τα μαλλιά του μωρού της και μετά το κάνει μπάνιο.

- Μην κουνιέσαι, της λέει.

Μετά από λίγο έρχεται ο Θανάσης και μου λέει: «Κυρία, άμα κάποιο παιδάκι μας χτυπήσει, βγαίνει έξω. Αν είναι μικρή, λέμε συγγνώμη, αν είναι μεγάλη, βγαίνουμε έξω.

Τα δύο κορίτσια συνεχίζουν το παιχνίδι μαμά- κόρη και το παιδί, η Μαρία Δ, μιλάει με παιδική φωνή.

- Μαμά, κοίτα! Και δείχνει ένα παιχνιδάκι.

10.15- 10.30: Μαρία Μ. προς Γιώργο Καλ:

- Πρέπει να με παντρευτείς, ή εμένα ή εκείνη, και δείχνει τη Χριστίνα. Παράλληλα, στο παιχνίδι μαμάς- κόρης, το παιδί- η Μαρία Δ.- έχει συνέχεια απορίες και μιλάει με παιδική φωνή, ενώ η μαμά-Έφη- μιλάει σαν να ξέρει τα πάντα και έχει ύφος μεγάλου.

10.30- 10.45: Στο παιχνίδι μαμάς- κόρης, τα κορίτσια αποφάσισαν να αλλάξουν ρόλους. Έτσι, η Μαρία Δ. γίνεται η μαμά και η Έφη η κόρη. Ταυτόχρονα, αλλάξανε φωνές και ύφος. Η Μαρία Δ. μιλούσε πλέον κανονικά και είχε ύφος μεγάλης, ενώ η Έφη μιλούσε σαν μωρό και κρατούσε το χέρι της μαμάς, περπατώντας με αστάθεια.

Η Μαρία Καλ. ξάπλωσε και έκανε την άρρωστη. Η Μαρία Μ., που έκανε το γιατρό, της σήκωσε το φόρεμα και γελώντας είπε:

- Το βρακί σου!

Πήγε κοντά τους και ο Γιώργος Καλ. και της σήκωσε το φόρεμα και κατευθείαν η Μαρία Καλ. το κατέβασε και του λέει:

- Ε, τι κάνεις!

- Το βρακί σου!, λέει ο Γιώργος Καλ. Αυτό συνεχίστηκε και από την Μαρία Μ.- γιατρό και από τον Κωνσταντίνο και γελούσαν. Την Μαρία Καλ. δεν την ενοχλούσε πλέον, το συνήθισε. Η Μαρία Μ. γιάτρευε την Μαρία Καλ. και την περιποιόταν, ενώ ο Γιώργος Καλ. κυρίως τις παρακολουθούσε τι λέγανε και τι κάνανε.

Στη γωνιά του οικοδομικού υλικού, τρία αγόρια, ο Γιώργος Κοσ. , ο Ντίνος και ο Άγγελος έφτιαζαν ένα τεράστιο όπλο από τουβλάκια και δεν άφηναν τα κορίτσια να παίζουν μαζί τους. Είχαν παράλληλα «αντρικές» κουβέντες και σχολίαζαν τα γεννητικά τους όργανα και αποκαλούσαν ο ένας τον άλλο «τσουτσού» και «τσουτσούρη» , «κλανιάρη» και «κατουρλιάρη» και όλο γελούσαν. Δε συζητούσαν για τίποτε άλλο.

10.45- 11: Κάποια στιγμή μπήκε η νηπιαγωγός μέσα στην τάξη και είπε στα παιδιά να μαζέψουν όλα τα πράγματα, τα αγοράκια να μαζέψουν τα τουβλάκια στη σακούλα και τα κοριτσάκια τα κουζινικά και τα ζωάκια με τις κούκλες μέσα στο κουτί.

Μαρία Μ: «Όχι, μόνο τα κοριτσάκια τα κουζινικά» , λέει στον Θανάση.

Νηπιαγωγός προς Μαρία Μ.: «Τα κοριτσάκια είπαμε τα κουζινικά και τα ζωάκια. Εσείς τι είστε; Κοριτσάκια. Για να δούμε, τα κορίτσια θα τελειώσουν πιο γρήγορα ή τα αγόρια;» .

Έφη: «Κυρία, τα κορίτσια τελείωσαν πιο γρήγορα!» .

11- 11.15: Είναι η ώρα του φαγητού. Όλα τα παιδιά κάθησαν στα τραπέζια να φάνε και σε ένα από τα τρία τραπέζια τα παιδιά συζητάνε για το μπάνιο στη θάλασσα. Ο Ντίνος λέει:

- Ο άντρας φοράει σορτσάκι και η γυναίκα παντελόνι.

11.15- 11.30:Μετά το φαγητό, η νηπιαγωγός είπε στα παιδιά να ζωγραφίσουν και τους μοίρασε κόλλες.

Μαρία Μ. προς Μαρία Καλ. : «Ένα αγόρι στη μέση και δύο κορίτσια στην άκρη. Ένα αγόρι στη μέση κι εμείς οι δύο στην άκρη, ε;» .

Τα παιδιά παράλληλα παρακολουθούν παιδικά στην τηλεόραση και έβαλε διαφημίσεις. Παρακολουθούσαν μια διαφήμιση για προϊόντα αδυνατίσματος, όπου έδειχνε το πριν και το μετά. Όταν έδειχνε τα οπίσθια των γυναικών, τα παιδιά γελούσαν. Μαζεύτηκαν όλα τα παιδιά και από τα άλλα τραπέζια για να δουν γιατί γελάν και μόλις κατάλαβαν, γελούσαν όλα μαζί. Κάθε φορά που δείχνει επίμαχα σημεία (οπίσθια, κοιλιά- μαζί διακρίνονταν και τα γεννητικά όργανα- και στήθος), τα παιδιά γελούσαν και φώναζαν: «Να' το, να' το!» . Η νηπιαγωγός, περίεργη κι αυτή γιατί γελάνε όλα τα παιδιά, κοιτάει προς την τηλεόραση και κατάλαβε από τη διαφήμιση γιατί είχαν ξεσηκωθεί όλα τα παιδιά, αν και εκείνη την ώρα έδειχνε την κοιλιά της κοπέλας, οπότε πήγε να σώσει την κατάσταση, που παρακολουθούσαν, δηλαδή, τέτοιο πρόγραμμα, και λέει:

- Είναι τόσο αστεία η κοιλίτσα, Ντίνο;
- Όχι, είναι αστείος ο κώλος, λέει ο Ντίνος και γελάει πάλι.
- Α, τι να σου πω βρε Ντίνο, πολύ αστείο αυτό που λες, απαντάει η νηπιαγωγός.

2^η παρακολούθηση

ΤΕΤΑΡΤΗ 6- 7- '05

Τη δεύτερη μέρα έκανα την παρακολούθησή μου από τις 10 μέχρι τις 11. Σήμερα τα παιδιά ήταν πολύ πιο ανήσυχα και δεν μπόρεσα να πλησιάσω, όπως είχα προγραμματίσει. Μόνο το τελευταίο τέταρτο κατάφερα να πλησιάσω, για να ακούω καλύτερα τους διαλόγους τους. Το δοκίμασα κατά το πρώτο τέταρτο, όμως τα παιδιά δεν έπαιζαν ιδιαίτερα και προσπαθούσαν να με πειράξουν και να παίξουν μαζί μου, πράγμα που με δυσκόλευε στη μη συμμετοχική παρακολούθηση. Γι' αυτό αρχικά απομακρύνθηκα και προς το τέλος ξαναπλησίασα, καθώς ήταν πολύ απασχολημένα με το παιχνίδι τους.

10-10.15: Η Μαρία Μ. πήρε το πριόνι από τη γωνιά οικοδομικού υλικού και έπαιζε στο τραπέζι. Ο Κωστής που ήταν δίπλα της της λέει:

- Μη αυτό ρε! Τα κορίτσια, και γύρισε προς τη Θεανώ και της μιλούσε, χωρίς να ολοκληρώσει την κουβέντα του.

Η Μαρία Δ. και η Έφη ξαναπαίζανε μαμά- κόρη. Είναι προνήπια, και ίσως αρέσκονται ακόμα σε αυτού του είδους το παιχνίδι.

Στη συνέχεια τα κορίτσια έκαναν μια τούρτα από τουβλάκια. Ο Θαλής πήγε κοντά τους και τους είπε:

- Τα κορίτσια δεν παίζουν με τα τουβλάκια.
- Τι λες, και τα κορίτσια παίζουν κάποια φορά, λέει η Μαρία Μ.
- Όχι, μόνο τα αγόρια, λέει ο Θανάσης.
- Όχι, και τα κορίτσια, ξαναλέει η Μαρία Μ.
- Μόνο τα αγόρια, τα αγόρια! φωνάζει πιο δυνατά ο Θανάσης.

Και συνέχισαν αυτό τον καυγά για λίγη ώρα, ώσπου ο Θανάσης βαρέθηκε και πήγε να παίξει με τον Κωστή.

10.15-10.30: Δεν έγινε κάτι το χαρακτηριστικό αυτό το συγκεκριμένο τέταρτο.

10.30-10.45: Την ώρα που κάποια παιδιά παρακολουθούν τηλεόραση, δείχνει ένα βίντεο- κλιπ, όπου του άντρα του ξεκολλάει το παντελόνι την ώρα που κάθεται στο σημείο από το παγκάκι που έχει κόλλα.

- Παιδιά, παιδιά, φωνάζει η Βαγγελιώ.
- Αλέξανδρε, Αλέξανδρε κοίτα, λέει ο Αρούκ.

- Θα του φύγουν τα βρακιά!, λέει η Μαρία Μ. και γελάνε όλα μαζί. Συγκεντρώνονται όλα κάτω από την τηλεόραση.
- Να, τώρα θα το δείξει, θα τα βγάλει, λέει η Μαρία Μ.

Η Έφη, η Θεανώ, η Χριστίνα και η Βαγγελιώ παίζουν σε ζευγάρια μαμά και κόρη στο σπιτάκι. Οι μαμάδες κάνουν παρατηρήσεις στα παιδιά τους, τα χαϊδεύουν, τα κουρεύουν και τα χτενίζουν τα μαλλιά. Η Χριστίνα φιλάει το χεράκι της Έφης που χτύπησε, για να περάσει.

10.45- 11: Η Μαρία Μ. βάζει στο κεφάλι της Μαρίας Καλ. τρία τουβλάκια και λέει: «Αυτό για να είσαι πάντα όμορφη». Και συνεχίζει, εξηγώντας στην Μαρία Καλ. και στο Γιώργο Καλ. :« Εγώ είμαι τα παραμύθια, εσύ είσαι ο γαμπρός κι εσύ η νύφη.

Γιώργος: Εγώ είμαι Φωτούλης.

Μαρία Μ.: Εντάξει, αλλά γαμπρός Φωτούλης.

Η Μαρία Μ. βάζει λίγα τουβλάκια το ένα πάνω στο άλλο και δίνοντάς τα στην Μαρία Καλ. , της λέει: «Αυτό είναι το λουλούδι σου. Είσαι νύφη με το λουλούδι σου. Στο σπίτι σου θα είσαι, με τον πρίγκιπα (εννοώντας το Γιώργο Καλ.). Ε, ο πρίγκιπας θα περιμένει στην εκκλησία κι εσύ η νύφη θα περιμένεις στο σπίτι». Πάει με τη νύφη στην εκκλησία, τους βάζει να περπατάνε αγκαλιά με το γαμπρό. Η νύφη κρατάει σταθερά το λουλούδι της. Η Μαρία Μ δίνει τα παπούτσια της στη νύφη και της δίνει οδηγίες να περπατάει στις μύτες των ποδιών της, σαν να φοράει τακούνια. Η Μαρία Καλ. προσπαθεί πολύ πεισματικά, έχει πάρει πολύ σοβαρά το ρόλο της. Προσπαθεί να μη χάσει την ισορροπία της και πέσει από τα τακούνια. Ο Γιώργος Καλ. τη μιμείται και περπατάει κι αυτός στις μύτες.

3^η Παρακολούθηση

Πέμπτη 7- 7-‘05

Σήμερα στο σχολείο τα παιδιά έπαιζαν πάρα πολύ και ασχολιόντουσαν πολύ ώρα με το ίδιο παιχνίδι. Ο Κωστής δεν έχει συνηθίσει ακόμα την παρουσία μου και προσπαθεί διαρκώς να τραβήξει την προσοχή μου. Ό,τι κάνει με τα παιδιά και γελούν, το κάνει ακόμη πιο έντονο όταν βρίσκεται κοντά μου, είτε επίτηδες είτε κατά λάθος.

9.45- 10: Ξεκινώντας την παρατήρησή μου, είδα καταρχήν τον Κωστή, που είχε πάρει ένα πλαστικό παιχνίδι σαν μεγάλη βίδα, που για λαβή είχε κάτι σαν σφυρί. Αυτό το παιχνίδι το έβαλε μπροστά στα γεννητικά του όργανα, με πλησίασε και μου το έδειξε. Πήγε και προς το Θανάση και προς τα άλλα παιδιά στη συνέχεια, και το έδειχνε και έλεγε: «Κοίτα! ». Μετά το έβαλε μπροστά στο Ντίνο, κι αυτός έτρεξε προς άλλη κατεύθυνση. Ο Κωστής έτρεξε από πίσω του και του έλεγε: «Ρε μην ντρέπεσαι λίγο, μη φοβάσαι». Ο Ντίνος είπε: «Δε θέλω». Μετά το ξαναπήρε ο Κωστής και σήκωνε τις καρέκλες, κρατώντας το συνεχώς κολλημένο μπροστά στα γεννητικά του όργανα.

10- 10.15: Ο Κωστής μαζί με το Ντίνο πάλι έφτιαξαν ένα μεγάλο όπλο και τα κορίτσια έφτιαξαν μια μεγάλη, ψηλή τούρτα.

Ο Κωστής ο Άγγελος και ο Ντίνος παρομοίαζαν το όπλο με τα γεννητικά όργανα, πυροβολούσαν και φώναζαν: «Τα λιλιά μου πάνε!» . Ο Γιώργος Κοσ. γελάει και λέει: «Πω, τα λιλιά του λέει». Μετά ο Κωστής χάλασε το όπλο και κράτησε ένα κομμάτι μόνο, μακρύ, που το έβαλε μπροστά του και λέει: «Τα λιλιά μου κατουράνε». Όμως προσπαθούσε να τον δω ό,τι κι αν έκανε και, αν δεν τον έβλεπα, με πλησίαζε και φώναζε πιο πολύ, για να μου τραβήξει την προσοχή. Συνεχίζει, παράλληλα, να τριγουρίζει σε όλη την τάξη με αυτό το παιχνίδι και πλησιάζει όλα τα παιδιά. Μόλις καταλαβαίνει ότι τον κοιτάω, το βάζει μπροστά του και με πλησιάζει. Μετά το βάζει μπροστά στο Ντίνο κι έρχονται σε μένα και μου λέει ο Κωστής: «Κυρία, κοίτα ο Ντίνος τι έχει!» και γελάνε κι οι δυο.

Ο Γιώργος Κοσ. έβαλε περισσότερα τουβλάκια και έκανε ακόμα μεγαλύτερο το όπλο και χαιρόταν. «Κοιτάξτε τι μπιστόλα!» φώναζε. Ο Κωστής πάει και του λέει: «Αυτήν, αυτήν» κι έδειξε εμένα. Στρέφει το πιστόλι προς εμένα, του βάζει και το παιχνίδι μπροστά του και λέει:

«Πάρε κι αυτό να κατουράς.» και γελάνε. Όμως ο Γιώργος Κοσ. δεν ενδιαφερόταν και έφυγε να παίξει αλλού.

10.15-10.30: Ο Θανάσης λέει στη Μαρία Μ.

- Σ' αγαπώ.
- Θα με παντρευτείς κιόλας; του απαντάει. Γυρίζει προς την Μαρία Καλ. και της λέει: «Ο Θανάσης θα με παντρευτεί, το ξέρεις;».

Μετά από λίγο ο Θανάσης ξαναπάει κοντά της και της ξαναλέει: «Σ' αγαπώ.» Η Μαρία δεν αντέδρασε.

10.30- 10.45: Η Μαρία Καλ. και η Μαρία Μ. παίζουν, μαγειρεύουν. Έχουν πάρει υλικά, πιατάκια και το φουρνάκι. Ετοιμάζουν το φαγητό και το φουρνίζουν. Την ίδια ώρα η Βαγγελιώ βγάζει το μωρό της βόλτα με το καρότσι.

Μετά από αυτό η Μαρία Καλ. με την Μαρία Μ. παίζουν άλλο παιχνίδι. Η Μαρία Μ. κάνει τη Χιονάτη ξαπλωμένη στο πάτωμα. Φωνάζει: «Εγώ είμαι η πιο ωραία» και κλείνει τα μάτια. Η Μαρία Καλ., που την παρακολουθεί μαζί με το Γιώργο Καλ. την κοιτάει με ύφος ζήλιας και λέει ψιθυριστά: «Η Χιονάτη είναι πιο ωραία». Μετά η Μαρία Μ. λέει στην Μαρία Καλ.: «Έλα, τώρα είσαι εσύ η Χιονάτη. Θα'ρθει ο πρίγκιπας. Αλλά περίμενε. Θα' ρθει πρώτα να με φιλήσει. Έλα!» και ξαναξαπλώνει, περιμένοντας το Γιώργο Καλ. Ο Γιώργος τη φιλάει στο μάγουλο, αλλά η Μαρία του λέει: « Όχι έτσου». Τον ξαπλώνει και του λέει: «Να, έτσι...», τον φιλάει αυτή στο στόμα, «...στα χείλια», του εξηγεί. Μετά ξαπλώνει η Μαρία Καλ., όμως ο Γιώργος βλέπει τηλεόραση και δεν πηγαίνει να φιλήσει τη Χιονάτη. Η Μαρία Καλ. περιμένει με κλειστά τα μάτια, μέχρι να έρθει ο πρίγκιπας, έχει πάρει πολύ στα σοβαρά το ρόλο της. Η Μαρία Μ. τον τραβάει κι αυτός διαμαρτύρεται, δε θέλει. Σε λίγο, όταν θυμήθηκε το ρόλο του ως πρίγκιπα, πήγε και τη φίλησε στο στόμα. Αυτή ακόμα τον περίμενε, δεν είχε κουνηθεί καθόλου. Μόλις τη φίλησε, ζύπνησε.

Ο Ντίνος και ο Γιώργος Κοσ. χτίζουν έναν πύργο. Μετά βάζουν από ένα παιχνίδι μακρόστενο μπροστά στα γεννητικά τους όργανα και κάνουν σαν να κατουράνε ο ένας τον άλλον και κυνηγιούνται. Ήρθε και η νηπαγωγός να αναγγείλει την ώρα φαγητού, και τους λέει: «Τι κάνετε εσείς, πάλι τα χαζά σας αρχίσατε;».

10.45- 11: Ωρα φαγητού. Δεν έγινε τίποτα χαρακτηριστικό για να το καταγράψω κατά τη διάρκεια του φαγητού.

4^η παρακολούθηση

Παρασκευή 8-7-'05

Σήμερα η παρακολούθησή μου είχε διάρκεια μιας ώρας και ένα τέταρτο. Τα παιδιά έχουν πλέον εξοικειωθεί με την παρουσία μου και μπορώ να πλησιάζω περισσότερο κοντά, χωρίς να τους απασχολώ. Μόνο όταν έχουν να μου πουν κάτι άσχετο, όπως το να με ρωτήσουν αν θα έρθει η κυρία Κική- η δασκάλα τους- ή αν θα ξανάρθω αύριο, ή όταν τους πειράζει κάποιο παιδί- με αντιμετωπίζουν σαν δασκάλα τους, όπως προανέφερα στην πρώτη μου παρακολούθηση.

10- 10.15: Η Χριστίνα και η Βαγγελιώ μαγειρεύουν.

Ο Ντίνος και ο Κωστής φτιάχνουν όπλο από τουβλάκια.

Ο Άγγελος έβαζε το δάχτυλό του(δείκτη) μπροστά στα γεννητικά όργανα του Θαλή και μετά στου Αρούκ κι έκανε «τσσ», σαν να κατουράνε, και φώναζε: «Νίκο, κοίτα». Μετά ο Κωστής πήρε το ίδιο παιχνίδι, όπως χθες(βίδα με σφυρί), και γυρνούσε σε όλους μας- σε μένα και στα υπόλοιπα παιδιά- για να μας «κατουρήσει». Μετά επέμενε σε μένα και προσπαθούσε να με κουνήσει, να μου τραβήξει την προσοχή, ώσπου βαρέθηκε, λόγω του ότι εγώ δεν αντιδρούσα, και πήγε πάλι στα άλλα παιδιά.

10.15- 10.30: Η Χριστίνα με την Βαγγελιώ ακόμα μαγειρεύουν. Στην παρέα τους προστέθηκε η Μαρία Καλ. Ο Γιώργος Καλ. τις παρακολουθεί.

Ο Κωστής συνεχίζει να «κατουράει» τα παιδιά και μένα όποτε βρίσκεται κοντά μου. Μετά πάει στα κορίτσια που μαγειρεύουν και τους τα ρίχνει όλα κάτω.

Η Μαρία Δ. με την Έφη έβγαλαν την κούκλα- μωρό βόλτα με το καρότσι.

Ο Γιώργος Καλ. βάζει στη θέση τους τα κουζινικά και μαγειρεύει για την Έφη και την Μαρία Δ. και στη συνέχεια τρώνε και οι τρεις.

10.30- 10.45: Προς το τέλος αυτού του τετάρτου ήρθε η νηπιαγωγός και είπε στα παιδιά να μαζέψουν όλοι μαζί τα παιχνίδια.

10.45- 11: Νηπιαγωγός: Εσάς τους δύο(Θανάση και Άγγελο) θα σας χωρίσω!

Χριστίνα: Γιατί καλέ, παντρεμένοι είναι και θα τους χωρίσεις;
Η νηπιαγωγός δεν αντέδρασε.

11- 11.15: Ώρα φαγητού. Δεν έγινε τίποτα χαρακτηριστικό.

5^η παρακολούθηση

Τρίτη 12- 7- '05

9.45- 10: Ο Θανάσης έπαιζε με το καρότσι, απλώς για βόλτα, χωρίς μωρό μέσα.

10- 10.15: Ο Ντίνος και ο Γιώργος Κοσ. παίζουν με δύο καρότσια, όμως τρέχουν, τα τσουλάνε και συγκρούονται.

Η Βαγγελιώ, ο Γιώργος Καλ., η Μαρία Δ. και η Έφη φτιάχνουν τούρτα από τουβλάκια.

10.15- 10.30: Ο Κωστής πάλι έβαλε ένα παιχνίδι βίδα μπροστά στα γεννητικά του όργανα και γελούσε. Μετά έβαλε ένα κατσαρολάκι και μου λέει: «Κοίτα». Δε φαίνεται να καταλαβαίνει αυτό που κάνει. Πάντως φαίνεται να με συμπαθεί πλέον.

10.30- 10.45: Η Θεανώ έρχεται και μου λέει: «Κυρία, θα κάνουμε γάμο. Παντρεύεται η Βαγγελιώ». Και στήσανε τις καρέκλες για τους καλεσμένους, γαμπρό όμως δεν είδα.

Η Μαρία Καλ. με την Βαγγελιώ μπήκαν στο σπιτάκι, πήγε και ο Γιώργος Καλ. Η Μαρία Καλ. κουρεύει και χτενίζει την Βαγγελιώ (νύφη) και ο Γιώργος χτενίζεται μόνος του (γαμπρός). Όλα τα άλλα παιδάκια κάθονται στα καρεκλάκια και περιμένουν ως καλεσμένο τη νύφη με το γαμπρό.

10.45- 11: Ο Κωστής βάζει δύο μπιμπερό μπροστά στα γεννητικά του όργανα κι έρχεται και μου λέει: «Ει, έι, τσος» και γελάει. Πάει και στα άλλα παιδάκια. Μετά στερεώνει με ένα κορδόνι το ένα μπιμπερό στο κορδόνι του παντελονιού του, βάζει το άλλο στο αυτί του και κρατάει το παιχνίδι μπροστά του, δίπλα από το μπιμπερό στα γεννητικά του όργανα. «Τι ωραία που περνάω», λέει. «Κοίτα δυο λιλάρες» λέει στον Γιώργο Κοσ. Μετά παίρνει το μακρόστενο όπλο από τουβλάκια και κάνει το ίδιο. Όμως φαίνεται από το ύφος του ότι με χωνεύει, όταν με πλησιάζει δεν με κοιτάει με περίεργο ύφος.

Αργότερα πάει και παίρνει ένα κορδόνι που βρήκε κάτω και το βάζει μπροστά στα γεννητικά του όργανα. Πάει στο Ντίνο, του το βάζει στα δικά του όργανα και λέει: «Κοίτα τι βρήκα!». Ο Ντίνος στην αρχή γελάει, όμως μετά τραβιέται και φωνάζει νευριασμένος: «Δεν είναι δικό μου!». Το παίρνει απ' αυτόν, το ξαναβάζει μπροστά του και λέει:

«Να». Μετά, όσο το κρατάει, το απλώνει στο τραπέζι και γελάνε και οι δυο.

11- 11.15: Ο Κωστής βάζει μπροστά του ό,τι αντικείμενο μακρόστενο ή με προεξοχές βρίσκει.

Η νηπιαγωγός έρχεται μέσα στην τάξη και λέει στον καθένα τι να συμμαζέψει. Στη Θεανώ λέει να συμμαζέψει όλα τα κοριτσίστικα παιχνίδια, κουκλάκια, καροτσάκια...

6^η παρακολούθηση

Τετάρτη 13- 7- '05

9.45-10: Ο Γιώργος Κοσ., ο Άγγελος και ο Κωστής κυνηγιούνται με κυπελάκια, κουβαδάκια και δοχεία και φωνάζουν: «τσισάκια, τσισάκια» . Ο Κωστής μου δίνει το κυπελάκι του και λέει: «Τσίσα κυρία!» . Μετά μου φέρνει ένα κυπελάκι που έχει τα κουταλοπίρουνα και λέει: «Κοίτα, 2€ λιλιά». Σε λίγο μπαίνει ο Αρούκ στο παιχνίδι τους και βάζουν μπροστά τους κουταλοπίρουνα, βίδες, τρυπάνια και οτιδήποτε μακρόστενο αντικείμενο βρουν, και κάνουν τσος, σαν να κατουράνε και κυνηγιούνται.

10- 10.15: Ο Άγγελος και ο Κωστής φτιάχνουν όπλο.
Ο Αρούκ τρέχει γύρω γύρω με το καρότσι.

10.15- 10.30: Ο Κωστής και ο Άγγελος, πάλι με το πριόνι και τη βίδα-σφυρί κάνουν σαν να κατουράνε.

Ο Κωστής μιλάει στο τηλέφωνο: «Παρακαλώ πιπί». Ο Γιώργος Κοσ. γελάει και λέει: «Πιπάρα» και γελάει. Το επαναλαμβάνει και ο Αρούκ, που παίζουμε μαζί. Και ακολουθεί ο διάλογός τους:

Γιώργος Κοσ.: Πιπάρα είπε ο Άγγελος!

Αρούκ: τι λες, ο Κωστής το είπε.

Κ: Ο Άγγελος είπε πιπάρα.

Ε: Όχι, ο Κωστής.

Και ξανά ο Κωστής στο τηλέφωνο: «Ποιος θέλει δυο λιλιά, τσουτσουράρες;»

10.30- 10.45: Η Μαρία Καλ. βλέπει τηλεόραση. Δείχνει πάλι το βίντεο κλιπ και παρακολουθεί με αφοσίωση, σαν να περιμένει τη στιγμή που θα δει να του ξεκολλάει το παντελόνι και να σκίζεται. Και όντως, όταν του ξεκόλλησε το παντελόνι, έβαλε δυνατά τα γέλια.

10.45- 11: Ώρα φαγητού. Δεν έγινε τίποτα το χαρακτηριστικό για την έρευνά μου.

7^η παρακολούθηση

Πέμπτη 14- 7- '05

10.15- 10.30: Και σήμερα έδειχνε στην τηλεόραση το ίδιο βίντεο- κλιπ. Η Μαρία Καλ. πάλι περιμένει να δει πότε θα ξεκολλήσει το παντελόνι του άντρα στο βίντεο- κλιπ. Λέει στα υπόλοιπα παιδιά: «Κοίτα!» και συνεχίζει πιο χαμηλόφωνα: «Θα δείξει τον ποπό του». Και όταν δείχνει τη στιγμή που ξεκολλάει το παντελόνι του, γελάει δυνατά.

10.30- 10.45: Η Έφη και η Μαρία Δ. παίζουν μαμά- κόρη αντίστοιχα. Η κόρη ζητάει απ' τη μαμά να κρατάει το παιχνίδι της. Η μαμά τη φροντίζει, της δίνει να πει αναψυκτικό, πίνει μετά και η ίδια. Η Μαρία Δ. μιλάει πάλι με ψιλή φωνή, όπως κάνουν τα μικρά παιδιά.

Μετά αλλάζουν ρόλους. Η Έφη κάθεται στο καρότσι και η Μαρία Δ. την κάνει βόλτα. Περνάνε από μπροστά μου, μου χαμογελάνε και η Μαρία Δ. λέει: «Το μωρό μου είναι».

Ο Κωστής βρήκε ένα δοχείο- κουβαδάκι, το παίρνει και κάνει τσος, σαν να κατουράει μέσα.

10.45- 11: Ώρα φαγητού. Συζήτηση ανάμεσα στο Νίκο, τον Αλέξανδρο και τον Κυριάκο.

Ντίνος: «Ποπός».

Άγγελος: «Λιλιά».

Κωστής: «Λιλιάκια».

Άγγελος: «Έχω λιλιάκια»

Και γελάνε. Η νηπιαγωγός άκουσε το Ντίνο: «Ντίνο, αν σε ξανακούσω θα σε βγάλω έξω. Μ' έχεις εκνευρίσει πάρα πολύ με τα λόγια που λες. Κι άμα συνεχίσεις, θα το πω και στη μαμά σου. Κάτι της είχα πει την άλλη φορά, αλλά είπε, ο Ντίνος μου με τίποτα. Κανόνισε να το ξαναπείς».

11- 11.15: Ο Κωστής βάζει το δάχτυλό του μπροστά από τα γεννητικά του όργανα και γελάνε με τα υπόλοιπα παιδιά.

11.15- 11.30: Δεν παρατήρησα κάτι σχετικό.

8^η παρακολούθηση

Παρασκευή 15- 7- '05

10.15- 10.30: Ο Άγγελος, ο Ντίνος, ο Κωστής και ο Αρούκ φτιάχναν ένα πολύ μεγάλο όπλο με τα τουβλάκια.

Η Μαρία Καλ. Κοιμίζει το μωρό- κούκλα.

Ο Κωστής βάζει ένα διχαλωτό παιχνιδάκι μπροστά στα γεννητικά του όργανα και λέει στον Αλέξανδρο: «Κοίτα, τσουτσούρι, ποιος θέλει;».

10.30- 10.45: Η Θεανώ έβγαλε βόλτα τα μωρά- κούκλες με το καρότσι.

10.45- 11: Ώρα φαγητού. Δεν έγινε τίποτα αυτό το τέταρτο.

11- 11.15: Συνεχίζουν να τρώνε τα παιδιά. Ο Αρούκ λέει: «Η Έφη πρέπει να κατουράει, πρέπει να έχει τρία τσουτσούνια.»

Κωστής: «Κυρία, εγώ όταν θα μεγαλώσω θα γίνω ένας μεγάααααλος κώλος.» και γελάει.

11.15- 11.30: Η Θεανώ, βγαίνοντας από το σπιτάκι, κρατάει δύο μωρά κι ένα παιχνίδι σπιτάκι, και φωνάζει το Νίκο: «Νίκο, θα μου πέσουν. Νίκο(πιο δυνατά)». Ο Νίκος πηγαίνει. «Έλα», του λέει, «πάρε το μωρό, το μωρό Νίκο, πάρε το μωρό μας».

Ο Κωστής πάλι φωνάζει: «τσουτσούρι, τσουτσούρι». Και ο Άγγελος του λέει: «Αμάν ρε Κωστή, με κούρασες όλο με αυτά τα λόγια σου».

Μετά από λίγο, ο Κωστής πάλι φωνάζει: «Ποιος θέλει καλό λιλάκι;»

Αργότερα, ενώ κοιτάει στο παράθυρο, μού λέει: «Κοίτα, ένα τσουτσούρι. Τσουτσούρι ψηλά στο παράθυρο. Σε κατουράει.»

Η Βαγγελιώ βγάζει βόλτα τα μωρά με το καρότσι, από πίσω η Θεανώ, που κρατάει δύο μωρά κι ένα βαλιτσάκι και παραπίσω ο Ντίνος. Κάθονται κάτω, ο Ντίνος δίπλα στη Θεανώ και η Βαγγελιώ απέναντί τους. Ο Ντίνος και η Θεανώ είναι ζευγάρι. Φροντίζουν μαζί το μωρό, το ταΐζουν, το βάζουν για ύπνο. Μετά μαγειρεύουν μαζί.

Ο Κωστής βάζει τέσσερα τουβλάκια στη σειρά, τα βάζει μπροστά του και περπατάει καμαρωτέ. Με πλησιάζει και λέει: «Κοίτα!» και φεύγει πάλι.

Συνέντευξη

Κατά τη διάρκεια της παρατήρησής μου στον παιδικό σταθμό, προέκυψαν κάποια ζητήματα, για τα οποία θεώρησα ωφέλιμη τη γνώμη της νηπιαγωγού. Έτσι, κανονίσαμε μετά το πέρας της έρευνας μια συνέντευξη, για να μπορέσω να καταχωρήσω και την άποψη της υπεύθυνης νηπιαγωγού.

Η συνέντευξη είναι μια τεχνική που έχει σκοπό να οργανώσει μία σχέση προφορικής επικοινωνίας ανάμεσα σε δύο πρόσωπα, το συνεντευκτή και των ερωτώμενο, έτσι ώστε να επιτρέψει στον πρώτο τη συλλογή ορισμένων πληροφοριών από το δεύτερο πάνω σε ένα συγκεκριμένο θέμα (Φίλιας, 1977). Είναι, επιπλέον, μια ερευνητική μέθοδος, που στόχο έχει να αξιολογήσει ή να εκτιμήσει κάποιες πλευρές του ατόμου, να αποτελέσει στοιχείο στην επιλογή ή στην προώθηση ενός εργαζομένου, να επιφέρει τη θεραπευτική αλλαγή(π.χ. ψυχιατρική συνέντευξη), να ελέγξει και να αναπτύξει υποθέσεις, να συγκεντρώσει τα στοιχεία για πειραματικές καταστάσεις και, τέλος, να δειγματολογήσει τις απόψεις των ερωτώμενων(π.χ. συνεντεύξεις σε σπίτια). Σημασία, λοιπόν, για τη συνέντευξη έχει η συζήτηση, η συνδιαλλαγή μεταξύ του συνεντευκτή και του συνεντευξιαζόμενου, αυτού που αναζητά κι αυτού που κατέχει τις πληροφορίες αντίστοιχα.

Υπάρχουν πολλοί τύποι συνέντευξης. Ένας τύπος είναι η τυπική συνέντευξη, κατά την οποία ο συνεντευκτής θέτει συγκεκριμένες ερωτήσεις και οι απαντήσεις του συνεντευξιαζόμενου καταγράφονται σε τυποποιημένο διάγραμμα. Ένας άλλος τρόπος είναι η λιγότερο τυπική συνέντευξη, κατά την οποία η αλληλουχία των ερωτήσεων δεν είναι τόσο τυπική, όπως στον προηγούμενο τύπο, και μάλιστα ο συνεντευκτής μπορεί να διατυπώσει διαφορετικά τις ερωτήσεις του, να δώσει κάποιες επεξηγήσεις πάνω σε αυτές ή και να προσθέσει οτιδήποτε κρίνει ως απαραίτητο. Σιγά σιγά, όσο πιο άτυπη η συνέντευξη, καταλήγουμε στην απόλυτα άτυπη συνέντευξη, στην οποία ο ερευνητής κινείται γύρω από θέματα- κλειδιά, κάνοντας μια ελεύθερη συζήτηση για να τα αναπτύξει, χωρίς να ακολουθεί ένα συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο. Υπάρχει, τέλος, και η μη κατευθυντική συνέντευξη, όπου πρωτεύοντα ρόλο έχει ο συνεντευξιαζόμενος, ενώ ο συνεντευκτής έρχεται σε δεύτερη μοίρα.

Η συνέντευξη διαφέρει από το ερωτηματολόγιο ως προς το γεγονός ότι ο ερωτώμενος δεν καλείται να καταγράψει με οποιονδήποτε τρόπο τις απαντήσεις του σε ερωτήσεις που του δίνονται, ενώ κατά τη συνέντευξη απαιτείται η άμεση λεκτική συνδιαλλαγή μεταξύ των ατόμων.

Η συνέντευξη ανταποκρίνεται σε τρεις στόχους. Ο πρώτος είναι ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως κύριο μέσο για τη συλλογή των

πληροφοριών που έχουν σχέση με τα ερευνώμενα αντικείμενα, ο δεύτερος ότι μπορεί να ελέγξει υποθέσεις ή να αποδείξουν καινούριες, και, τέλος, ότι μπορεί να αποτελέσει συμπληρωματικό στοιχείο για τη διεξαγωγή της έρευνας.

Ο ερευνητής, λοιπόν, μπορεί στα πλαίσια της συνέντευξης να κάνει ανοιχτές ερωτήσεις, οι οποίες, ως προς τον Kerlinger, είναι εκείνες που παρέχουν ένα πλαίσιο αναφοράς για τις απαντήσεις των ερωτώμενων, αλλά βάζουν ελάχιστους περιορισμούς στις απαντήσεις και στην έκφρασή τους (Kerlinger, 1970). Ο μόνος περιορισμός είναι το θέμα της έρευνας. Κατά τ' άλλα, ο συνεντευκτής είναι ελεύθερος να διατυπώσει με όποιον τρόπο και με όποια σειρά θέλει τις ερωτήσεις του, χωρίς να δεσμεύει και τις απαντήσεις του συνεντευξιζόμενου, ο οποίος είναι εξίσου ελεύθερος να απαντήσει με όποιον τρόπο θέλει.

Οι ανοιχτές ερωτήσεις έχουν και κάποια πλεονεκτήματα. Καταρχήν είναι ευέλικτες, με τρόπο που επιτρέπουν στο συνεντευκτή να κάνει ερωτήσεις, που να μπορεί να τις εξελίξει όσο θέλει εμβαθύνοντας στο θέμα του ή να δώσει πάνω σε αυτό οποιεσδήποτε εξηγήσεις κριθούν αναγκαίες. Έτσι, ο ερευνητής μπορεί να διακρίνει και τις γνώσεις του ερωτώμενου σχετικά με το θέμα που τον απασχολεί. Επιπλέον, λόγω της άμεσης συνεργασίας μεταξύ τους, ο συνεντευκτής διευκολύνεται στο να κάνει καλύτερες εκτιμήσεις για το τι πραγματικά πιστεύει ο συνεντευξιζόμενος. Τέλος, με αυτό τον τρόπο διατύπωσης των ερωτήσεων μπορεί να αποκαλυφθούν και πτυχές που δεν είχαν προβλεφτεί προηγουμένως και που είναι πολύ χρήσιμες για την έρευνα.

Επέλεξα, λοιπόν, να υποβάλλω κάποιες ερωτήσεις στη νηπιαγωγό, και να κινηθώ γύρω από αυτό τον άξονα. Οι ερωτήσεις που είχα σχεδιάσει ήταν οι εξής:

Ποια η γνώμη σας για τη σεξουαλικότητα στα παιδιά;

Έχετε παρατηρήσει κάποια χαρακτηριστική περίπτωση;

Ποια είναι η συχνότητα εκδήλωσής της;

Γνωρίζετε παρόμοια περιστατικά;

Πού πιστεύετε ότι οφείλονται;

Αντιμετωπίζονται τέτοια περιστατικά και πώς κατά τη γνώμη σας;

Υπάρχει τελικά λύση;

Ήθελα να κατευθύνουμε τη συζήτηση κυρίως στην περίπτωση του Κωστή, όπως και τελικά έγινε, όμως δεν ήθελα να κινηθώ σε αυστηρά πλαίσια, καθώς δεν είχα ξαναπάρει συνέντευξη από κανέναν και δεν ήθελα να κάνω πολλά λάθη. Γι' αυτό το λόγο προτίμησα την ελεύθερη διατύπωση ερωτήσεων, που να κάνει τη συνέντευξη να μοιάζει με απλή συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων, γύρω από κάποια θέματα- κλειδιά. Έτσι, δημιουργήθηκε ένα πιο ευχάριστο κλίμα μεταξύ μας και έφυγε το άγχος που νιώθαμε κι εγώ και η νηπιαγωγός, καθώς ούτε αυτή είχε τύχει να παραχωρήσει ποτέ της συνέντευξη. Πιστεύω πως οι απόψεις της

επεξηγούν πολύ σωστά τα γεγονότα που παρατήρησα μέσα στην τάξη της και η ίδια γνωρίζει πολύ καλά τι πρέπει να κάνει και πώς να αντιμετωπίσει αυτές τις περιπτώσεις, χωρίς να δημιουργεί ενοχές στα νήπια.

Πριν ξεκινήσω τη συνέντευξη, όφειλα να προετοιμαστώ αναλόγως. Αρχικά, διάβασα κάποια σχετικά πράγματα για το πώς παίρνει κανείς μια συνέντευξη, ώστε να ξέρω περίπου πού και πώς θα κινηθώ. Προτίμησα να κινηθώ γύρω από κάποια θέματα- κλειδιά, αναπτύσσοντας μια ελεύθερη συζήτηση. Με αυτό τον τρόπο θα δημιουργούσα ένα πιο ευχάριστο κλίμα, που θα βοηθούσε στην ελεύθερη διατύπωση, και τη δική μου και της νηπιαγωγού, πάνω στα θέματα που ήθελα να διερευνήσω. Επειδή η συνέντευξη δεν ήταν προγραμματισμένη εξαρχής, θεώρησα καλύτερο να συζητήσω μαζί της, πρώτα πρώτα για να πάρω τη συγκατάθεσή της και, δεύτερον, για να την ενημερώσω για το θέμα της συνέντευξης. Συζητήσαμε για λίγο, και της εξήγησα ότι παρατήρησα συμπεριφορές που μου κίνησαν την περιέργεια κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου. Η ίδια ήξερε, όπως της είχα πει, ότι κάνω μια έρευνα για τον τρόπο που παίζουν τα παιδιά. Όμως, της είπα, παρατήρησα ότι στο συγκεκριμένο τμήμα μου φάνηκε ότι τα παιδιά εκδηλώνουν κατά πολύ τη σεξουαλικότητά τους. Αυτή συμφώνησε μαζί μου και αμέσως μου έκανε λόγο και για τον Κωστή. Αφού, λοιπόν, την ενημέρωσα για το περιεχόμενο της συνέντευξης, η νηπιαγωγός συμφώνησε να μου την παραχωρήσει.

Να σημειώσω σε αυτό το σημείο ότι είχε προηγηθεί μια συζήτηση μεταξύ μας, κατά την οποία εξήγησα στη νηπιαγωγό το λόγο που θα ήθελα να της πάρω συνέντευξη και της περιέγραψα το περιεχόμενο που θα ήθελα να έχει. Έτσι, στη συνέχεια μαγνητοφώνησα τη συνέντευξη που ακολουθεί.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Νίκη: Θα ήθελα να μου μιλήσετε για τη σεξουαλικότητα. Αν έχετε παρατηρήσει κάτι εσείς, ότι τα παιδιά εκδηλώνουν τη σεξουαλικότητά τους.

Νηπιαγωγός: Κοίταξε, στο συγκεκριμένο τμήμα, σου είπα και προηγουμένως, ότι υπάρχει εκδήλωση της σεξουαλικότητας, γιατί υπάρχει ένα συγκεκριμένο παιδί, που πολλές φορές επηρεάζει και τα άλλα παιδάκια μέσα στο τμήμα. Δηλαδή ο Κωστής, όταν ασχολείται συνέχεια με τα γεννητικά του όργανα, κάπου ξέρεις, έτσι όπως το παρουσιάζει στα άλλα παιδιά, σαν αστείο, κοίτα, θα αρχίσουν να τον μιμούνται. «Α, κοιτάζτε τι κάνει ο Κωστής, είναι αστείο αυτό που κάνει» ... Πολλές φορές μπορεί να το κάνουν και τα άλλα παιδάκια.

Νίκη: Α, από μόνα τους δηλαδή δεν μπορεί να το κάνουν;

Νηπιαγωγός: από μόνα τους τώρα...αυτό το συγκεκριμένο τμήμα από μόνα τους δεν το έχω δει, να σου πω την αλήθεια.

Νίκη: Είχα παρατηρήσει, επίσης...

Νηπιαγωγός: Όσον αφορά τη σεξουαλικότητα;

Νίκη: Ναι.

Νηπιαγωγός: Πιο πολύ τις επαφές αγοριών- κοριτσιών μπορείς να τις παρατηρήσεις. Δηλαδή πολλές φορές μέσα από το παιχνίδι, κάποια αγοράκια μπορεί να έχουν, έτσι, έντονο ενδιαφέρον προς κάποια κοριτσάκια, κι αυτό μέσα από το παιχνίδι μπορείς να το παρατηρήσεις. Δηλαδή, έρχονται σε επαφή, κοιτιούνται, παίζουν μαζί, αλλά είναι πιο πολύ εκδήλωση αγάπης. Δηλαδή, ότι με ενδιαφέρει το συγκεκριμένο πρόσωπο. Σ' αυτή την κατεύθυνση δηλαδή.

Νίκη: Είδα δηλαδή ότι έχουν παιχνίδια που, ας πούμε κάθε μέρα τα αγόρια θα φτιάχνανε ένα όπλο, τα κορίτσια μια τούρτα με τα τουβλάκια. Και, λέω τώρα, είναι λίγο περίεργο, κάθε μέρα να φτιάχνουν όλο το ίδιο, δε φτιάχνανε κάτι διαφορετικό.

Νηπιαγωγός: Πολλές φορές κολλάνε και σε κάτι, δηλαδή τα παιδιά, αν τους αρέσει κάτι συγκεκριμένο, μπορεί δηλαδή και για δύο μήνες, για τρεις μήνες συνεχόμενα να φτιάχνουνε συνέχεια το ίδιο παιχνίδι. Και κατασκευή να φτιάχνουν την ίδια και να ασχολούνται με το ένα συγκεκριμένο παιχνίδι συνέχεια, επειδή τους αρέσει πάρα πολύ. Το Χειμώνα είχαμε κάνει το μαγαζάκι μας φαρμακείο κι είχαμε βάλει και φάρμακα, είχαμε πάρει καρτσάκι με ιατρικά εργαλεία και το παίζανε πάρα πολύ. Δηλαδή είχαμε δύο μήνες συνέχεια με το γιατρό, τα φάρμακα, πηγαίνανε στο φαρμακείο, κάθε φορά μόλις χαλούσαν τα κουτάκια ξαναφέρνανε καινούρια φάρμακα...Εντάξει, το παίζανε δύο μήνες, πήγε πολύ καλά. Βαρέθηκαν κάποια στιγμή κι έτσι ξαφνικά μετά το παρατήσανε. Τώρα βλέπεις, δηλαδή, τα κουτάκια είχανε χαλάσει, τα

πετάζανε από μόνα τους. Και τα παιχνιδάκια του γιατρού είναι σκορπισμένα τώρα αριστερά και δεξιά, δεν ασχολούνται πολύ. Αν τους αρέσει κάτι, δηλαδή, ασχολούνται. Αλλά γενικά υπάρχουν παιχνίδια αγοριών και κοριτσιών.

Νίκη: Θεωρείτε δηλαδή ότι υπάρχουν παιχνίδια αγοριών και κοριτσιών.

Νηπιαγωγός: Ναι, ας πούμε τα κοριτσάκια θα πάνε να παίξουνε πιο εύκολα στην κουζίνα. Να, και με τα τουβλάκια, είδες, αν θα ασχοληθούν, θα φτιάξουν μια τούρτα. Ένα θέμα, δηλαδή, πιο γυναικείο. Ενώ τα αγοράκια και πύργους θα φτιάξουν από κατασκευές αλλά και με τα όπλα ασχολούνται πολύ.

Νίκη: Αλλά από μόνα τους θα πάνε και θα επιλέξουν το παιχνίδι.

Νηπιαγωγός: Ναι, από μόνα τους θα πάρουν και θα φτιάξουνε, θα καθήσουνε να συζητήσουνε, τι θέλουνε να φτιάξουνε και θα το φτιάξουν.

Νίκη: Γιατί δυστυχώς δεν είχα τη δυνατότητα να παρακολουθήσω μάθημα, αλλά, έτσι, πάνε από μόνα τους και παίρνουν αυτά που θεωρούν αυτά τα ίδια για τα κορίτσια κι αυτά που κάνουν για τα αγόρια;

Νηπιαγωγός: Ναι, ναι, έτσι είναι. Μπορεί, βέβαια, και κάποια φορά να δεις και κάποιο αγοράκι στην κουζίνα, δε θα το απαγορέψει κανένας, αλλά είναι πιο σπάνιο φαινόμενο και θα το δεις από αγοράκια που είναι έτσι πιο...ήσυχα στη συμπεριφορά τους σε σχέση με τα πιο ζωηρά μέσα στην τάξη.

Νίκη: Αυτά που έχουν αδερφή;

Νηπιαγωγός: Αυτά επηρεάζονται πάρα πολύ. Αυτά που έχουν αδερφάκι, ειδικά όταν η αδερφή τους είναι μεγαλύτερη, επηρεάζονται πάρα πολύ. Και στο παιχνίδι, δηλαδή, θα δεις, και καρτσάκι μπορεί να σύρουνε και να παίξουνε με τις κούκλες, με το γιατρό, με την κουζίνα... Αλλά η επιρροή φαίνεται και στις εργασίες που φτιάχνουνε.

Νίκη: Δηλαδή;

Νηπιαγωγός: Δηλαδή, είχα το Χειμώνα ένα αγοράκι που είχε μεγαλύτερη αδερφούλα στο σχολείο, δύο χρόνια διαφορά να είχανε, κι έβλεπες τον Γ. ότι ζωγράφιζε σαν να ήταν κοριτσίστικη η ζωγραφιά. Δηλαδή θα έφτιαχνε το σπιτάκι, θα έφτιαχνε κοριτσάκια με μακριά κοτσιδάκια, λουλουδάκια, όλα ολοστρόγγυλα, του άρεζε το ροζ το χρώμα, κάθε φορά που έπαιρνε πλαστελίνη θα μου ζητούσε πιο πολύ το χρώμα το ροζ. Κι όταν βάφαμε με πινέλα θα ζητούσε το ροζ.

Νίκη: Αλήθεια κάτι τέτοιο, ας πούμε όταν θα το συναντήσω αργότερα μια τέτοια περίπτωση, θα πρέπει να το πω ότι αυτό που διαλέγεις ή αυτό που ζωγραφίζεις πιο πολύ ταιριάζει στα κορίτσια;

Νηπιαγωγός: Όχι, γιατί δεν υπάρχουν χρώματα που ταιριάζουν στα αγόρια και στα κορίτσια. Είχα κι ένα άλλο αγοράκι που ήταν κολλημένος με το κόκκινο. Κι ας μην είχε αδερφή. Και μόνο κόκκινο. Δηλαδή έτυχε το Χειμώνα να βάψουμε δυο τρεις φορές γλαστράκια και

πάντα κόκκινα τα είχε βάψει. Και δεν ήθελε να αλλάξει άλλο χρώμα. Όχι, δεν υπάρχουν αγορίστικα και κοριτσίστικα χρώματα.

Νίκη: Κι άμα ζωγραφίζει όλο κοριτσάκια τι θα το κάνεις;

Νηπιαγωγός: Τίποτα. Τι θα του πεις, μη ζωγραφίζεις κοριτσάκια; Όχι, στη δική μου περίπτωση, αν δηλαδή σου φαίνεται πάρα πολύ έντονα αυτό που κάνει, μπορείς να του πεις: «Βρε Γ., φτιάξε μου και κανένα αεροπλάνο.». Ή μπορείς να πεις: «Φτιάξε και κάνα δυο αυτοκινητάκια». Μπορείς έτσι να κάνεις την παρέμβασή σου.

Νίκη: Εσείς έχετε παρατηρήσει κάποια χαρακτηριστική περίπτωση που να έχει πιο πολύ διάθεση να εκφράσει τη σεξουαλικότητά του;

Νηπιαγωγός: Ο Κωστής, βέβαια.

Νίκη: Αυτό τώρα πώς δικαιολογείται; Από πού επηρεάζεται αυτό το παιδάκι;

Νηπιαγωγός: Ο Κωστής έχει πολλές επιρροές από το σπίτι. Πάρα πολλές επιρροές.

Νίκη: Βλέπει κάτι στο σπίτι και το κάνει και στο σχολείο ή το φαντάζεται και...

Νηπιαγωγός: Ο μπαμπάς του είναι ένας άνθρωπος που του μιλάει συνέχεια γι' αυτό το πράγμα. Ότι εσύ είσαι άντρας κι ότι έχεις... αυτό που έχεις τέλος πάντων. Ασχολείται, «πω πω, μπράβο εσύ»... Δεν ξέρω, μπορεί να είναι αυτό, να επηρεάζεται όντως από τον μπαμπά του. Είναι έτσι άνθρωπος που και βρίζει και πολύ χυδαία. Και μια άλλη μετά αιτιολογία λέω μήπως είναι ότι επειδή έχει κι αυτός αδερφάκι μικρότερο, μήπως υπάρχει κάποια ζήλια, μήπως επηρεάζεται από εκεί και του λένε ότι εσύ είσαι άντρας, μην κάνεις αυτά τα πράγματα που κάνει το κοριτσάκι. Δεν ξέρω, μπορεί κι αυτό να' ναι.

Νίκη: Φαντάζομαι ότι κάποιος το κάνει για να του μάθει κάποια πράγματα, για να το μαθαίνει το παιδί από νωρίς κάποια πράγματα με απλά λόγια τι είναι σεξουαλικότητα.

Νηπιαγωγός: Ο μπαμπάς του;

Νίκη: Ναι.

Νηπιαγωγός: Μπα, δε νομίζω.

Νίκη: Μπορεί να το παρεξηγήσει και να το εκφράζει αλλιώς;

Νηπιαγωγός: Κοίταξε, πολλοί γονείς που έχουν ένα αγόρι και νομίζουν ότι, α, τι έχουμε τέλος πάντων. Ότι αυτός είναι ένας άντρας και εδώ τελειώνουν όλα. Και δίνουν πολύ μεγάλη σημασία μετά σ' αυτό το πράγμα. Αλλά δεν πρέπει. Δεν παύει να είναι παιδάκι.

Νίκη: Ναι. Τα άλλα τα παιδιά μέσα στην τάξη τον δέχονται; Τη συμπεριφορά του;

Νηπιαγωγός: Όχι, δεν τον δέχονται. Ενώ στην αρχή δηλαδή γελούσαν με κάποια πράγματα που κάνανε όσον αφορά αυτό το θέμα, τα θεωρούσαν αστεία, γιατί αυτός- το συγκεκριμένο παιδάκι γι' αυτό το

πράγμα πολλές φορές το κάνει- το χρησιμοποιεί και σαν μέσο για να κάνει τους άλλους να γελάνε. Και στην αρχή, ενώ το δεχόντουσαν, γελούσαν δηλαδή και λέγανε: «Α, κοίταξε κυρία τι κάνει ο Κωστής», τώρα έχουν φτάσει σ' ένα σημείο που δεν το δέχονται πλέον κι έχουμε πολλά παράπονα από τα παιδιά. Ένα κοριτσάκι, η Βαγγελιώ, μου έκανε πολλά παράπονα: «Δεν μπορώ άλλο κυρία, σιχαίνομαι, δε θέλω» και κάναμε και μια συζήτηση λίγο με τον Κωστή, αλλά δεν ξέρω αν έχει αποτέλεσμα.

Νίκη: Τον πιάσατε μεμονωμένα;

Νηπιαγωγός: Όχι, κάναμε μια συζήτηση μαζί με όλα τα παιδιά, γιατί εγώ να τον πιάσω μεμονωμένα, κι άλλες φορές μιλήσαμε, αλλά δεν είχε αποτέλεσμα.

Νίκη: Ο ίδιος τι έλεγε δηλαδή;

Νηπιαγωγός: Δε μιλάει.

Νίκη: Α, δε μιλάει.

Νηπιαγωγός: Όχι. Κατεβάζει μόνο το κεφάλι κάτω και δε μιλάει, και μπορεί, επειδή δε θέλει να με ακούσει, να ασχοληθεί με κάτι άλλο. Να χτυπάει τα πόδια του, να κοιτάει στον τοίχο, να σκέφτεται δηλαδή άλλα πράγματα και να μη με ακούει. Και χθες, δεν ξέρω, λέω ας το δοκιμάσω κι αυτό, να το συζητήσω και με τα παιδιά και ν' ακούσει από τα ίδια τα παιδιά ότι αυτό που κάνει δεν τους αρέσει, μήπως και το σταματήσει. Τώρα, θα δούμε, άμα θα έχει αποτέλεσμα. Και με τη μητέρα του μίλησα, γιατί...

Νίκη: Η μητέρα του τι λέει;

Νηπιαγωγός: Η μητέρα του είναι γυναίκα πιο λογική. Είχε παρατηρήσει κι αυτή το πρόβλημα, γιατί τον τελευταίο καιρό έχει επιδεινωθεί η κατάσταση και στο σπίτι. Αυτά που κάνει ο Κωστής τα μαθαίνει και τα κάνει και το μικρότερο το κοριτσάκι, το δυομισάρι, κι αυτό δεν της αρέσει καθόλου. Έχει προσπαθήσει με μαλώματα και με ξύλο να του τα κόψει και δεν τα κόβει, πλέον δε γίνεται. Είναι και παιδάκι που δε φοβάται. Κι έτσι μιλήσαμε λίγο μαζί. Εγώ αυτό που της είπα είναι ότι ας προσπαθήσει την ώρα που κάνει αυτό το πράγμα να τον απασχολεί με κάτι άλλο, χωρίς να του το αναφέρει. Την ώρα δηλαδή που ασχολείται, που κάνει τέτοια πράγματα, ή να τον φωνάζει: «έλα λιγάκι να σου δείξω κάτι» ή «έλα να διαβάσουμε αυτό το βιβλίο», να μην το καταλαβαίνει και ο ίδιος ότι γίνεται γι' αυτό το λόγο.

Νίκη: Τη μαμά την πειράζει που το κάνει και το κοριτσάκι ή επειδή το κάνει γενικά ο Κωστής;

Νηπιαγωγός: Την πειράζει που το κάνει το αγοράκι, αλλά απλά έχει επιδεινωθεί η κατάσταση, γιατί το κάνει και το κοριτσάκι. Και αυτό που την πείραξε περισσότερο είναι ότι πολλά πράγματα έχουν γίνει την ώρα που είναι έξω στο δρόμο, που τη βλέπουν άλλοι...

Νίκη: Αλήθεια;

Νηπιαγωγός: Ναι!

Νίκη: Πω πω, ρεζίλι!

Νηπιαγωγός: Ρεζίλι, ναι. Πιο πολύ από εκεί ίσως να πειράχτηκε. Γιατί κοίταξε να δεις. Πολλές φορές όταν εμφανίζεται ένα πρόβλημα, κι εμείς οι μαμάδες, δε δίνουμε σημασία, λέμε «άντε δεν πειράζει» και καμιά φορά, ξέρεις, γελάς, μετά όμως όσο πιο πολύ περνάει ο καιρός και το πρόβλημα μεγαλώνει και φτάνει στο απροχώρητο, μετά λες «ωπ, τώρα ένα φρένο, εδώ ένα στοπ, κάτι πρέπει να κάνουμε». Κι αυτό που την πείραξε, νομίζω, πιο πολύ είναι ότι ο Κωστής έχει μάθει από κάποια μεγαλύτερα παιδιά. Δε μιλάει δηλαδή, πλέον, για τα γεννητικά του όργανα, δε λέει πλέον «το λιλάκι μου». Λέει...βρίζει. Λέει άσχημες κουβέντες. Κι άμα την ακούει έξω ο κόσμος, να μη σ' ενοχλεί μετά; Πιο πολύ αυτό την πείραξε!(και γελάει).

Νίκη: Βλέπετε συχνά να φέρονται έτσι τα παιδιά, είτε ο Κωστής ή τα περισσότερα παιδιά; Κάθε μέρα, κάθε βδομάδα, όποτε να' ναι;

Νηπιαγωγός: Όχι, δεν το 'χω παρατηρήσει. Συνήθως έχει να κάνει με μεμονωμένα περιστατικά, με παιδάκι δηλαδή. Ένα συγκεκριμένο παιδάκι. Δηλαδή φέτος είχα αυτόν το συγκεκριμένο. Κάποια άλλη χρονιά παλιότερα είχα πάλι ένα συγκεκριμένο παιδάκι. Δεν το συναντάω συνέχεια.

Νίκη: Δηλαδή ο Κωστής φερόταν έτσι όλη τη χρονιά;

Νηπιαγωγός: Όσον αφορά το συγκεκριμένο, όχι. Έχει τώρα δυο-τρεις βδομάδες που άρχισε να...εμφανίστηκε δηλαδή αυτό το φαινόμενο.

Νίκη: Λέτε επειδή γίνεται πιο έντονα από το σπίτι ή του δόθηκαν άλλες ευκαιρίες και το εκδήλωσε;

Νηπιαγωγός: Του δόθηκαν άλλες ευκαιρίες και το εκδήλωσε, γιατί μέχρι και το τέλος του Ιουνίου υπήρχε οργανωμένο πρόγραμμα, οπότε μπορεί να μην είχε και την ευκαιρία να το εκδηλώσει. Γιατί τα πάντα ήταν οργανωμένα. Τα παιδιά είχαν το πρόγραμμά τους, τώρα κάνουμε αυτή την οργανωμένη, τώρα τρώμε, τώρα το παιχνίδι μας. Μπορεί να το εκδήλωσε σε κάποιο ελεύθερο παιχνίδι και να μην το είχα προσέξει εγώ την προηγούμενη περίοδο. Αλλά το συγκεκριμένο μήνα, επειδή δεν υπάρχει κάτι οργανωμένο κι επειδή τα παιδιά έρχονται και τις περισσότερες ώρες της ημέρας έχουμε ελεύθερο παιχνίδι και μία εργασία θα γίνει, έχει περισσότερες ευκαιρίες να το εκδηλώσει.

Νίκη: Ο ίδιος το συνειδητοποιεί όμως αυτό που κάνει;

Νηπιαγωγός: Ναι, το συνειδητοποιεί, βέβαια. Γνωρίζει τι κάνει.

Νίκη: Γιατί γελάει κιόλας.

Νηπιαγωγός: Γελάει και αυτή είναι και η αντίδραση του Κωστή. Και να τον μαλώσεις, πάλι θα γελάσει. Γελάει. Ίσως είναι και η αντίδραση για να μην τον μαλώσεις πάρα πολύ. Μπορεί να το κάνει και να γελάσουνε και οι άλλοι. Το κάνει και για αστείο. Το Χειμώνα έλεγε

κάποιες λέξεις, έλεγε ότι «κατουράω» ή «τσίσα» και κάτι τέτοια, και τα παιδιά γελούσαν.

Νίκη: Πόσο συχνά το φανερώνει;

Νηπιαγωγός: Είπαμε, αυτό το χρονικό διάστημα μπορεί να το κάνει και κάθε μέρα. Τώρα δεν ξέρω από χθες, που κάναμε τη συζήτηση στα παιδιά, θα δούμε από εδώ και πέρα αν θα έχει αποτέλεσμα και αν θα συνεχίσει να φαίνεται.

Νίκη: Είναι ακόμα νωρίς για να το πούμε, ε;

Νηπιαγωγός: Ναι. Υπήρχαν και δυο βδομάδες που το 'κανε κάθε μέρα όμως.

Νίκη: Πιστεύετε δηλαδή ότι με τη συζήτηση, και από άλλες περιπτώσεις, όχι μόνο για το θέμα του Κωστή, σταματάνε;

Νηπιαγωγός: Ναι, έχει πολύ καλά αποτελέσματα. Γιατί η γνώμη των παιδιών μετράει.

Νίκη: Τα άλλα τα παιδάκια έχουν δείξει τίποτα σχετικό; Καλά, ο Κωστής έχει δείξει πολλά, σε σχέση με τη σεξουαλικότητα. Αλλά τα άλλα τα παιδάκια κάνουν τίποτα; Μιλάνε, ας πούμε, στις συζητήσεις τους...

Νηπιαγωγός: Η αλήθεια είναι ότι, ό,τι έχει σχέση με αυτό, το θεωρούν ότι είναι ντροπή, δηλαδή βλέπεις τα κοριτσάκια ντρέπονται όταν φανεί το βρακάκι τους, είναι δηλαδή στην ηλικία που αρχίζουν και καταλαβαίνουν ότι κάτι τρέχει εδώ, κάτι γίνεται.

Νίκη: Δηλαδή, σαν νηπιαγωγός, θα έπρεπε να το πιάνουμε αυτό το θέμα ή είναι πολύ νωρίς;

Νηπιαγωγός: Δεν μπορώ να τους πω εγώ ασχοληθείτε με αυτό ή μην ασχοληθείτε. Πρέπει να σου δοθεί μία ευκαιρία, ώστε να συζητήσεις γι' αυτό το θέμα, όπως ας πούμε τώρα με τον Κωστή. Αλλά και να δεις κάποια συμπεριφορά, δε θα κάτσεις να τα μαλώσεις τα παιδιά, να πεις: «Ε, τι κάνεις εκεί πέρα!» κι αυτό δεν είναι σωστό, και το ένα και το άλλο. Θα έχεις τότε χειρότερο αποτέλεσμα μετά.

Νίκη: Αν τα μαλώσεις.

Νηπιαγωγός: Αν τα μαλώσεις, ναι. Γιατί αισθάνονται ότι κάνουν κάτι άσχημο. Δεν είναι όμως άσχημο, είναι κι αυτό μια φάση, που θα την περάσουνε. Δεν πρέπει κι εσύ να επιδεινώνεις την κατάσταση, να δίνεις πολύ βάρος, ώστε να γίνει πιο έντονο, ούτε να τα μαλώσεις, ώστε να σταματήσει τελείως.

Νίκη: Θέλω να πω, δηλαδή να συζητάμε καλύτερα ένα τέτοιο θέμα από την αρχή, ώστε να αποφεύγονται τέτοια περιστατικά ή αν συναντήσεις τέτοιο περιστατικό τότε να το θίξεις;

Νηπιαγωγός: Όταν το συναντάς, σου δίνεται η ευκαιρία. Αλλιώς, κι εγώ νομίζω ότι δε θα έμπαινα στη διαδικασία να το συζητήσω με τα παιδιά. Κάποια στιγμή, δηλαδή όταν κάνουμε κάποια οργανωμένη που έχει σχέση με το σώμα μας, συζητάμε πολλά πράγματα, καταλαβαίνεις

ότι θα αρχίσουν να χαζογελάνε, να ντρέπονται...εκεί καταλαβαίνεις λίγο τη συμπεριφορά τους. Αλλά περισσότερο θα κάτσεις να συζητήσεις πιο εκτενέστερα όταν υπάρχει κάποιο πρόβλημα. Σου δίνεται και η ευκαιρία δηλαδή.

Νίκη: Εσείς νιώθετε όμως αμήχανα, πώς να το συμβουλευσετε το παιδί, γιατί το κάνει...; Γιατί εγώ έτσι αισθάνθηκα.

Νηπιαγωγός: Βέβαια. Κι αυτό είναι φυσιολογικό. Στην αρχή, τα πρώτα χρόνια, κι εγώ αισθανόμουν έτσι. Όταν ήταν να κάνω τις πρακτικές μου- τώρα που σου είπα για το σώμα- είχα μια οργανωμένη για το σώμα. Και μας είχε πει η υπεύθυνη ότι θα μιλήσετε για όλα τα όργανα που υπάρχουνε στο σώμα, ακόμα και για τα γεννητικά και για τη λειτουργία τους και για όλα. Εγώ δεν είχα μιλήσει, γιατί δεν μπορούσα να το αγγίξω. Εκείνη τη συγκεκριμένη περίοδο δεν μπορούσα να τους μιλήσω γι' αυτό το πράγμα. Κι εγώ δηλαδή αισθανόμουν πολύ άσχημα να μιλήσω στα παιδιά, δηλαδή ούτε τους είχα πει κιόλας το πουλάκι σας, το λιλάκι σας, να πάτε στην τουαλέτα...ούτε. Τα πολύ βασικά τους είχα πει, για να αισθανθώ κι εγώ καλά. Τώρα που υπάρχει μια εξοικείωση, είναι διαφορετικά τα πράγματα.

Νίκη: Γιατί κι εγώ στις αρχές που ερχόταν ο Κωστής σε μένα και μου έλεγε έτσι διάφορα, δεν ήξερα τι να τον κάνω, τι να του πω τώρα έλεγα. Δεν του έλεγα τίποτα. Εντάξει, δεν είχα και κάποια θέση εκεί μέσα, ώστε να του πω κάτι.

Νηπιαγωγός: Να το συμβουλέψεις...

Νίκη: Ναι. Δεν ήθελα να το κάνω το παιδάκι να αισθανθεί άσχημα χωρίς λόγο.

Νηπιαγωγός: Ναι, έτσι.

Νίκη: Η πείρα είναι δηλαδή;

Νηπιαγωγός: Ε, μετά με τον καιρό δεν έχεις πρόβλημα. Είναι και το μικρό της ηλικίας που δεν μπορείς να μιλήσεις εύκολα γι' αυτό το πράγμα. Όσο μεγαλώνεις...

Νίκη: Ωραία, αυτά. Έχετε εσείς κάτι άλλο να πείτε;

Νηπιαγωγός: Ε τι να σου πω άλλο. Ε, υπάρχουν κι άλλα παρόμοια περιστατικά, αλλά όχι φέτος. Όπως συζητάω κι εγώ με άλλες νηπιαγωγούς, υπάρχουν άλλα περιστατικά, παιδάκια που αυνανίζονται...δηλαδή έχει τύχει και μέσα στην τάξη σε κάποια γωνιά να απομονώνονται και να αυνανίζονται. Πιο πολύ με τα αγοράκια όμως συμβαίνει αυτό. Ίσως γιατί φαίνεται κιόλας περισσότερο αυτό που κάνουν.

Νίκη: Και πώς αντιμετωπίζονται αυτά τα περιστατικά;

Νηπιαγωγός: Εντάξει, προσπαθείς να το προτείνεις να ασχοληθεί με κάτι άλλο εκείνη τη στιγμή. Όπως και μια άλλη περίπτωση που μου έχει τύχει, αγοράκι πάλι που είχε παρόμοιο πρόβλημα...

Νίκη: Αλλά όχι φέτος;

Νηπιαγωγός: Όχι φέτος. Και η παιδίατρος είχε προτείνει στη μητέρα να τον πηγαίνει σε χώρους με άλλα παιδάκια, να τον γράψει στον παιδικό, ενώ ήταν πιο μικρός, για να ασχολείται με άλλα πράγματα και να ξεχνιέται και να μην έχει αυτό το πράγμα συνέχεια στο μυαλό του. Κι η μαμά του έτσι, τον είχε γράψει στον παιδικό, τον πήγαινε σε παιδότοπους συνέχεια για να ξεχνιέται και το ξεπέρασε.

Νίκη: Για τον Κωστή είπαμε ότι ίσως να επηρεάζεται από το σπίτι, αλλά κι αυτή ήταν...

Νηπιαγωγός: Όχι, δεν υπήρχε παρόμοιο πρόβλημα, και οι δύο γονείς ήταν πολύ ήσυχοι. Συνήθως τα παιδάκια μόλις βγάλουν το πάμπερς ανακαλύπτουν ότι κάτι υπάρχει εκεί στα ποδαράκια τους κι αρχίζουν να ασχολούνται με αυτό, απλά μερικά ίσως να ασχοληθούν λίγο παραπάνω από ότι οι υπόλοιποι. Και η παιδίατρος της είχε πει έτσι, ότι να ασχολείται με κάτι άλλο και να ξεχνιέται παρά να ασχολείται με αυτό το πράγμα. Παιδικό σταθμό, παιδότοπους, κολυμβητήριο, ό,τι θες είχε κάνει αυτό το παιδάκι! Παντού τον πήγαινε, τον έπαιζε συνέχεια, τι να τον κάνει η μάνα! Τι να κάνει, ξεκόλλησε. Άμα διαβάσεις κιόλας Φρόντντ περισσότερο, που λέει για τη σεξουαλικότητα, σου λέει ότι υπάρχουν διάφορα επίπεδα και με το ποιο σημείο του σώματος ασχολείται το παιδί σε κάθε φάση. Όταν είναι πολύ μικρά είναι η στοματική περίοδος, μετά πάμε στο πρωκτικό στάδιο, το φαλλικό...ναι, είναι τα ίδια πράγματα, τα βλέπεις μέσα στην τάξη, ναι, είχε βρει φοβερά πράγματα, έκανε καλές παρατηρήσεις.

Νίκη: Αυτά είδα πάνω κάτω, απλά πιο πολύ εντύπωση μου έκανε ο Κωστής, πολύ έντονο.

Νηπιαγωγός: Ε ναι, τις περισσότερες φορές τα πράγματα είναι πιο απλά. Κάθονται, παίζουνε, θα συζητήσουνε πώς θα κάνουνε το παιχνίδι, θα μαλώσουνε γιατί μου παίρνεις εσύ αυτό και γιατί εκείνο, αυτά είναι τα καθημερινά. Αυτά είναι κάποιες ιδιαιτερότητες τώρα, ο Κωστής.

Νίκη: Απλά στις παρακολουθήσεις που είχα κάνει μέσα από τη σχολή, δεν είχα τόσες λεπτομέρειες να παρατηρήσω, και κυρίως παρατηρούσα τη νηπιαγωγό τι κάνει. Και τώρα είδα κι άλλα πράγματα.

Νηπιαγωγός: Η αλήθεια είναι ότι άμα δεις πώς λειτουργούν την ώρα που είναι οι δασκάλες ή την ώρα που κάνουν μια οργανωμένη, δεν μπορείς να βγάλεις πάρα πολλά πράγματα. Ενώ την ώρα που είναι το ελεύθερο παιχνίδι μπορούν να εκφραστούν πιο άνετα, γιατί και τα ίδια τα παιδιά είναι πιο ελεύθερα στην ελεύθερη απασχόληση και κάνουν αυτό που θέλουν. Εκεί μπορείς να δεις τέτοια φαινόμενα. Μπορεί και ο Κωστής αυτό το πράγμα να το κουβαλάει αρκετό καιρό, απλά να μην είχε εκδηλωθεί όλο το Χειμώνα. Γιατί σου είπα εγώ ότι, επειδή η μία δραστηριότητα πηγαίνει πίσω από την άλλη, μπορεί να μην είχε χρόνο να το εκφράσει. Τώρα που είμαστε πολύ ελεύθεροι, γιατί είδες, όλη μέρα είμαστε ελεύθερη απασχόληση, τώρα να του δόθηκε η ευκαιρία και να το

έβγαλε. Πιθανό να 'ναι κι αυτό. Καλό είναι πάντως να συζητιέται και με τους γονείς. Βέβαια, το καλύτερο είναι οι γονείς, όταν υπάρχει κάποιο πρόβλημα, αμέσως να έρχονται να το λένε σε σένα παρά να το εμφανίζει στο σχολείο και μετά εσύ να μπαίνεις στη διαδικασία να το λες στους γονείς και μήπως μπορέσουν να σε βοηθήσουν.

Νίκη: Είναι δύσκολο.

Νηπιαγωγός: Όχι ότι είναι δύσκολο, γιατί όταν ξέρεις τι έχεις να αντιμετωπίσεις είναι καλύτερο, ότι ξέρεις ότι το παιδάκι αυτό έχει αυτό το πρόβλημα. Και μπορείς να κάνεις και περισσότερα πράγματα για το παιδάκι. Αν υπάρχει ένα πρόβλημα και πρέπει να το συνειδητοποιήσεις εσύ, να περάσει και κάποιο χρονικό διάστημα, να το συζητήσεις με τους γονείς, περνάει και πολύς καιρός μετά. Τώρα σταματάει και ο παιδικός και όλα. Στο νηπιαγωγείο ίσως να είναι πιο δύσκολα. Γιατί είναι και πιο μικρή η χρονική περίοδος η ημερήσια, γιατί είναι 3.30- 4 ώρες είναι εκεί πέρα η νηπιαγωγός. 8.15- 12.15 είναι τέσσερις ώρες περίπου που κάθονται τα παιδάκια. Και αρχές Ιουνίου σταματάνε τα παιδάκια.

Νίκη: Ωραία, εδώ πιστεύω ότι τελειώσαμε. Σας ευχαριστώ πολύ για όλα.

Νηπιαγωγός: Τίποτα, να 'σαι καλά. Ελπίζω να σε βοήθησα.

Νίκη: Σίγουρα, και πολύ μάλιστα.

4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

**ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ
ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ**

ΑΝΑΛΥΣΗ

Πριν ξεκινήσω την ανάλυση των γεγονότων κατά την παρακολούθησή μου στον παιδικό αυτό σταθμό, θα ήθελα να εξηγήσω τα πλαίσια στα οποία θα κινηθώ. Σύμφωνα με το υπό διερεύνηση θέμα μου, σκοπός μου είναι να εξετάσω αν τίθεται θέμα διαμόρφωσης στην παιδική- και συγκεκριμένα στην προσχολική ηλικία-, καθώς και ποια δείγματα συμπεριφοράς και κινήσεων υπάρχουν για να με κάνουν να υποστηρίξω τη θέση μου.

Η ανάλυση που θα κάνω θα γίνει με τον εξής τρόπο. Θα ομαδοποιήσω τις συμπεριφορές των παιδιών με βάση τις εξής κατηγορίες. Η μία κατηγορία συμπεριλαμβάνει τις εκδηλώσεις και τις συμπεριφορές που υποδηλώνουν το διαχωρισμό στα φύλα. Μια άλλη κατηγορία είναι ο σεξισμός, ο οποίος όπως θα εξηγήσω στη συνέχεια, εκφράζεται κυρίως με κακές κουβέντες. Η τρίτη κατηγορία αφορά τις αναφορές στη σεξουαλικότητα. Να εξηγήσω σε αυτό το σημείο ότι η ανάλυσή μου- όπως έγινε και με τις ερωτήσεις που έθεσα στη νηπιαγωγό κατά τη συνέντευξη- επικεντρώνεται κυρίως σε ένα αγοράκι, τον Κωστή, που η συμπεριφορά του μου κίνησε την περιέργεια και το ενδιαφέρον, καθώς μου φάνηκε ιδιαίτερα χαρακτηριστική για το θέμα της έκφρασης της σεξουαλικότητας και της διαμόρφωσης του φύλου η περίπτωση του.

Θα ακολουθήσω κυρίως τη θεωρία της Ν. Chodorow, την οποία έχω αναπτύξει στο θεωρητικό κομμάτι της εργασίας μου. Κυρίως θα αναφερθώ στον τρόπο που σχηματίζεται ο ρόλος των αγοριών και των κοριτσιών και στα δύο φύλα, ρόλος ο οποίος, σύμφωνα με την ίδια, οφείλεται κυρίως στην ανατροφή που θα λάβει το παιδί από τη μητέρα του, η οποία κι αυτή έχει με τη σειρά της διαμορφώσει την εικόνα του φύλου από την παιδική της ηλικία. Έμφαση θα δώσω επίσης και στο ρόλο της νηπιαγωγού μέσα στην τάξη, όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα. Ρόλος ο οποίος φαίνεται να είναι υποκατάστατο του ρόλου της μητέρας για την πλειοψηφία των παιδιών. Αυτός ο τρόπος για την απόκτηση του ρόλου του φύλου των παιδιών και ο γενικότερος ρόλος της νηπιαγωγού μέσα στην τάξη αναφέρονται στο κεφάλαιο για την Τσόντορφ κι επεξηγούνται ως εξής. Η μητέρα είναι αυτή που κατευθύνει το παιδί στη συμπεριφορά που πιστεύει η ίδια ότι αντιστοιχεί στο κάθε φύλο. Η επιρροή του πατέρα δεν είναι και τόσο άμεση, όμως παίζει κι αυτή ενισχυτικό ρόλο, κυρίως για τη συμπεριφορά του αγοριού. Συνεπώς, το πώς το παιδί εκφράζει τη σεξουαλικότητά του και ποια εικόνα σχηματίζει για το φύλο του διαμορφώνεται αρχικά μέσα στο σπίτι, από τη στιγμή που γεννιέται κι έπειτα. Το ρόλο που κατέχει η μητέρα μέσα στο σπίτι έρχεται να συνεχίσει η νηπιαγωγός στο νηπιαγωγείο, ως μια δεύτερη

μητέρα, ως το υποκατάστατο αυτής. Βέβαια, θα αναφερθώ και στην ευρύτερα αποδεκτή και γνωστή θεωρία του S. Freud, σχετικά με την ταύτιση των παιδιών με τον γονέα του φύλου που τους αντιστοιχεί. Αυτή η θεωρία του αναφέρεται στον τρόπο που επιλύουν το οιδιπόδειο σύμπλεγμα τα αγόρια και τα κορίτσια και πώς οι γονείς συντελούν κι ενισχύουν αυτή την επίλυση, για να στηρίξω τις υποθέσεις μου. Τέλος, θα επιχειρήσω να δώσω κι εγώ κάποιες εξηγήσεις, εκφράζοντας τις απόψεις μου, βάσει της γενικότερης βιβλιογραφίας. Αυτό ενέχει και τον κίνδυνο του λάθους, αλλά ένας σκοπός της έρευνας είναι να δημιουργηθούν ερωτήματα και σε άλλους ενδιαφερόμενους, για περαιτέρω διερεύνηση.

Ανάλυση 1^{ης} βδομάδας

Διαμόρφωση του φύλου.

Τα γεγονότα που έχουν σχέση την πρώτη βδομάδα με τη διαμόρφωση του φύλου ήταν τα εξής. Ένα πρώτο είναι το παιχνίδι μαμάς- κόρης ανάμεσα στην Έφη και τη Μαρία Δ. Τα δύο κορίτσια φαίνεται να ξέρουν τη θέση της μητέρας και το ρόλο της, καθώς και τη διαφορά με το παιδί και πώς πρέπει αυτή να το αντιμετωπίζει. Αυτό είναι φανερό από το ύφος, τον τόνο της φωνής και το περπάτημα, ανάλογα με την περίπτωση. Αυτό γίνεται ακόμα πιο φανερό όταν κάποια στιγμή αλλάζουν θέσεις: η μητέρα γίνεται κόρη και το αντίστροφο. Ταυτόχρονα προσαρμόζουν τον τόνο της φωνής και το περπάτημα στο νέο τους ρόλο.

Και τη δεύτερη μέρα (Τετάρτη) αποδεικνύεται η άποψη των κοριτσιών για τη σχέση μητέρας- κόρης. Εδώ φαίνονται και άλλες λειτουργίες και καθήκοντα που έχει η μητέρα απέναντι στα παιδιά της, όπως έχει γράψει στη θεωρία της η Chodorow, να τα φροντίζει, να τα κρατάει καθαρά, να τα απαλύνει από τον πόνο. Στοιχεία του ρόλου των γυναικών που εμπλουτίζονται και την Πέμπτη, την ώρα που παίζουν τα τρία κορίτσια. Οι γυναίκες πρέπει να μαγειρεύουν, αλλά και να βγάζουν βόλτα το μωρό με το καρότσι.

Τα κορίτσια και την Παρασκευή μαγειρεύουν. Αυτό που είναι αξιοπρόσεκτο εδώ είναι ότι έρχεται ο Γιώργος Καλ., μαγειρεύει με τα κορίτσια και τρώνε όλοι μαζί. Είναι καλό, πάντως, που ο Γιώργος δεν ενοχλείται όταν παίζει με τα κορίτσια ούτε τα κορίτσια τον κοροϊδεύουν γι' αυτό. Ίσως είναι ακόμη μικρά και δεν ασχολούνται τόσο. Όμως παίρνει τις βάσεις για να μη θεωρεί τα κορίτσια κατώτερα, αλλά ισότιμα με αυτό. Δεν μπορώ, βέβαια, να ξέρω τι αρχές παίρνει από το σπίτι και πώς θα διαμορφωθεί αργότερα ο χαρακτήρας του.

Διαχωρισμός των φύλων.

Ο διαχωρισμός των φύλων φαίνεται και στις δύο πλευρές. Παρακολούθησα πώς τα ίδια τα παιδιά αντιλαμβάνονται και διαφοροποιούν τα αγόρια από τα κορίτσια, αλλά πώς και η νηπιαγωγός τα οδηγεί προς αυτή την κατεύθυνση. Ένα πρώτο γεγονός είναι η αντίληψη ότι τα κορίτσια πρέπει να φορούν και να χρησιμοποιούν διαφορετικό χρώμα από τα αγόρια. Για παράδειγμα, το ροζ χρώμα είναι για τα κορίτσια, ενώ τα σκούρα χρώματα, όπως το μαύρο και το μπλε, είναι για τα αγόρια. (Ο Ντίνος είπε ότι τα δικά του παπούτσια δε

χρειαζόταν να γράφουν πάνω το όνομά του, γιατί είναι μαύρα και η Θεανώ είπε στη Χριστίνα ότι τα κορίτσια δεν παίρνουν τα μπλε τουβλάκια).

Μια άλλη περίπτωση είναι αυτή της Μαρίας Μ., που επιβάλλει στο Γιώργο Καλ. να την παντρευτεί, καθώς αργά ή γρήγορα θα παντρευτεί κάποια γυναίκα («Πρέπει να με παντρευτείς, ή εμένα ή εκείνη»).

Ο διαχωρισμός του φύλου φαίνεται και στη συζήτηση των αγοριών. Όταν είναι μόνα τους, λοιπόν, συζητούν για δικά τους θέματα, κάνουν αντρικές κουβέντες και αστεία. Η συζήτηση έχει θέμα και πάλι τα γεννητικά όργανα και συνήθειες οι οποίες σίγουρα δεν «αρμόζουν» σε κορίτσια (έλεγαν «τσουτσού», «τσουτσούρη», «κλανιάρη», «κατουρλιάρη». Τα αγόρια, όταν δεν είναι παρόντα τα κορίτσια, κι όταν γνωρίζουν ότι δεν τα ακούει κανείς, ελεύθερα πλέον μιλούν για «απαγορευμένα» θέματα. Θεωρούν το να μιλούν για τα όργανά τους ότι είναι πολύ σπουδαίο θέμα και πολύ αρσενικό. Στη συζήτησή τους απαγορευόταν να πάρουν μέρος τα κορίτσια. Παρόν ήταν και το σύμβολο του πέους, που στην προκειμένη περίπτωση είναι το όπλο, το οποίο και σαν σχήμα και σαν λειτουργία, σύμφωνα με τον Φρόντ, προσδίδει αρρενωπότητα, δύναμη και εξουσία.

Η παρατήρηση της νηπιαγωγού για το ποια παιχνίδια πρέπει να μαζέψουν τα αγόρια και ποια τα κορίτσια δείχνει την αντίληψή της («Τα κοριτσάκια είπαμε τα κουζινικά και τα ζωάκια. Εσείς τι είστε; Κοριτσάκια. Για να δούμε, τα κορίτσια θα τελειώσουν πιο γρήγορα ή τα αγόρια;»), που όμως δεν την εξέφρασε ξανά, καθώς γνωρίζει ότι δεν πρέπει να κάνει διακρίσεις, όπως άλλωστε υποστηρίζει και στη συνέντευξή της. Προφανώς ήταν κάποια στιγμή που ξεχάστηκε, γεγονός που δείχνει, όμως, ότι σαν αντίληψη υπάρχει στο μυαλό της, στο ασυνείδητο κομμάτι αυτού. Πάντως δέχεται την άποψη ότι υπάρχουν παιχνίδια κοριτσίστικα και αγορίστικα και αυτό είναι ξεκάθαρα διαχωρισμός των φύλων.

Όσον αφορά το γιατί ο Ντίνος είπε ότι τα αγόρια φοράνε σορτσάκι και οι γυναίκες παντελόνι, δε φαίνεται να υπάρχει λογική εξήγηση. Ήταν μια απλή σκέψη του, την οποία ίσως και ο ίδιος να μην μπορούσε να εξηγήσει, καθώς δε συνέχισε την κουβέντα του. Πάντως, φανέρωσε την εικόνα που έχει, ότι τα αγόρια διαφέρουν σε κάτι από τα κορίτσια, και ως προς τα ρούχα που φοράνε.

Όταν κάθισαν τα παιδιά στο τραπέζι να ζωγραφίσουν και η Μαρία Μ. είπε ότι είναι δύο κορίτσια στην άκρη κι ένα αγόρι στη μέση («Ένα αγόρι στη μέση και δύο κορίτσια στην άκρη. Ένα αγόρι στη μέση κι εμείς οι δύο στην άκρη, ε;»), καταλαβαίνει ότι είναι διαφορετικό το αγόρι από το κορίτσι και φαίνεται να απολαμβάνει το γεγονός ότι έχουν βάλει ένα αγόρι στη μέση. Έτσι, το αγόρι δεν μπορεί να έχει εξουσία, αφού βρίσκεται ανάμεσα σε δύο κορίτσια. Επιπλέον, τώρα τα δύο κορίτσια

μπορούν να εκμεταλλευτούν την παρουσία ενός ανήμπορου αγοριού και να το υποτάξουν για κάθε θέλημά τους, παίρνοντας υπόψη την υποσυνείδητη επιθυμία του θηλυκού για το αρσενικό από αυτή την ηλικία, κατά το Φρόντ.

Τα αγόρια διακρίνουν τα αγορίστικα από τα κοριτσίστικα παιχνίδια και αυτό φαίνεται από την παρατήρηση του Κωστή και του Θανάση. Δεν είναι, δυστυχώς, δυνατό να γνωρίζω αν τους έχει δημιουργηθεί αυτή η εντύπωση μέσα στο νηπιαγωγείο, καθώς δεν είχα τη δυνατότητα να παρακολουθήσω τη λειτουργία της νηπιαγωγού μέσα στην τάξη, αν δηλαδή αυτή τους μετέδωσε αυτή την ιδέα ή αν την είχαν διαμορφώσει από το σπίτι τους. Υπενθυμίζω σε αυτό το σημείο ότι η νηπιαγωγός παραδέχεται ότι υπάρχουν κοριτσίστικα και αγορίστικα παιχνίδια.

Ο διαχωρισμός των φύλων διακρίνεται και πάλι στο παιχνίδι των παιδιών. Δηλαδή κάθε μέρα τα αγόρια θα φτιάξουν ένα μεγάλο όπλο και τα κορίτσια μια μεγάλη τούρτα. Η νηπιαγωγός το εξήγησε ως μια συνηθισμένη δραστηριότητα, καθώς, όπως είπε, τα παιδιά κολλάνε σε ένα παιχνίδι. Βέβαια, έχει σημασία η χρήση των αντικειμένων για το κάθε φύλο. Και τα αγόρια και τα κορίτσια παίζουν με τουβλάκια, αλλά με διαφορετικό τρόπο. Τα αγόρια τα χρησιμοποιούν για να φτιάξουν όπλο, ενώ τα κορίτσια για να φτιάξουν τούρτα, παιχνίδια που πιστεύουν τα ίδια ότι αντιστοιχούν στο φύλο τους.

Ο διαχωρισμός του φύλου και οι αντίστοιχοι ρόλοι φαίνονται στην αναπαράσταση του γάμου. Η νύφη, που είναι η γυναίκα, πρέπει να έχει τα εξής χαρακτηριστικά: να είναι όμορφη, να κρατάει λουλούδι, να φοράει ψηλά παπούτσια, χαρακτηριστικά γνωρίσματα που «πρέπει» να έχει η γυναίκα για να λέγεται γυναίκα και για να είναι θελκτική. Ο γαμπρός, που είναι ο άντρας, πρέπει να την κρατάει αγκαλιά-στοιχείο δυναμισμού και έκφραση επιβολής. Όμως σημασία έχει ότι δε λειτουργεί σαν αδερφός της, αλλά σαν αγόρι προς κορίτσι. Δε διαμαρτύρεται για το γεγονός ότι η Μαρία Μ. τον βάζει να παντρευτεί την αδερφή του. Ο γάμος μεταξύ ετεροφυλόφιλων είναι μια φυσιολογική και κοινωνικά αποδεκτή πράξη.

Και πάλι φαίνεται η άποψη ότι οι άντρες παντρεύονται γυναίκες την τρίτη μέρα παρακολούθησης, την Πέμπτη, από το γεγονός ότι ο Θανάσης λέει στην Μαρία Μ. ότι την αγαπάει και αυτή τον ρωτάει αν θα την παντρευτεί («Σ' αγαπώ», «Θα με παντρευτείς κιόλας;»). Η Μαρία Μ. έχει την εντύπωση ότι η δήλωση του συναισθήματος προς ένα πρόσωπο σημαίνει και απόλυτη αφοσίωση και δέσμευση προς αυτό. Εφόσον ο Θανάσης υποστηρίζει ότι την αγαπάει, πρέπει και να την παντρευτεί. Εκεί καταλήγουν δύο ετεροφυλόφιλοι όταν αγαπιούνται, σύμφωνα με τους κανόνες της κοινωνίας μας.

Τα παιδιά γνωρίζουν επίσης για τα ζευγάρια, το ανδρόγυνο, ότι παντρεύονται και χωρίζουν. Αυτό αποδεικνύεται από την απάντηση της Χριστίνας στη νηπιαγωγό όταν αυτή είπε ότι θα χωρίσει το Θανάση και τον Άγγελο («Γιατί καλέ, παντρεμένοι είναι και θα τους χωρίσεις;»). Εστίασε στο γεγονός ότι είναι δύο αγόρια, οπότε δεν μπορεί να είναι παντρεμένοι για να τους χωρίσει η νηπιαγωγός, η οποία δεν σχολίασε *κ.α.π.*

Η εκδήλωση της σεξουαλικότητας.

Έχω παρατηρήσει αρκετά περιστατικά έκφρασης της σεξουαλικότητας στο συγκεκριμένο τμήμα. Ένα από αυτά είναι όταν η Μαρία Μ. και ο Γιώργος Καλ. θέλουν να δουν το βρακί της Μαρίας Καλ., κατά το παιχνίδι του γιατρού. Ένα παιχνίδι που δίνει πολλές ευκαιρίες στα παιδιά να περιεργαστούν το σώμα το δικό τους και των άλλων παιδιών, χωρίς ενοχές, αφού φαινομενικά γίνεται στα πλαίσια ενός παιχνιδιού. Ο Γιώργος Καλ., μάλιστα, παρόλο που είναι αδερφός της, πάλι θέλει να κοιτάει το βρακί της Μαρίας. Τα παιδιά δείχνουν περιέργεια για τα γεννητικά όργανα. Η Μαρία Καλ. αρχικά ντράπηκε («Ε, τι κάνεις»), αλλά στη συνέχεια δεν την απασχολούσε. Αυτή της η συμπεριφορά δείχνει αρχικά έναν ενδοιασμό, συναίσθημα που αλλάζει στη συνέχεια και μετατρέπεται σε φιλαρέσκεια, νιώθει ότι είναι ποθητή και επιδεικνύει το σώμα της, όπως υποστηρίζει και ο Φρόντλ ότι γίνεται. το συναίσθημα ντροπής, δηλαδή, μετατρέπεται σε αίσθημα ικανοποίησης.

Άλλο χαρακτηριστικό περιστατικό είναι όταν έδειχνε τη διαφήμιση με το αδυνατιστικό προϊόν. Όλα τα παιδιά μαζεύτηκαν για να δουν τα επίμαχα σημεία της γυναίκας και γελούσαν. Δεν μπορώ να εξηγήσω το αν το έβρισκαν αστείο ή αν γελούσαν επειδή είναι κάτι απαγορευμένο και αυτά το έβλεπαν πονηρεμένα. Η νηπιαγωγός, από αμηχανία ή ίσως επειδή ήθελε να καλύψει το γεγονός ότι δεν πρόσεξε τι παρακολουθούσαν τα παιδιά στην τηλεόραση, το ερμήνευσε ως αστείο για να καλύψει τη δική της ντροπή (Φρόντλ) και δεν τα μάλωσε, για να μη νιώσουν άσχημα, σύμφωνα με τις αρχές της προοδευτικής παιδαγωγικής (Walkerdine, 1990, Βιδάλη, 2000). Μια άλλη ερμηνεία είναι ότι τα παιδιά, με την περιέργεια που τα διακρίνει, θέλουν να γνωρίζουν τα γεννητικά τους όργανα, με τα οποία πιθανόν να μην έχουν ασχοληθεί σε αρκετό βαθμό. Έτσι, η περιέργειά τους για τα δικά τους όργανα, αλλά και αυτά του αντίθετου φύλου, καλύπτεται με τη θέαση ενός γυμνού κορμιού. Άλλωστε, δεν αποκλείεται να νιώθουν ευχαρίστηση από αυτό, καθώς η έλξη προς το αντίθετο φύλο σε αυτή την

ηλικία υπάρχει (Φρόνυτ). Όσο για τη νηπιαγωγό, η οποία είναι ενήλικη γυναίκα, ισχύει κατά τον Φρόνυτ ότι το γυμνό σώμα αποτελεί ένα ταμπού, αν υποθέσουμε ότι γι' αυτό το λόγο προσπάθησε να προβάλει το αστείο του θέματος, είτε επειδή ένιωσε η ίδια άσχημα είτε επειδή θέλησε να καλύψει το γεγονός ότι δε πρόλαβε να αποτρέψει τα παιδιά από το να παρακολουθήσουν αυτή τη διαφήμιση.

Η σεξουαλικότητά των παιδιών γίνεται και πάλι φανερή όταν βλέπουν το βίντεο- κλιπ και δείχνει τον άντρα να μένει μόνο με το εσώρουχό του. Σε αυτή την περίπτωση, όπως και στη διαφήμιση με το αδυνατιστικό προϊόν, τα παιδιά είναι περίεργα για το ανθρώπινο σώμα. Έχουν επίγνωση του απαγορευμένου θέματος και γελάνε, γιατί συνειδητοποιούν ότι κατάφεραν να ξεφύγουν από την επίβλεψη της νηπιαγωγού και να κοιτάζουν ελεύθερα πλέον τον άντρα. Στη σκέψη, μάλιστα, ότι θα μείνει γυμνός ενθουσιάζονταν ακόμη περισσότερο και περίμεναν με αγωνία να τον δουν («Να' το, να' το!», «Θα του φύγουν τα βρακιά!», «Να, τώρα θα το δείξει, θα τα βγάλει»).

Αλλά και η γυναίκα περιμένει τον άντρα να τη φιλήσει, είναι καθήκον του. Στο στόμα, όχι στο μάγουλο, αυτό είναι το κανονικό φιλή. Αυτό φαίνεται όταν παίζουν τη Χιονάτη, παιχνίδι στο οποίο συμμετέχει και ο Γιώργος Καλ. Η Μαρία Μ., σύμφωνα με το παραμύθι, όπως το θυμάται, δηλώνει ότι είναι η πιο ωραία. Η Μαρία Καλ., όμως, δε δέχεται αυτό το ψεύτικο γεγονός και παίρνει στα σοβαρά τη δήλωσή της. Σιγοψιθυρίζει στον αδερφό της ότι αυτή είναι η πιο ωραία, εκφράζοντας έτσι τη ζήλια της προς την Μαρία Μ., δείχνει την πρόθεσή της να είναι η πιο ωραία («Η Χιονάτη είναι πιο ωραία»). Η ομορφιά, άλλωστε, είναι πολύ σημαντικό προσόν για τις γυναίκες, γιατί έτσι προσελκύουν ευκολότερα τους άντρες. Αυτός είναι και ο απώτερος σκοπός της γυναίκας, κατά τον Freud. Στη συνέχεια η Μαρία Μ. ζητάει να εξελιχθεί το παραμύθι και να τη φιλήσει ο Γιώργος. Αυτός λειτουργεί αθώα ή ντροπαλά και τη φιλάει στο μάγουλο. Η Μαρία, όμως, του υποδεικνύει το σωστό τρόπο (« Όχι έτσι. Να, έτσι... στα χείλια»). Η Μαρία Μ. θέλει να τη φιλήσει ο Γιώργος με ερωτικό τρόπο. Είναι μια ασυνείδητη σεξουαλική της επιθυμία. Αργότερα, όταν παίρνει το ρόλο η Μαρία Καλ, η Μαρία Μ. δε συνειδητοποιεί ότι ζητάει από τα δύο αδέρφια να φιληθούν στο στόμα, να κάνουν μια αναπαράσταση ερωτικού περιεχομένου. Γνωρίζει απλώς ότι έτσι πρέπει να κάνει ένα αγαπημένο ζευγάρι, να φιλιέται στο στόμα. Ο Γιώργος, όμως, δεν παίζει άλλο μαζί τους. Η Μαρία Μ. τον πιέζει να ολοκληρώσει το ρόλο του, να φιλήσει τη Χιονάτη για να ξυπνήσει. Ούτε η Μαρία Καλ. συνειδητοποιεί ότι θα τη φιλήσει ο αδερφός της, απλά περιμένει το αρσενικό πρόσωπο να τη φιλήσει. Και μόνο τότε σηκώνεται από κάτω.

Εκδηλώσεις σεξισμού

Ο σεξισμός γίνεται φανερός όταν κάποια παιδιά χρησιμοποιούν άσχημες εκφράσεις, σεξουαλικού περιεχομένου, και προσπαθούν να επιβληθούν με αυτό τον τρόπο. Τρόπος, όμως που δε γίνεται αποδεκτός από τους άλλους και τις περισσότερες φορές είναι προσβλητικός.

Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα για την εκδήλωση του σεξισμού σε αυτή την τάξη που παρακολούθησα είναι ο Κωστής, καθώς συνήθως ήταν ο πρωταγωνιστής σε αυτά τα γεγονότα. Ο Κωστής οτιδήποτε μακρόστενο βρίσκει το βάζει μπροστά του για αναπαράσταση του πέους. Γνωρίζει ότι υπάρχει ταμπού, κατά τον S. Freud, σχετικά με το να έχει το πέος σε κοινή θέα, γι' αυτό και συνεχώς προσπαθεί να μου τραβήξει την προσοχή. Περιμένει να τον μαλώσω, και όταν δεν το κάνω, κάνει τα πάντα για να με προκαλέσει, είναι άλλωστε αυτό που πρέπει να κάνω. Γνωρίζει ότι είναι καθαρά αντρικό μόριο, το οποίο έχουν δηλαδή μόνο οι άντρες, το βάζει και στα υπόλοιπα αγόρια, και ασχολούνται με αυτό. Η ενασχόληση των υπολοίπων αγοριών με τα παιχνίδια ως πέος δε φαίνεται να είναι κάτι που τα ενδιαφέρει άμεσα, όμως, όπως είπε και η νηπιαγωγός, συνήθως επηρεάζονται από τον Κωστή και τον μιμούνται. Δεν αποκλείεται, βέβαια, να υπάρχει μέσα στο ασυνείδητό τους σαν ιδέα και να την εκφράζουν όποτε τους δίνεται η ευκαιρία, έστω κι αν αυτή η αφορμή δίνεται από τον Κωστή.

Ο Γιώργος Κοσ. και ο Ντίνος κάνουν ότι κατουράνε ο ένας τον άλλον και κυνηγιούνται μέσα στην τάξη. Τα δύο αγόρια το βρίσκουν πολύ διασκεδαστικό. Είναι ένα παιχνίδι επιβολής, θα έλεγα. Η αμηχανία της νηπιαγωγού σε σεξουαλικά θέματα φαίνεται πάλι όταν λέει στο Ντίνο και τον Γιώργο ότι άρχισαν πάλι τα χαζά τους. Η νηπιαγωγός, δηλαδή, αλλάζει θέμα και παρουσιάζει κάτι σαν αστείο για να μην έρθει η ίδια σε δύσκολη θέση και για να μην αναγκαστεί να μαλώσει τα παιδάκια.

Τα αγόρια πάλι ασχολούνταν με τα γεννητικά τους όργανα. Τώρα συμμετέχουν στο παιχνίδι όλα τα αγόρια, αλλά δεν έχουν όλα τον ίδιο βαθμό άνεσης. Πάντως βρίσκουν το θέμα πολύ διασκεδαστικό κι ενδιαφέρον. Σήμερα αρχίζουν να φαίνονται οι προθέσεις του Κωστή, ο οποίος φαίνεται να τον απασχολεί ιδιαίτερα οτιδήποτε έχει σχέση με το μόριό του και την επιβολή του με αυτό. Δε διστάζει να στραφεί και προς το μέρος μου, παρόλο που εγώ είμαι μια άγνωστη γι' αυτόν και δεν έχει την ίδια οικειότητα με μένα όπως με τα άλλα παιδιά. Προσπαθεί, δηλαδή, από την αρχή να μου τραβήξει την προσοχή και να μου επιβληθεί. Επιδεικνύοντας το «πέος» του προσπαθεί να το επιτύχει.

Ανάλυση 2^{ης} βδομάδας

Και τη δεύτερη βδομάδα θα κατηγοριοποιήσω τα γεγονότα σύμφωνα με τις κατηγορίες διαμόρφωσης του φύλου, διαχωρισμού του φύλου, της έκφρασης της σεξουαλικότητας και του σεξισμού.

Η διαμόρφωση του φύλου.

Τα κορίτσια πάλι έκαναν αναπαράσταση του γάμου. Φαίνονται να γνωρίζουν από τόσο μικρή ηλικία τη σημασία του, αλλά και όλες τις λεπτομέρειες για την οργάνωσή του. Είναι κάτι που το προσμένουν, γι' αυτό και επιθυμούν να γίνουν νύφες. Γνωρίζουν καλά τη διαδικασία που ακολουθείται, ότι, δηλαδή, πρέπει να ετοιμάσουν τη νύφη, να τη χτενίσουν, να την περικυκλώσουν τα κορίτσια. Δε δίνουν σημασία στο γαμπρό, ο οποίος περιποιείται μόνος του τον εαυτό του. Σημασία έχει η ομορφιά της νύφης, της γυναίκας. Κι εγώ η ίδια θυμάμαι τον εαυτό μου να παρατηρεί σε κάθε γάμο που ήμουν καλεσμένη τη νύφη, το νυφικό, το βάψιμο, το χτένισμα... Είναι κάτι που έχει τυπωθεί έτσι στο γυναικείο μυαλό κι έχει αναπαραχθεί από γυναίκα σε γυναίκα, με τον τρόπο που έχει περιγράψει η Τσόντορωφ.

Σχετικά με το παιχνίδι μαμάς- κόρης, παρατήρησα πάλι κατά την έβδομη παρακολούθηση τον διαφορετικό τόνο φωνής και ύφους της κόρης από του παιδιού, όπως επίσης και τις υποχρεώσεις, που φαίνεται να γνωρίζουν τα κορίτσια, η Έφη και η Μαρία Δ., μιας μάνας. Έχουν διαμορφώσει, δηλαδή, από αυτή τη μικρή ηλικία, την προσχολική, μια τυπική εικόνα της, που αν συνεχιστεί και εμπλουτιστεί, θα αναπαραχθεί και στο μέλλον από τις ίδιες ως μητέρες, όπως άλλωστε υποστηρίζει και η Τσόντορωφ.

Η Μαρία ασχολείται με το μωρό της, μια γυναικεία δραστηριότητα και υποχρέωση, όπως και η Θεανώ, που βγάζει βόλτα το μωρό της με το καρότσι. Γνωρίζουν κι αυτές τα καθήκοντα της μητέρας, όπως τις τα έχουν διδάξει και όπως ίσως έχουν παρατηρήσει και οι ίδιες στην καθημερινή τους ζωή. Οι γυναίκες, δηλαδή, οφείλουν- πέρα από την ανατροφή που τους παρέχουν- να κοινωνικοποιήσουν το μωρό τους. Το βγάζουν βόλτα με το καρότσι, μια πρώτη επαφή με τον έξω κόσμο.

Ο Κωστής την Παρασκευή 15- 7- '05 διαφημίζει το μωριό του, το προσφέρει σε όποιον ενδιαφέρεται. Είναι ικανοποιημένος με αυτό που έχει, και για το λόγο αυτό θέλει να προσφέρει ανάλογη χαρά σε όποιον ενδιαφέρεται. Και μάλιστα το φωνάζει, για να τον ακούσουν όλοι ότι έχει κάτι πολύ σημαντικό, που πρέπει να το αποκτήσουν κι άλλοι, θέλοντας

να τραβήξει την προσοχή τους. Του Κωστή μάλλον του αρέσει να βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Αυτό το λέω γιατί ό,τι και να πει, ό,τι και να κάνει, το λέει δυνατά και φροντίζει να τον δουν και να τον ακούσουν όλοι. Κι εφόσον έχει μάθει να διαλαλεί τον ανδρισμό του, αυτός είναι καλύτερος τρόπος να το επιτύχει. Προσελκύοντας την προσοχή των άλλων, καταφέρνει να τους αποδείξει και να τους δείξει γενικότερα τον ανδρισμό του, όπως του έχει διδάξει ο πατέρας του.

Ο διαχωρισμός του φύλου.

Τα αγόρια δεν αντιμετωπίζουν το καρότσι όπως το αντιμετωπίζουν τα κορίτσια. Αυτό συμβαίνει, άλλωστε και με τα τουβλάκια. Για τα αγόρια, λοιπόν, το καρότσι είναι ένα παιχνίδι που το τσουλάνε, που συγκρούονται μεταξύ τους, που τα δίνει ώθηση και την ευκαιρία να εξασκήσουν τη δύναμή τους πάνω σε αυτό, χαρακτηριστική συμπεριφορά του αρσενικού, κατά το Φρόντ. Αυτό φαίνεται από τον τρόπο που παίζουν ο Θανάσης, ο Ντίνος και ο Γιώργος Κοσ. με αυτό. Το χρησιμοποιούν με τρόπο που να αναδεικνύονται τα χαρακτηριστικά της αρρενωπότητάς τους, για να μη θεωρηθούν ότι παίζουν με κοριτσίστικα παιχνίδια.

Τα κορίτσια, μαζί με το Γιώργο Καλ. πάλι έφτιαξαν την Τρίτη τούρτα από τουβλάκια. Το γεγονός ότι συμμετέχει πολλές φορές ο Γιώργος σε δραστηριότητες, που χαρακτηρίζονται ως «κοριτσίστικες», ίσως εξηγείται από το ότι έχει μια μεγαλύτερη αδερφή, με την οποία παίζει συχνά, γι' αυτό και ακολουθεί τα παιχνίδια αυτά, αλλά και δεν ενοχλείται να το κάνει. Ίσως οι γονείς του να του λένε ότι δεν είναι κακό να παίζει μαζί με την αδερφή του, για να παίζουν μαζί σαν όλα τα αγαπημένα αδέρφια.

Η νηπιαγωγός και πάλι αυθαίρετα, ενώ είπε στην αρχή να μαζέψουν όλα τα παιδιά τα παιχνίδια, έδωσε το στίγμα ζητώντας από τη Θεανώ να μαζέψει όλα τα κοριτσίστικα παιχνίδια. Διαφαίνεται, έτσι, ότι ο διαχωρισμός των φύλων υπάρχει στο μυαλό της και τον εκδηλώνει αυθαίρετα, χωρίς πρόθεση.

Ο Άγγελος με τον Κωστή φτιάξανε ένα όπλο, όπως κάνουν κάθε μέρα. Ο Αρούκ παίζει με το καρότσι, όμως απλά το τσουλάει, δεν του αποδίδει την πραγματική του χρήση (κανονικά χρησιμοποιείται για να βάζουμε μέσα το μωρό και να το πηγαίνουμε βόλτα). Όπως έχω αναφέρει και προηγουμένως, δε χρησιμοποιούν το καρότσι με τον ίδιο τρόπο τα αγόρια και τα κορίτσια.

Τα αγόρια την ώρα του φαγητού, κατά την έβδομη παρακολούθηση έχουν ανοίξει μια «αντρική» κουβέντα, σχετικά με τα

γεννητικά τους όργανα. Δεν ξέρω αν είναι η περιέργεια που έχουν γι' αυτά ή το απαγορευμένο, λόγω ταμπού, θέμα, αλλά τα αγόρια, όπως έχω επαναλάβει, συχνά κάνουν τέτοιου είδους συζητήσεις, αποκλείοντας τα κορίτσια από τη συζήτησή τους. Έτσι τα διαχωρίζουν από τα αγόρια.

Ο Αρούκ φαίνεται με αυτό που είπε ότι για να κατοικήσει η Έφη πρέπει να έχει πέος. Παρά το γεγονός ότι έχει μια αδερφή μεγαλύτερή του, δεν ξέρει ή δεν του αρέσει το γεγονός ότι τα κορίτσια δεν έχουν πέος, όπως τα αγόρια. Γνωρίζει, όμως, ότι τα αγόρια έχουν διαφορετικά γεννητικά όργανα από τα κορίτσια.

Η Θεανώ ζητάει τη βοήθεια του Ντίνου, όταν είναι να βγάλει τα μωρά από το σπιτάκι. Έχει την εικόνα στο μυαλό της διαμορφωμένη, ότι ο μπαμπάς πρέπει να βοηθάει στα συζυγικά καθήκοντα, να προσφέρει τη βοήθειά του στην ανήμπορη γυναίκα, που δεν μπορεί μόνη της να κουβαλήσει τα μωρά («Ντίνο, θα μου πέσουν. Ντίνο(πιο δυνατά)»), «Έλα, πάρε το μωρό, το μωρό Ντίνο, πάρε το μωρό μας». Ο Ντίνος, όμως, δε φαίνεται να έχει την ίδια εικόνα, τουλάχιστον ως προς αυτό το θέμα. Πιο πολύ θα έλεγα ότι ακολουθεί τις οδηγίες της Θεανώς, μαθαίνει μέσω αυτής. Έτσι τη συνοδεύει, τη βοηθάει να κουβαλήσει τα μωρά, να μαγειρέψει, να κοιμίσει το μωρό. Γνωρίζει, παρόλα αυτά ότι ως ζευγάρι πρέπει να κάθονται και να περπατάνε μαζί, όπως πρέπει να κάνουν τα ζευγάρια. Αυτές είναι ξεκάθαρα μαθημένες συμπεριφορές, γιατί τα δύο νήπια δεν μπορούν να ξέρουν από τώρα τι κάνουν τα ζευγάρια και οι γονείς. Συνεπώς, ακολουθούν ένα συγκεκριμένο πρότυπο και μιμούνται τα άμεσα κοντινά τους πρόσωπα, που βρίσκονται στο χώρο του σπιτιού και συνήθως είναι οι γονείς των παιδιών, όπως ισχυρίζεται και η Τσόντορωφ.

Η εκδήλωση της σεξουαλικότητας.

Ο Κωστής φαίνεται να έχει εμμονή με το πέος και ό,τι μπορεί να το υποκαταστήσει. Είτε συμπαθεί ένα άτομο είτε όχι, επικοινωνεί ως προς αυτό. Οι προτάσεις που χρησιμοποιούσε σπάνια δε θα είχαν κάποια αναφορά ή κάποιο υπονοούμενο σχετικά με το πέος. Είναι ένας τρόπος απόδειξης της αρρενωπότητάς του, όπως υποστηρίζει και ο Φρόυντ. Η νηπιαγωγός διευκρινίζει στη συνέντευξή της ότι κύριος υπεύθυνος για την εμμονή του είναι ο πατέρας του. Αυτός του τονίζει συνεχώς ότι είναι άντρας και του το υπενθυμίζει διαρκώς, αντί να τον επιπλήττει για το άσχημο και άκομψο λεξιλόγιό του. Το ότι μου φάνηκε ότι με συμπαθεί επειδή μου χαμογελούσε, απ' ότι μου είπε και η νηπιαγωγός, δεν είχε καμία σημασία τελικά. Ο Κωστής συνηθίζει να αντιδράει με αυτό τον τρόπο, είτε του μιλάς ευγενικά είτε του κάνεις παρατήρηση.

Όλα τα αγόρια το διασκεδάζουν παίζοντας με τα κουβαδάκια και κάνοντας ότι κατουράνε. Όλα συμμετέχουν σε ένα παιχνίδι υπόταξης κι εξουσίας. Ο Κωστής και πάλι δε διστάζει να μου απευθυνθεί. Πάντως τα αγόρια δείχνουν να χαίρονται πάρα πολύ που έχουν πέος. Με το παιχνίδι τους είναι σαν να το βγάζουν σε κοινή θέα. Δεν μπορώ, όμως, με σιγουριά να πω, κατά τον Φρόντ, αν χαίρονται επειδή είναι αγόρια και το ζητωκραυγάζουν ουσιαστικά ή αν χαίρονται επειδή συνειδητοποιούν ότι έχουν πέος- αποβάλλοντας και εξωτερικεύοντας το άγχος του ευνουχισμού. Μπορεί να χαίρονται και για τους δύο λόγους.

Ο Κωστής, ακόμα κι όταν κάνει ότι μιλάει στο τηλέφωνο, δεν ξεχνάει το θέμα που τον απασχολεί. Πιστεύει ότι το αντρικό μόριο είναι τόσο σημαντικό, που δε διστάζει να φωνάζει ότι «πουλάει λιλιά» προς 2€.

Η Μαρία Καλ. περιμένει πώς και πώς να δει το γυμνό άντρα, που στην ουσία δεν είναι γυμνός. Όμως και μόνο στη σκέψη ότι θα δείξει κάτι που δεν το βλέπει προφανώς συχνά, κάτι που είναι απαγορευμένο και κάτι για το οποίο είναι πολύ περίεργη πώς μπορεί να είναι, την κάνει να προσμένει τη στιγμή που θα το δείξει. Όταν δείχνει την επίμαχη σκηνή, γελάει δυνατά. Κατά το Φρόντ είναι γέλια ικανοποίησης που κατάφερε να δει το εσώρουχο του άντρα.

Το ίδιο επαναλαμβάνεται και την επόμενη μέρα, την Πέμπτη. Η Μαρία Καλ. και σήμερα περιμένει να δει την επίμαχη σκηνή στο βίντεο-κλιπ. Και μάλιστα το επισημαίνει και στα υπόλοιπα παιδιά («Κοίτα! Θα δείξει τον ποπό του»). Ξέρει ότι κι αυτά είναι εξίσου περίεργα να δουν ένα γυμνό άντρα, αλλά ξέρει και ότι έχουν ξαναπαρακολουθήσει όλα μαζί το συγκεκριμένο βίντεο- κλιπ και το έχουν απολαύσει. Σημασία έχει επίσης το γεγονός ότι ποτέ δεν έχει δείξει γυμνό αυτόν τον άντρα, μόνο που έχει μείνει με το εσώρουχό του, το οποίο κι αυτό είναι μακρύ, δε διαγράφεται τίποτα. Κι όμως η Μαρία περιμένει να δει τον ποπό του, όπως χαρακτηριστικά λέει, παρόλο που γνωρίζει ότι δε θα το δείξει. Και πάλι γελάει δυνατά από ικανοποίηση μόλις ο άντρας μένει με το εσώρουχό του.

Η εκδήλωση του σεξισμού.

Δεν είναι εξοικειωμένα όλα τα παιδιά με την έννοια του πέους. Ο Ντίνος, για παράδειγμα, ενώ στην αρχή γέλασε όταν ο Κωστής του έβαλε το κορδόνι, έπειτα του φώναξε και νευρίασε μαζί του («Δεν είναι δικό μου!»). Κατά τα άλλα, δεν τον πειράζει όταν δεν ασχολείται ο ίδιος άμεσα, και το διασκεδάζει, αφού γελάει μαζί με τον Κωστή. Ο οποίος Κωστής το διασκεδάζει πάρα πολύ όλο αυτό που γίνεται. Το λέει κιόλας

από μόνος του («Τι ωραία που περνάω»). Του αρέσει να ασχολείται με παιχνίδια που μπορεί να τα χρησιμοποιήσει για πέος. Δεν τον ενδιαφέρουν τα τριγύρω άτομα που τον παρακολουθούν, αυτός είναι ανεξάρτητος και ανώτερος απ' όλους. Θυμίζω σε αυτό το σημείο τις προτροπές του πατέρα του και παραπέμπω στη συνέντευξη της νηπιαγωγού.

Το γεγονός ότι ο Κωστής και πάλι δε διστάζει να μου απευθυνθεί την ώρα που κάνουν με τον Άγγελο και το Γιώργο Κοσ. ότι κατουράνε ο ένας τον άλλον με έφερε σε δύσκολη θέση. Μου κακοφαιίνεται πολύ ο τρόπος που μου μιλάει, με υπονοούμενα («Τσίσα κυρία!», «Κοίτα, 2€ λιλιά»). Και κυρίως μου κακοφαιίνεται που τα λέει αυτά που λέει τέλος πάντων σε μένα, που δεν είμαι ούτε συνομήλική του ούτε φίλη του. Γνωρίζει ότι μέσα στην τάξη αντικαθιστώ τη νηπιαγωγό τους, και παρόλ' αυτά είναι αυθάδης. Πάντως τα αγόρια δείχνουν να χαίρονται πάρα πολύ που έχουν πέος. Με το παιχνίδι τους είναι σαν να το βγάζουν σε κοινή θέα, πράξη επίσης προσβλητική, εφόσον δεν τους ενδιαφέρει ότι τους βλέπουν και κορίτσια, και μάλιστα με αυτό τον τρόπο υποβαθμίζουν την παρουσία των κοριτσιών.

Ο Γιώργος Κοσ. και ο Αρούκ είχαν διαμάχη για το ποιος είπε «πιπάρα». Τα δύο αγόρια δεν ενοχλήθηκαν από το τι είπαν, αλλά από το ποιος το είπε. Είναι εξοικειωμένα με τη λέξη και δεν τους ενδιέφερε το περιεχόμενό της. Σημασία είχε μόνο ποιος την είπε. Και πάλι, λοιπόν, φαίνεται ότι τα αγόρια δεν υπολογίζουν την παρουσία των κοριτσιών, αφού συνεχίζουν να επαναλαμβάνουν τα αισχρόλογα.

Τα αγόρια την ώρα του φαγητού, κατά την έβδομη παρακολούθηση έχουν ανοίξει μια «αντρική» κουβέντα, σχετικά με τα γεννητικά τους όργανα. Η επίπληξη της νηπιαγωγού θα μπορούσα να πω ότι ήταν αναμενόμενη («Ντίνο, αν σε ξανακούσω θα σε βγάλω έξω. Μ' έχεις εκνευρίσει πάρα πολύ με τα λόγια που λες. Κι άμα συνεχίσεις, θα το πω και στη μαμά σου. Κάτι της είχα πει την άλλη φορά, αλλά είπτε, ο Ντίνος μου με τίποτα. Κανόνισε να το ξαναπείς»), καθώς πολλές φορές μπήκα κι εγώ η ίδια στον πειρασμό να τα επιπλήξω. Είχα ενοχληθεί κι εγώ η ίδια, κυρίως από τον Κωστή, ο οποίος μιλούσε με τους πάντες μόνο για το πέος κι έκανε συνέχεια ότι κατουράει. Ήταν από τα μόνιμα θέματα που τον απασχολούσαν και δεν ένιωθα καθόλου άνετα, καθώς ήταν ελάχιστες η φορές που δεν είχε έστω μία αναφορά σε κάθε του πρόταση γι' αυτό. Προφανώς, λοιπόν, η νηπιαγωγός να είχε ενοχληθεί τόσο πολύ, που προχώρησε σε απειλή να το πει στη μαμά του Ντίνου. Πιστεύω ότι το έκανε απλώς για να τους κάνει να σταματήσουν τη συζήτηση, για να παραδειγματίσει και τους άλλους για ανάλογες «τιμωρίες» ή για να αποτρέψει τον ίδιο από το να ακολουθήσει τον «κακό δρόμο», καθώς ο Ντίνος δεν αναφερόταν πολλές φορές στο πέος. Αυτή ήταν και η τακτική της, όπως υποστήριζε στη συνέντευξη, να

συμβουλεύει, δηλαδή, τις μητέρες και να συζητά μαζί τους ό,τι πρόβλημα προκύπτει με τα παιδιά.

Ένα άλλο παράδειγμα εκδήλωσης του σεξισμού είναι όταν, κατά την ώρα του φαγητού στην όγδοη παρακολούθηση, ο Αρούκ λέει ότι η Έφη για να κατουρήσει πρέπει να έχει τρία τσουτσούνια, ο Κωστής πετάγεται και λέει, χωρίς καθόλου σεβασμό προς το πρόσωπο της δασκάλας του, ότι «Κυρία, εγώ όταν θα μεγαλώσω θα γίνω ένας μεγάααααλος κώλος» και γελάει.

Ο Κωστής, συνεχίζοντας την ανάλυση της όγδοης παρακολούθησης, διαφημίζει ξανά το πέος του («τσουτσούρι, τσουτσούρι», «Ποιος θέλει καλό λιλάκι;»). Αλλά ακόμα και ο ίδιος ο φίλος του έχει κουραστεί μαζί του και διαμαρτύρεται που ο Κωστής διαρκώς μιλάει για το πέος («Αμάν ρε Κωστή, με κούρασες όλο με αυτά τα λόγια σου»). Δε δείχνει να ενοχλείται, απλώς συνειδητοποιεί ότι δε γίνεται να μιλάει μόνο γι' αυτό, υπάρχουν κι άλλα θέματα που πρέπει να τον απασχολούν. Τον Κωστή φαίνεται να τον απασχολεί μόνο το πέος και οτιδήποτε γύρω από αυτό το θέμα, καθώς και ότι ορίζει τα πάντα γύρω από αυτό. Όλα περιστρέφονται γύρω από το πέος και δεν νιώθει άσχημα να εκφράσει αυτή του την αντίληψη. Μου έκανε εντύπωση όταν με τόση έκπληξη και χαρά μου είπε να κοιτάξω στο παράθυρο, σαν να είδε κάτι εντυπωσιακό, ένα ωραίο ή μεγάλο πουλάκι, μια πεταλούδα, ένα αεροπλάνο. Κάτι τέτοιο περίμενα να δω και να τον ακούσω να λέει, γι' αυτό και γύρισα, γιατί χάρηκα που ο Κωστής βρήκε κάτι άλλο ως ενδιαφέρον να μου δείξει. Διαφορετικά θα αδιαφορούσα παντελώς αν ήξερα τι ήθελε να μου δείξει, που στην ουσία δε μου έδειξε τίποτα, αλλά με ενοχλούσε τόσο πολύ αυτή η εμμονή του. Αυτός, δηλαδή, πάλι ασχολήθηκε με το πέος. Το ίδιο έγινε και με τα τουβλάκια. Λόγω αυτής της εμμονής του, λοιπόν, κι εγώ στράφηκα προς τη νηπιαγωγό για να πάρω ορισμένες απαντήσεις, καθώς δεν ένιωθα και πολύ άνετα να το συζητήσω με τους γονείς του.

Ανάλυση της συνέντευξης

Κατά την ανάλυση της συνέντευξης που μου παραχώρησε η νηπιαγωγός διέκρινα πολλά κοινά στοιχεία με μια αντίστοιχη συνέντευξη που παραχώρησε μια άλλη νηπιαγωγός, η δεσποινίς Μπάξτερ, στη Valerie Walkerdine.

Το γεγονός που στάθηκε αφορμή για τη συνέντευξη της δίδας Μπάξτερ ήταν περίπου το εξής. Καταγράφηκε ένας διάλογος ανάμεσα σε δύο αγοράκια, το Σον και τον Τέρρυ, τη συμμαθήτριά τους Άννυ και τη δεσποινίδα Μπάξτερ. Την ώρα που τα τρία νήπια παίζουν με το lego, ο Τέρρυ προσπαθεί να τραβήξει από την Άννυ το παιχνίδι και την αποκάλεσε χαζό μ. Η νηπιαγωγός του έκανε παρατήρηση, όπως έκανε και στο Σον, όταν ενόχλησε κάποιο άλλο παιδάκι. Ο Σον, όμως, όχι μόνο δε συμμορφώθηκε, αλλά αντέδρασε έντονα και επιτέθηκε φρασεολογικά στη νηπιαγωγό. Την κορόιδευε για το όνομά της και χρησιμοποίησε βρισιές, σεξουαλικού περιεχομένου, μαζί με τον Τέρρυ. Η αρχική αντίδραση της δίδας Μπάξτερ ήταν απλά να τους επισημάνει με ήρεμο τρόπο ότι γίνονται ανόητοι και οι δυο τους, όμως τα δύο αγοράκια συνέχισαν χρησιμοποιώντας ακόμα πιο άσχημα λόγια. Μάλιστα, της έλεγαν να βγάλει όλα τα ρούχα της, το σουτιέν της κτλ. Αυτό που έκανε η νηπιαγωγός ήταν να τα παραπέμψει να ασχοληθούν με κάτι άλλο, να βρουν ένα παιχνίδι να παίζουν.

Της Walkerdine της έκανε μεγάλη εντύπωση πώς η δεσποινίς Μπάξτερ δεν αντέδρασε στη φραστική επίθεση που δέχτηκε από δύο αγοράκια κατά πολύ μικρότερα της- ήταν μόλις τεσσάρων χρονών- καθώς επίσης και ο τρόπος που χρησιμοποίησαν τα αγοράκια αυτά τη γλώσσα για να επιβληθούν στη δασκάλα τους. Τα αγοράκια συνειδητοποιούν ότι είναι δύο αρσενικά απέναντι σε μια γυναίκα, τη νηπιαγωγό τους, χωρίς να τους ενδιαφέρει η θέση μαθητή- δασκάλας. Υποβιβάζουν τη δασκάλα τους και τη μετατρέπουν σε υποδεέστερο αντικείμενο και σε αντικείμενο του σεξ με τόση ευκολία, μόνο με τη χρήση του λόγου. Για το Σον και τον Τέρρυ η δασκάλα και Άννυ βρίσκονται στην ίδια θέση και τους συμπεριφέρονται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, ως γυναίκες, ανεξάρτητα από τη διαφορά της ηλικίας τους.

Ο τρόπος με τον οποίο αντιδρά η νηπιαγωγός καθρεφτίζει τους κανόνες της Προοδευτικής Παιδαγωγικής. Η νηπιαγωγός, στη συνέντευξη που παραχώρησε στην ερευνήτρια, υποστήριξε ότι η εκδήλωση της σεξουαλικότητας των δύο αγοριών ήταν τελείως φυσιολογική γι' αυτή την ηλικία, εφόσον δεν ενοχλούν κανέναν άλλο. Είναι, μάλιστα, καθήκον της να τα αφήνει να εκδηλώνουν κάθε ορμή τους, ώστε να μην εξελιχθούν μελλοντικά σε ανεπιθύμητες συμπεριφορές, όπως άλλωστε υποστηρίζει και η ψυχολογία. Έτσι, σαν

νηπιαγωγός, λειτουργεί σύμφωνα με το πρότυπο της προοδευτικής και επιστημονικής παιδαγωγικής, κατά την οποία το παιδί επιλέγει αυτό που θέλει και κάθε του απαίτηση πρέπει να εκπληρώνεται, ούτως ώστε να αποκτά τον έλεγχο των καταστάσεων. Παράλληλα, η αποδοχή του φυσιολογικού της ανδρικής σεξουαλικότητας καθιστά τη νηπιαγωγό συνένοχη στη δική της καταπίεση.

Στην προκειμένη συνέντευξη, όπως φαίνεται και στην ανάλυση που θα ακολουθήσει, αρχικά η νηπιαγωγός δε μιλάει φανερά για τη σεξουαλικότητα, όπως της ζήτησα. Ξεκίνησε με το πώς εμφανίζεται το φύλο και η γενικότερη διαφορά των φύλων, αναφερόμενη στις επαφές αγοριών και κοριτσιών.

Προσπαθώντας να συγκρίνω τις αντιδράσεις των δύο νηπιαγωγών, τις δεσποινίδας Μπάξτερ και της κυρίας Κικής, βλέπω ότι η αντιμετώπιση στη συμπεριφορά των αγοριών είναι αν όχι ίδια, παρόμοια. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση της κυρίας Κικής με την αντιμετώπιση του Κωστή, δεν αντέδρασε παρά μόνο μια φορά, επιπλήττοντάς τον.

Όσον αφορά την εκδήλωση της σεξουαλικότητας, φαίνεται στην παραδοχή ότι αυτό που έκανε ο Κωστής αρχικά εκλήφθηκε ως αστείο, που σταδιακά μετατράπηκε σε ντροπή, όταν πλέον τα υπόλοιπα παιδιά δεν μπορούσαν να αντέξουν στη συνεχή απροκάλυπτη πρόκληση από τη μεριά του Κωστή, ντροπή που φαίνεται και στον τρόπο που μιλάει σε αυτό το σημείο η νηπιαγωγός, η οποία δεν χρησιμοποιεί τις συγκεκριμένες λέξεις για τα γεννητικά όργανα, αλλά μιλάει περιγραφικά. Επίσης, φαίνεται να γίνεται και σύγκριση με τη μικρή αδερφή του Κωστή, όπου φαίνεται και η σχέση του αγοριού με τον πατέρα. Ο πατέρας διατάζει κατά κάποιο τρόπο να διαφοροποιηθεί ο γιος του από την κόρη και να αποδείξει τον ανδρισμό του.

Η άποψη της νηπιαγωγού πάνω στο θέμα του Κωστή, αλλά και σε παρόμοιες περιπτώσεις, είναι ότι δεν πρέπει να μαλώσει το παιδί σε καμία περίπτωση. Καλό είναι, αντ' αυτού, να του βρει μια άλλη ασχολία για να ξεχνιέται, παρά να τον εμποδίσει να εκφραστεί ελεύθερα, εμποδίζοντας την ολόπλευρη και ελεύθερη ανάπτυξή του. Είναι, άλλωστε, φυσιολογική αυτή η κατάσταση, είναι τα στάδια από τα οποία κάποια στιγμή θα περάσει, το λέει και ο Φρόντλ, κατά τα λεγόμενα της ίδιας.

Συγκρίνοντας, λοιπόν, την άποψη της κυρίας Κικής με την άποψη της νηπιαγωγού στη συνέντευξη της V.Walkerdine, βλέπουμε ότι οι δύο νηπιαγωγοί, παρά το ότι είναι τελείως άγνωστες μεταξύ τους, δεν εργάζονται στον ίδιο χώρο, ούτε καν στην ίδια χώρα, λειτουργούν με τις αρχές της προοδευτικής παιδαγωγικής και αντιδρούν ακριβώς με τον ίδιο τρόπο σε περιπτώσεις εκδήλωσης της σεξουαλικότητας των αγοριών. Δεν έτυχε να δούμε πώς θα αντιδρούσαν αν τα παιδάκια ήταν κοριτσάκια,

αλλά στην περίπτωση των αγοριών, όπως διαπιστώνουμε, η εκδήλωση της σεξουαλικότητας είναι φυσιολογική κι επιθυμητή.

Αναλύοντας γενικότερα τη συνέντευξη της κυρίας Κικής, με μια πιο προσεκτική ματιά, η νηπιαγωγός ουσιαστικά φαίνεται να ξεχωρίζει τα φύλα, παρά τα λεγόμενά της. Πέφτει και η ίδια σε αντιφάσεις. Δηλαδή, υποστηρίζει ότι τα κορίτσια πηγαίνουν πιο εύκολα να παίξουν στην κουζίνα, ενώ τα αγοράκια που κατευθύνονται προς εκεί μπορεί να επηρεάζονται από μια μεγαλύτερη αδερφή τους. Παραδέχεται ότι υπάρχει ο διαχωρισμός στα κοριτσίστικα και στα αγορίστικα παιχνίδια, ότι τα κορίτσια θα ασχοληθούν με γυναικεία και τα αγόρια με αντρικά θέματα, ότι δηλαδή αν πάρουν να παίξουν με τουβλάκια, τα κορίτσια θα φτιάξουν τούρτα, ενώ τα αγόρια όπλα. Ακόμη και στη ζωγραφική, έδωσε το παράδειγμα ενός αγοριού που ζωγράφιζε με κοριτσίστικο τρόπο. Έτσι, όμως, φαίνεται, ότι ξεχωρίζει τα φύλα, καθώς επιστημονικά δεν υπάρχει απόδειξη ότι το ροζ είναι γυναικείο χρώμα ή ότι τα κορίτσια πρέπει να σχεδιάζουν κοριτσάκια και γενικότερα στρογγυλεμένα σχέδια.

Σχετικά με την εκδήλωση της σεξουαλικότητας, το αίσθημα της ντροπής που έχει εκδηλώνεται και όταν η νηπιαγωγός αναφέρεται στα φοιτητικά της χρόνια, όταν ήταν να μπει σε μια τάξη νηπιαγωγείου κι έπρεπε να διδάξει το ανθρώπινο σώμα, συμπεριλαμβανομένου των γεννητικών οργάνων. Η ίδια, δηλαδή, δεν αισθανόταν άνετα να μιλήσει για θέματα σεξουαλικού περιεχομένου. Τώρα πλέον ισχυρίζεται ότι δεν έχει τις ίδιες αναστολές με παλιότερα.

Ένα ακόμη δείγμα έκφρασης της σεξουαλικότητας είναι το παιχνίδι του γιατρού, που τόσο πολύ άρεσε στα παιδιά, και όπως λέει η νηπιαγωγός κόλλησαν σε αυτό το παιχνίδι για 2- 3 μήνες, γεγονός που δε νομίζω να ήταν και τόσο τυχαίο. Το παιχνίδι του γιατρού, άλλωστε, βγάζει στην επιφάνεια τη σεξουαλικότητα των παιδιών, είναι ένα έμμεσα σεξουαλικό παιχνίδι. Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά μπορούν να περιεργαστούν τα δικά τους σώματα και τα σώματα των άλλων παιδιών, χωρίς να νιώθουν άμεσα το αίσθημα της ντροπής.

Ακόμη, κάνει λόγο για ένα παιδάκι, το οποίο αυνανιζόταν μέσα στην τάξη. Σε αυτό το σημείο, αναγνωρίζει ότι ο αυνανισμός είναι μια ακόμη έκφραση της σεξουαλικότητας, αποδεικνύοντας ότι γνωρίζει τις διδαχές της ψυχαναλυτικής θεωρίας, κάνοντας αναφορά στα στάδια του Φρόντ.

Καταλήγοντας, παρόλο που η νηπιαγωγός γνωρίζει τη θεωρία της Προοδευτικής εκπαίδευσης κι έχει καθοδηγηθεί προς αυτήν την κατεύθυνση, δεν μπορεί να λειτουργήσει αποκομμένη από τον τρόπο που έχει μεγαλώσει η ίδια, ώστε να καταφέρει να ευθυγραμμιστεί με τις αρχές της προοδευτικής εκπαίδευσης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Συμπέρασμα

Τελειώνοντας αυτή την εργασία, θα ήθελα να περιγράψω για ποια θέματα έχω κάνει λόγο ως τώρα, για να καταλήξω σε κάποια συμπεράσματα που προκύπτουν.

Προηγήθηκε μια εισαγωγή, θέλοντας να κατατοπίσω τους αναγνώστες για το θέμα που επέλεξα να ασχοληθώ στην εργασία αυτή, καθώς και για τους λόγους αυτής της επιλογής.

Στο πρώτο κεφάλαιο ανέπτυξα τις θεωρίες διαμόρφωσης του φύλου. Οι κυριότερες από αυτές είναι η βιολογική, η ψυχαναλυτική, η θεωρία της κοινωνικής μάθησης και οι φεμινιστικές θεωρίες. Επιπλέον, ανέλυσα το πώς συντελεί η νηπιαγωγός στη διαμόρφωση του φύλου των παιδιών.

Επέλεξα να εστιάσω στη φεμινιστική θεωρία της N.Chodorow. Η Chodorow απορρίπτει και τη βιολογική και την κοινωνική θεωρία πάνω στο θέμα της αναπαραγωγής της μητρότητας, και υποστηρίζει ότι η μητρότητα οφείλεται στην ασυνείδητη επιθυμία της γυναίκας να γίνει μητέρα. Βέβαια, η επιθυμία της μητρότητας δε συνεπάγεται τη φροντίδα και την περιποίηση των παιδιών. Αυτό προκύπτει από τα εξής. Η βιολογική θεωρία δεν μπορεί να εξηγήσει το φαινόμενο της μητρότητας, γιατί η φροντίδα και το μέγαλωμα των παιδιών θεωρείται κοινωνική δραστηριότητα. Επιπλέον, η κοινωνικοποίηση των κοριτσιών δίνει μια εξήγηση στο ότι τα κορίτσια επιθυμούν να γίνουν μητέρες, κι αυτό οφείλεται στην εκμάθηση ρόλων, τη μίμηση και την ταύτισή τους με τις μητέρες τους.

Γι' αυτό το λόγο θεώρησε την ψυχαναλυτική θεωρία των σχέσεων με το αντικείμενο ως την πλέον κατάλληλη να ερμηνεύσει το φαινόμενο της μητρότητας. Σύμφωνα με αυτήν, οι άνθρωποι, ενήλικοι όντες, επαναλαμβάνουν ασυνείδητα τις σχέσεις που βίωσαν ως παιδιά με τους ανθρώπους του στενού περιβάλλοντός τους. Έτσι εξηγείται το πώς η ταυτότητα της γυναίκας και του άντρα αναπτύσσονται διαφορετικά, εφόσον τα κορίτσια και τα αγόρια έχουν από μικρά διαφορετική αντιμετώπιση και ασχολούνται με διαφορετικά πράγματα στο περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν.

Η πρωταρχική σχέση μητέρας- βρέφους, στην πρώιμη περίοδο ανάπτυξης, δημιουργεί ένα δυναμικό για γονεϊκές ικανότητες και στα δύο φύλα. Συνεπώς, οι προοιδιαπόδειες εμπειρίες δε διαφέρουν σημαντικά ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια (Chodorow, 1978). Εφόσον, όμως, η κατάκτηση της ετεροσεξουαλικότητας είναι κοινός στόχος και για τα δύο φύλα, τα κορίτσια καλούνται να αλλάξουν αντικείμενο αγάπης από τη μητέρα στον πατέρα και να προσανατολισθούν στους άνδρες, πράγμα που δεν ισχύει και για τα αγόρια. Αυτή η μετάθεση είναι ατελής, καθώς ο

πατέρας δεν αποτελεί εμφανές πρότυπο για τα κορίτσια, λόγω της συχνής του απουσίας από το σπίτι και της γενικότερης συναισθηματικής του απουσίας από τη ζωή των κοριτσιών. Συνεπώς, τα κορίτσια καταλήγουν να διατηρούν και τους δύο γονείς ως αντικείμενα αγάπης, τη στιγμή που δεν μπορούν να ξεφύγουν από το πολύ έντονο προοιδιπόδειο σύμπλεγμα με τη μητέρα. Τελικά στρέφονται προς τον πατέρα πρώτον επειδή ο πατέρας αποτελεί κατεξοχήν σύμβολο αυτονομίας και ανεξαρτησίας και δεύτερον γιατί συνειδητοποιούν ότι μόνο αυτός μπορεί να ικανοποιήσει σεξουαλικά τη μητέρα. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι στην ουσία η στροφή προς τον πατέρα είναι ένα είδος επίθεσης κατά της μητέρας και ταυτόχρονα μια εκδήλωση αγάπης προς αυτήν.

Η Chodorow (1978) κατέληξε σε τρία βασικά συμπεράσματα. Το πρώτο είναι ότι κατά στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα τα δύο φύλα αντιμετωπίζουν διαφορετικές καταστάσεις, όπως ισχυρίζονται και ο Σ.Φρόντ. Πιο συγκεκριμένα, τα μεν κορίτσια προσπαθούν για την κατάκτηση της ετεροσεξουαλικότητας, ενώ τα αγόρια για την ταύτιση με τον πατέρα και την αντίστοιχη κατάκτηση της ανδρικής ταυτότητας. Ένα δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι τα κορίτσια παραμένουν σε ένα ερωτικό τρίγωνο πατέρας- κόρη- μητέρα κατά την παιδική και εφηβική τους ηλικία, καθώς ο πατέρας δίνει τροφή στην ετεροσεξουαλικότητα των κοριτσιών, όμως δεν της προσφέρει αποκλειστικότητα σε συναισθηματικό επίπεδο. Σε αντίθεση με τα αγόρια, τα οποία απολαμβάνουν της αποκλειστικότητας της φροντίδας και της αγάπης από τη μεριά της μητέρας και βιώνουν μια δυαδική σχέση αγόρι- μητέρα. Τέλος, υποστήριξε ότι οι γυναίκες δεν επιλύουν το οιδιπόδειο σύμπλεγμα στον ίδιο βαθμό με τους άνδρες.

Όλες αυτές οι διαφορές μεταξύ των δύο φύλων οφείλονται, κατά την Chodorow στον τρόπο που μεγαλώνουν οι μητέρες τα παιδιά τους και σίγουρα έχουν επιπτώσεις στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών. Ο άνδρας ορίζει τη προσωπικότητά του μέσα από την άρνηση της σχέσης και της σύνδεσης με τη μητέρα, ενώ η γυναίκα έχει μια πιο συνειδητοποιημένη εικόνα μέσα από τις σχέσεις που αναπτύσσει και με τους δύο γονείς. Είναι εμφανές ότι οι γυναικείοι ρόλοι είναι πιο ξεκάθαροι από τους αντρικούς και γι' αυτό το λόγο τα ανδρικά χαρακτηριστικά εξιδανικεύονται και από τα δύο φύλα. Συνεπώς, τα κορίτσια μαθαίνουν να αναπτύσσουν συγκεκριμένες διαπροσωπικές και συναισθηματικές σχέσεις, ενώ οι διαδικασίες ταύτισης παραμένουν γι' αυτά συγκεκριμένες και συναισθηματικές, εφόσον αναφέρονται στη διαπροσωπική σχέση με τη μητέρα τους. Σε αντίθεση με τα αγόρια, τα οποία ενθαρρύνονται να απαρνηθούν τη σχέση με τη μητέρα τους και να ανακαλύψουν τα στοιχεία του ανδρικού ρόλου, μέσα από διαδικασίες ταύτισης που καθορίζονται από κοινωνικούς ρόλους και πολιτισμικά πρότυπα.

Όπως ανέφερα προηγουμένως, ο τρόπος που ανατρέφονται τα κορίτσια είναι ουσιώδης για τη μετέπειτα εξέλιξη της ταυτότητάς τους. Ακριβώς για το λόγο, λοιπόν, του ότι ανατρέφονται από γυναίκες, όμως καλούνται και να καλλιεργήσουν την ετεροσεξουαλικότητά τους, έχουν περίπλοκες ανάγκες σχέσεων που οι αποκλειστικές σχέσεις με άνδρες δεν μπορούν να καλύψουν επαρκώς. Σύμφωνα με την τριγωνική σχέση που αναπτύσσουν (πατέρας- κόρη- μητέρα) , μέσα στην οποία οι άντρες έχουν κατώτερη ή ίση θέση με τη μητέρα, δημιουργείται ένα κενό στη συναισθηματική κάλυψη των αναγκών από τη μητέρα, το οποίο οι άντρες δεν μπορούν να αναπληρώσουν στη μετέπειτα ζωή των γυναικών. Για το λόγο αυτό οι γυναίκες διατηρούν στενές σχέσεις σε προσωπικό επίπεδο με άλλες γυναίκες ή αποκτούν παιδιά, για να καλύψουν το κενό του τρίτου προσώπου. Έτσι, κατά την προοιδιπόδεια και οιδιπόδεια φάση τα κορίτσια αναπτύσσουν την επιθυμία για παιδί και εκείνες τις μητρικές ικανότητες, ώστε αργότερα να συμμετάσχουν στη σχέση γονέα παιδιού.

Βέβαια, όλες αυτές οι διαφορές στη διαμόρφωση της ταυτότητας των παιδιών έχουν και ευρύτερες κοινωνικές επιπτώσεις. Έτσι, οι άντρες προετοιμάζονται και αναμένονται να αναπτυχθούν στη δημόσια ζωή, σε αντίθεση με τις γυναίκες, που προορίζονται για την ιδιωτική ζωή, στο σπίτι. Με αυτόν τον τρόπο, όμως, διαιωνίζεται το πρόβλημα του καταμερισμού της εργασίας και εδραιώνεται όλο και περισσότερο η ανδρική κυριαρχία. Αυτό είναι και το αποτέλεσμα της παραδοσιακής ανατροφής των παιδιών, ότι, δηλαδή, η φυλετική ανισότητα συνεχίζει να αναπαράγεται.

Η Chodorow προχώρησε σε κάποιες προτάσεις για την επίλυση του προβλήματος , αναδιοργανώνοντας την γονεϊκή φροντίδα με τρόπο που να μοιράζεται ισότιμα σε άνδρες και γυναίκες. Πρότεινε, λοιπόν, να αποφεύγεται η αποκλειστική ανάθεση της ανατροφής στη μητέρα, επειδή έτσι αναγκάζεται αυτή να παραμελεί και να ξεχνάει τον εαυτό της και τις δικές της ανάγκες και βλάπτει και τα ίδια τα παιδιά παρέχοντάς τους αποκλειστική και μονόπλευρη αγάπη. Τα παιδιά χρειάζονται τη στήριξη και των δύο γονέων. Έχουν ανάγκη και την παρουσία και τη στήριξη του πατέρα, ο οποίος απομακρύνεται άδικα από το παιδί του. Αυτό θα συντελούσε και στην ανάπτυξη της αίσθησης στα παιδιά ότι έχουν στη διάθεσή τους και τους δυο γονείς τους ως πρότυπα, από τα οποία μπορούν να επιλέξουν ποια χαρακτηριστικά θα υιοθετήσουν για τη δική τους προσωπικότητα, χωρίς να φοβούνται τα κοινωνικά στερεότυπα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσω τη μεθοδολογία της έρευνας, καταλήγοντας στο τέλος στη μέθοδο που χρησιμοποίησα για να διεξάγω την έρευνα, η οποία καταγράφεται στο τρίτο κεφάλαιο. Στη συνέχεια ανέλυσα τα δεδομένα που συνέλεξα κατά την παρατήρησή μου και κατά τη συνέντευξη από τη νηπιαγωγό, που θέλησα να πάρω ύστερα από κάποια γεγονότα που προέκυψαν, δίνοντάς της την ευκαιρία να εκφράσει

την άποψή της. Η συνέντευξη βρίσκεται στο τρίτο κεφάλαιο και η ανάλυσή της στο τέταρτο. Πιστεύω ότι κατέληξα σε κάποια χρήσιμα συμπεράσματα. Προπαντός, κατάλαβα την καθολικότητα του θέματος και τη βαρύνουσα σημασία που έχει για την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου η διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου του.

Ολοκληρώνοντας, τρόπος που συμπεριφερόμαστε προς τα παιδιά, είτε ως γονείς είτε ως παιδαγωγοί, συντελεί και διαμορφώνει στερεότυπα σε σχέση με το φύλο στα παιδιά του νηπιαγωγείου. Οι γονείς έχουν κάθε λόγο να θεωρούν σημαντικό το φύλο του παιδιού τους και οι νηπιαγωγοί υποχρέωση να συμπεριλάβουν στην αγωγή των παιδιών τις επιθυμίες των γονιών τους.

Το φύλο του παιδιού καθορίζει πώς θα ονομαστεί, πώς θα ντύνεται, πώς θα αντιμετωπίζεται και τι θα αναμένεται απ' αυτό αργότερα στη ζωή του. Μπορεί να μην είναι πάντα ξεκάθαρο- και τότε, τις περισσότερες φορές φροντίζουν οι γονείς να γίνει εμφανές το φύλο του παιδιού τους- αλλά έχει ιδιαίτερη σημασία στο πώς θα αντιμετωπίζει η κοινωνία το κάθε άτομο. Υπάρχουν συγκεκριμένες συμπεριφορές και χαρακτηριστικά που αρμόζουν στα αγόρια και άλλα που αρμόζουν στα κορίτσια. Στη διεργασία, όμως, αυτή υπάρχει μια αποπροσανατολιστική πλευρά. Θέλουμε να θεωρούμε τον εαυτό μας ως άτομο και θέλουμε να μας αντιμετωπίζουν σύμφωνα μ' αυτό που είμαστε και όχι μ' αυτό που οι άλλοι περιμένουν να γίνουμε. Είναι, λοιπόν τρομακτικό να αναλογιστούμε πόσες σημαντικές πλευρές του μέλλοντός μας διαμορφώνονται τόσο νωρίς, απ' τις προσδοκίες των γονιών μας, τις οποίες, δυστυχώς, δεν έχουν ονειρευτεί οι ίδιοι, αλλά είναι αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και τις προσταγές των πολιτικών αναγκών και συμφερόντων. Οι αντιδράσεις των γονιών στο νεογέννητο βρέφος τους αντανakλούν το γεγονός ότι το ανθρώπινο βρέφος δεν είναι ένας μόνο βιολογικός οργανισμός, αλλά και μια πολιτιστική οντότητα. Όταν ανακαλύπτονται διαφορές στην αντιμετώπιση αγοριών και κοριτσιών, δεν είναι μόνο γιατί οι γονείς πιστεύουν ότι τα αγόρια και τα κορίτσια διαφέρουν απ' την αρχή, αλλά γιατί πιστεύουν ότι ως άνδρες και γυναίκες έχουν να παίξουν διαφορετικούς ρόλους. Με την εκμάθηση των ρόλων, όμως, η εικόνα για το φύλο περνάει στο ασυνείδητο του μυαλού τους και αναπαράγεται γενιά ανά γενιά.

Μέσα από την έρευνά μου διαπίστωνα ότι υπάρχουν πολλές ενδείξεις ότι το κοινωνικό φύλο διαμορφώνεται και στην προσχολική ηλικία. Υπάρχουν πολλές ενδείξεις, αλλά και πολλές ευκαιρίες. Για παράδειγμα, είναι πιο εύκολο για τα αγόρια που έχουν μια αδερφή να αντιληφθούν τη βιολογική διαφορά. Όσο για τις υπερβολές από τους γονείς, δεν αποκλείεται με αυτό τον τρόπο να προκαλέσουν το μίσος των

παιδιών αργότερα για το ίδιο τους το φύλο. Σχετικά με τα παιδιά που δε γεννιούνται με συγκεκριμένο φύλο, που έχουν γενετήσιες ανωμαλίες, που είναι ερμαφρόδιτα, τι γίνεται αν αργότερα αποδειχτεί λανθασμένη η επιλογή του φύλου από τους γονείς;

Και ποιος μπορεί να αποκλείσει ότι η διαμόρφωση του φύλου δε γίνεται κατά τη βρεφική ηλικία; Ή και αργότερα; Ή μήπως το φύλο διαμορφώνεται καθόλη τη διάρκεια της ζωής; Ή ότι πάντα υπάρχουν αμφιβολίες στον εσωτερικό κόσμο των ανθρώπων, στη σκέψη τους, για το αν είναι οπαδοί του σωστού φύλου; Ποιος ορίζει ποιο είναι το σωστό φύλο και το πόσα φύλα ουσιαστικά υπάρχουν; Όπως ανέφερα πιο πάνω, τα όρια μεταξύ των φύλων είναι πολύ λεπτά κατά τη γνώμη μου. Στο νηπιαγωγείο μπορεί μεν κάποιος να παρατηρήσει ενδείξεις σχετικά με τη διαμόρφωση του φύλου, όμως δεν υπάρχουν ουσιαστικές αποδείξεις για να δεχτούμε ή να αποκλείσουμε αυτή την άποψη.

Για να κατανοήσουμε, λοιπόν, και να εξηγήσουμε τις διαφορές μεταξύ των φύλων, πρέπει να συνθέσουμε βιολογικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες σε μια ενιαία προσέγγιση.

Όσο για το νηπιαγωγείο και το ρόλο του νηπιαγωγού, όπως έχω ήδη αναλύσει, κατέχει εξέχουσα σημασία στη διαμόρφωση της φυλετικής ταυτότητας του παιδιού. Με λίγα λόγια, συνήθως συναντάμε γυναίκες στο επάγγελμα της νηπιαγωγού, και πολύ σπάνια άντρες. Οι γυναίκες νηπιαγωγοί έρχονται να καλύψουν το κενό που αφήνει η απύσχα μητέρα κατά τις σχολικές ώρες. Φροντίζουν, ταΐζουν και μαθαίνουν στα παιδιά ρόλους, συμπεριφορές, τους παρέχουν γενικές γνώσεις πάνω σε διάφορα γνωστικά αντικείμενα... Παίρνοντας, όμως, τη θέση της μητέρας και ό,τι συνεπάγεται ο ρόλος της, δε βοηθούν, αλλά ενισχύουν το διαχωρισμό των φύλων και στη νηπιακή ηλικία, ρόλο που ως τώρα κατείχε η μητέρα. Έτσι, συνεχίζει να αναπαράγεται η φυλετική ανισότητα.

Για να μην αναπαράγεται η φυλετική ανισότητα, πρέπει να επέλθουν κάποιες ουσιαστικές αλλαγές. Προτείνω, λοιπόν, τα εξής. Αρχικά, θα είναι καλύτερο να προωθηθούν προς αυτή την κατεύθυνση και να ενθαρρυνθούν και οι άντρες να επιλέξουν το επάγγελμα του νηπιαγωγού. Οι παρουσία τους, σε συνεργασία με γυναίκες νηπιαγωγούς, θα βοηθήσει τα παιδιά να ταυτιστούν και με τα δύο φύλα, ακολουθώντας ρεαλιστικά πρότυπα και όχι εξιδανικευμένα.

Κατά δεύτερο λόγο, ο διαχωρισμός των φύλων είναι κάτι που όντως συμβαίνει στη σημερινή πατριαρχική κοινωνία και είναι δύσκολο να αλλάξει κάτι τέτοιο. Η αλλαγή μπορεί να επέλθει με τη διαφορετική κατεύθυνση του νηπιαγωγού. Και αυτό ξεκινάει από τις σπουδές που κάνει. Είναι σημαντικό να ενταχθούν στον οδηγό σπουδών κατάλληλα μαθήματα, που να επισημαίνουν το γεγονός και να επιμορφώνουν τους μελλοντικούς νηπιαγωγούς με τρόπο που να μη γίνεται διαχωρισμός στα φύλα. Γενικότερα, απαιτείται ευαισθητοποίηση πάνω στο θέμα αυτό.

Ένα τρίτο και τελευταίο σημείο που θέλω να επισημάνω είναι το πόσο μπλοκαρισμένοι είναι οι μεγάλοι όσον αφορά θέματα σεξουαλικότητας. Οι αντιλήψεις που έχουν είναι άλλες για τα κορίτσια και άλλες για τα αγόρια. Οφείλουν, όμως, να αλλάξουν την εικόνα που έχουν διαμορφώσει έως τώρα και να ακολουθήσουν τις εξελίξεις. Τα κατεστημένα τείνουν να αλλάξουν, και σίγουρα κάποια στιγμή θα αλλάξουν. Θα πρέπει αργά ή γρήγορα να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Δεδομένα που απορρίπτουν και καταρρίπτουν τις έντονες διαφορές και τις διακρίσεις ανάμεσα στα φύλα. Η σεξουαλικότητα δεν πρέπει πλέον να αποτελεί ταμπού. Αντίθετα, τα παιδιά έχουν και την τάση και το δικαίωμα να εκφράσουν τη σεξουαλικότητά τους, χωρίς βέβαια να υποβαθμίζουν τον άλλο. Πρέπει, δηλαδή, τα άτομα, είτε είναι θηλυκού είτε αρσενικού φύλου, να είναι ισότιμα και να αντιμετωπίζονται κατ' αυτόν τον τρόπο. Κατά τη γνώμη μου, οι όποιες διαφορές των φύλων πρέπει να χρησιμοποιούνται με ωφέλιμο τρόπο, και όχι για να αναδείξουν ποιος είναι ο ανώτερος και ποιος ο κατώτερος. Έτσι, οι αντιπαλάμενες έως τώρα πλευρές μπορούν να συνεργαστούν και να δεχτούν τη διαφορετικότητα του άλλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βιδάλη, Α., Νεωτερικότητα, αγωγή και προσχολική ηλικία, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2000.
2. Chodorow, N., The reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the sociology of Gender, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1978.
3. Cohen, L., & Manion, L., Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 1994.
4. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β.(1994), «Θεωρίες για τις διαφορές των φύλων» στο Δεληγιάννη, Β. και Ζιώγου, Σ. (εκδ.) Εκπαίδευση και Φύλο: Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1994.
5. Deutsch, H., The psychology of women in relation to the function of reproduction, International Review of Psychoanalysis, Vol.6, 1925.
6. Doyle, A.J., Sex and Gender: The Human Experience, Dubuque, Iowa: Wm. C. Brown Publishers, 1985.
7. Freud, S. (1913), Totem and Taboo, The standard edition of the complete Psychological Works, vol.13, London: Hogarth Press, 1953.
8. Freud, S., Νέα σειρά παραδόσεων για την Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση, Εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα, 1977.
9. Horney, K., On the genesis of castration complex in women, International Journal of Psychoanalysis, Vol.5, 1924.
10. Lips, B., Sex and Gender: An introduction, Mountain View, CA: Mayfield Publishing Company.
11. Macoby, E., and Jacklin, C., The Psychology of Sex Differences, Stanford: Stanford University Press, 1974.
12. Marecek, J., "Gender, Politics and psychology's ways of knowing", American Psychologist 50 (3): 162- 163, 1995.
13. Mason, J., Qualitative researching, Sage Publications, 2002.
14. Νασιάκου, Μ., «Διαφορές των φύλων και ψυχολογική ταυτότητα», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών 36- 37:357- 364, 1979.
15. Πηγιάκη, Π., Εθνογραφία: η μελέτη της ανθρώπινης διάστασης στην κοινωνική και παιδαγωγική έρευνα. Εκδόσεις Γρηγόρης, Αθήνα, 1988.
16. Riley, D., War in the Nursery: Theories of the Child and Mother, London: Virago, 1983.

17. Sayers, J., "Psychology and gender divisions" in Weiner, G., and Arnot, M., (eds) Gender Under Scrutiny: New inquiries in Education, London: Hutchinson and Open University Press, 1987.
18. Steedman, C., "Prisonhouses", Feminist Review, No 20, June, 1985.
19. Tong, R., Feminist thought: A Comprehensive Introduction, London: Routledge, 1995.
20. Φιλίας, Β., Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών, Εκδόσεις Gutenberg- Κοινωνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1977.
21. Walden, R., and Walkerdine, V., Girls and Mathematics: The early years, Bedford Waypapers, Institute of London, 1982.



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ



004000074722